

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

ÜCRETLİ EV İÇİ HİZMETTE ÇALIŞAN KADINLARIN DENEYİMLERİ VE
GÜNDELİK DİRENİŞ BİÇİMLERİ: TAKTİKLER VE STRATEJİLER

KÜBRA GÜMÜŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Meral TİMURTURKAN

Üye: Prof. Dr. Mim Sertaç TÜMTAŞ

Üye: Prof. Dr. Gönül DEMEZ

BURDUR – 2025

T.C.
BURDUR MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ETİK BEYAN

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'ne göre hazırlamış olduğum “**Ücretli Ev İçi Hizmette Çalışan Kadınların Deneyimleri ve Gündelik Direniş Biçimleri: Taktikler ve Stratejiler**” adlı tezin hazırlanması sürecinde akademik ve etik kuralları ihlal etmediğimi, tezin özgün olduğunu, başvurduğum kaynakları metin içinde, dipnotlarda ve kaynakçada eksiksiz ve bilimsel kurallara uygun olarak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Kübra GÜMÜŞ

16.01.2025

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim boyunca, ilk günden itibaren adım adım beni bu sürecin sonuna hazırlayan; bilgeliğiyle, insanlığıyla, cesaretiyle kendimi geliştirmemi, iyi hissetmemi ve bu işi başaracağıma inancımı teşvik eden, bu zorlu yolda iyi ki rehberim olmuş dediğim değerli hocam, sevgili danışmanım, Doç. Dr. Meral TİMURTURKAN’a teşekkürlerimi borç bilirim. Lisansüstü eğitimim boyunca desteğini esirgemeyen değerli hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu süreçte, her daim bana destek olan değerli arkadaşlarıma, her zaman yanımda olan ve maddi manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

Burdur, 2025

(GÜMÜŞ Kübra, “Ücretli Ev İçi Hizmette Çalışan Kadınların Deneyimleri ve Gündelik Direniş Biçimleri: Taktikler ve Stratejiler”, Yüksek Lisans Tezi, Burdur, 2025)

ÖZET

Doğal, gündelik ve sıradan olarak tanımlanan gündelik hayat, cinsiyet temelli eşitsizliklerin yeniden üretildiği ve deneyimlendiği pratikleri içinde barındırır. Bu pratikler ev içi alanda daha görünür hale gelerek kadınlık normunu belirlemekte ve cinsiyet rollerinin farklılaşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla özel alanla özdeşleştirilen kadınların ev içindeki emekleri görünmez kılınırken, ücretli başka bir evde sergiledikleri emekleri de diğer emek biçimlerine göre değersizleştirilmektedir. Kadınlar, hem kendi ücretsiz ev içi emeklerinde hem de ücretli olarak gittikleri ev içi hizmetlerinde farklılaşan cinsiyet rollerini ve tahakküm ilişkilerini deneyimleyerek, kendi özneliğini yeniden inşa etmektedirler. Buradan hareketle söz konusu bu çalışma; ücretli ev içi hizmette çalışan kadınların gündelik rutinini tesis etme, sürdürme ve koruma pratiklerinin neler olduğuna odaklanarak, “ev” mitinin yarattığı kırılganlığı sorunsallaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kırılganlığın yarattığı güç ve iktidar ilişkileri ile baş etme “stratejilerinin” ve “mikro direniş” biçimlerinin neler olduğunu araştırmak çalışmanın temel amacı arasında yer almaktadır. Direnme, temel anlamda insanların gündelik hayatlarından sürekli olarak karşılaştıkları iktidar ilişkileri içinde yaşadığı zorluk, baskı ve haksızlıklara karşı varlığını sürdürebilmek için vermiş olduğu bir mücadele biçimidir. Çalışmanın amacı kapsamında amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen ve Muğla’nın Ortaca ilçesinde yaşayan ücretli ev hizmeti veren 20 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler belli temalar ve alt kodlar doğrultusunda kategorize edilerek tartışılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal Cinsiyet, Ev, Ev İçi Emek, Mikro Direniş, Gündelik Hayat

(GÜMÜŞ Kübra, 'Experiences and Everyday Forms of Resistance of Women Working in Paid Domestic Service: Tactics and Strategies, Master's Thesis, 2025)

ABSTRACT

Daily life, which is defined as natural, everyday and ordinary, contains practices in which gender-based inequalities are reproduced and experienced. These practices become more visible in the domestic sphere and determine the norm of femininity and differentiate gender roles. Therefore, while women's domestic labour, which is identified with the private sphere, is rendered invisible, their paid domestic labour is devalued compared to other forms of labour. Women reconstruct their subjectivity by experiencing differentiated gender roles and relations of domination both in their own unpaid domestic labour and in their paid domestic services. From this point of view, this study aims to problematise the fragility created by the myth of 'home' by focusing on the practices of establishing, maintaining and protecting the daily routine of women working in paid domestic service. The main aim of the study is to investigate the 'strategies' and forms of 'micro-resistance' to cope with the power and power relations created by this vulnerability. Resistance is basically a form of struggle that people give in order to survive against the difficulties, oppression and injustices they experience in power relations that they constantly encounter in their daily lives. Within the scope of the purpose of the study, in-depth interviews were conducted with 20 women who were selected by purposeful sampling method and who provide paid domestic service living in Ortaca district of Muğla. The interviews were categorised, discussed and interpreted in line with certain themes and sub-codes.

Key Words: Gender, Home, Domestic Labour, Micro Resistance, Everyday Life

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ VE FARKLILIKLARIN İNŞASI

1.1. Toplumsal Cinsiyetin Doğasını Anlamak	5
1.2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Farklılıkların İnşası	7
1.3. Özel Alan ve Kamusal Alan Farklılığı Üzerinden “Evi” Anlamak	10
1.4. Kamusal Alanın Görünmez Alanı: Çalışma Yaşamı ve Kadın Emegi	13
1.4.1. Türkiye’de Kadın Emeginin Tarihi	14
1.4.2. Türkiye’de Kadınların İstihdama Katılımını Etkileyen Faktörler	19
1.4.3. Kadınların İş Hayatında Karşılaştığı Sorunlar	20
1.4.4. Türkiye’de Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı.....	21
1.5. Ev İçi Emek Süreçleri ve Kadınlık Kimliği	23
1.6. Eşitsizliğe Karşı Teorik ve Pratik Bir Direniş: Feminizm(ler)	26
1.6.1. Birinci Dalga Feminizm: Aynılık/Eşitlik	27
1.6.2. İkinci Dalga Feminizm: Farklılık/Eşitlik	28
1.6.3. Üçüncü Dalga Feminizm: Farklılık/Kesişimsellik	32

II. BÖLÜM

EV İÇİ EMEK, DİRENŞ VE YAŞAM STRATEJİLERİ

2.1. Gündelik Hayat ve Toplumsal Cinsiyet	34
2.2. Direniş ve Yaşam Stratejilerini Anlamak.....	36
2.3. Kamusal ve Gizli Senaryolar.....	38
2.4. Ev, Ev İçi Emek ve Direniş Biçimleri.....	41

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	45
3.2. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği.....	47
3.3. Araştırmanın Örneklemi.....	49
3.4. Sınırlılıklar ve Sahaya İlişkin Notlar.....	50
3.5. Verilerin Kodlanması ve Araştırma Bulguları	50
3.5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	52
3.5.2. Ücretsiz Ev İçi Emeye Yönelik Anlatılar ve Baş Etme Stratejileri... 54	
3.5.2.1. Kadınların Dayanışma Stratejisi: “Eş ile yardımlaşamamanın Yarattığı Kırılgnlık”	56
3.5.2.2. Zamanı Yönetmek ve Düzeni Sağlamak: “Yaşamdan Vazgeçmek”	59
3.5.3. Çalışma Yaşamına Yönelik Anlatılar ve Stratejiler: “Yoklukla Baş Etme Stratejisi”	61
3.5.4. Gündelikçi Kadınların “Ücretli Ev İçi Emek” süreçlerinde Yaşadığı Sorun ve Zorluklar	66
3.5.4.1. Mahremiyete Tanıklık ve Tiksime: “Terk Et”	67
3.5.4.2. Başka Bir Mahrem Alana Dahil Olma Kaygısı, Güven ve Kırılgnlık: “Suskunluk”	69
3.5.4.3. Ev İçinde Çalışanların Karşılaştığı Beklentiler ve Talepler: “Becerikli ve Titiz Görünme”	73
3.5.5. Gündelik Hayatlarına İlişkin Anlatılar: “Temizlikçiyim, Utanmıyorum”	75
SONUÇ	80

KAYNAKÇA	85
EKLER.....	98
EK 1. YARI YAPILANDIRILMIŞ ÖRNEK SORU FORMU.....	98
ÖZGEÇMİŞ	100

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1:	18
Tablo 2:	52

GİRİŞ

Toplumsal norm ve değerler, kadınların hem özel hem de kamusal hayatındaki konumlarını belirleyen en temel unsurlardır. Kadınlık algısı toplumdan topluma farklılık gösterse de kültür, yaş, eğitim ve sınıf gibi unsurlar fark etmeksizin kadınlar; “ev” üzerinden tanımlanmaktadır (Bora, 2010: 21). Toplumun beklentileri, cinsiyet rolleri ve belli davranış kalıpları genellikle kadın kimliği üzerinden kurulur. Bu beklentilerin genel olarak kadın ile ilişkilendirilmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gün yüzüne çıkarmaktadır. Ataerkil yapının etkisi altında cinsiyetçi normlar kadınlık kimliğini “ev” ve “ev” içi sorumluluklar üzerinden kurarken, erkeğinkini ise “dışarı” yani kamusal alan üzerinden kurmaktadır. Cinsiyet ilişkilerinin şekillendiği ve eşitsizliklerin yeniden üretildiği, birbirinden farklılaşan iki ayrı alan olan kamusal ve özel alan ayrımı böylelikle kurulmaktadır (Turhanoglu ve Çetin, 2023).

Kamusal ve özel alan ayrımı, cinsiyetler arasında eşitsiz bir iş bölümünü ortaya çıkmasına zemin sağlamaktadır. Kadınlar özel alanı temsil eden ev ile özdeş kılınmakta; ev temizliği ve bakım gibi işlerden sorumlu tutulmaktadır. Ev işlerinin sadece kadınlık kimliği üzerinden kurulması, kadınların toplumsal ve ekonomik hayatlarını olumsuz etkilemektedir. Kadın emeği her zaman daha değersiz görülerek görünmez kılınmıştır. Kadınlar ev içindeki yaptıkları işleri aile üyeleri için yapmaktadır. Dolayısıyla sevgiye dayalı ve karşılıksız olarak görülmektedir. Kadınların sergiledikleri ev emeği hem kapitalizm hem de patriarkanın yeniden üretilmesini sağlamakta böylelikle, belirli bir mesai saatine tabi olmamaktadır. Yaptıkları iş günlük yaşamları ile iç içe girerek, kadının bir parçası haline gelmektedir (Acar-Savran, 2009: 18-20).

Toplumsal cinsiyet düzeninde ve üretim ilişkilerinde yaşanan değişimler kadının çalışma hayatına katılımını artırarak, kamusal alanda daha fazla görünür hale gelmelerini sağlamaktadır. Ancak kadınların çalışma hayatına katılımı ev yükünü hafifletmemiştir. Kadınlar hem mesai saatleri içinde işyerindeki sorumluluklarını yerine getirmekte, hem de diğer zaman dilimlerinde kendi evlerindeki işleri yapmaktadır. Bu durum “çifte mesai” olarak adlandırılmakta, kadınlar çalışma hayatında yer almalarına rağmen temizlik ve bakım işlerini yaparak ailesini yeniden üretimine devam etmektedir (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008).

İstihdam piyasasında yer almaya başlayan kadınlar daha çok enformel sektörde çalışmaktadır. Kadınların toplumsal iş bölümü temelinde cinsiyet rollerine uygun alanlardan biri olan ücretli ev hizmetini de tercih etmektedir. Ücretli ev hizmeti, temizlik ve bakım işlerini bir kadının bir başka kadından ücretli bir şekilde talep etmesidir. Ücretli ev hizmetleri kadınlar arasında sınıf farkını da görünür kılarak, bir hiyerarşi oluşturmaktadır (Bora, 2021). Ücretli ev hizmeti, hizmet sektöründe önemli bir istihdam biçimini temsil etmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri, kadınların çalışma hayatındaki yerini belirlemede önemli bir etki unsuru oluşturur. Bu hizmet türü, enformel sektörlerde kayıt dışı bir şekilde gerçekleştiğinden marjinal bir alan olarak kabul edilmektedir. Kadınların ev üzerinden tanımlanması ve ev içindeki rollerinin belirlenmesinde, geleneksel ve kültürel normların büyük bir etkisi vardır. Geleneksel cinsiyet rollerine göre, ev ile özdeşirilen kadınların aile içindeki rolü genellikle ev temizliği ve bakım hizmetleri ile sınırlıdır (Savran, 2024). Bu nedenle, kadınlar çalışma hayatına dahil olmayı başarsalar dahi, ev içindeki rollerini sürdürmeye devam etmektedirler (Bora, 2012).

Ücretli ev hizmeti veren kadınlar çalışma hayatına yer almasıyla ekonomik özerklik yaratsalar da bu özerkliği, özel alanında yapılan işlerle gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla kadınlar toplumsal yeniden üretim ve biyolojik yeniden üretim üzerinden tanımlanarak, kamusal hayatın farklı imkanlarından yararlanma durumundan yoksun bırakılmaktadır. Aynı zamanda ücretli ev hizmetlerinin yaygınlık kazanmasıyla beraber kadınların gündelik hayatlarında farklı iktidar biçimleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu iktidar biçimi sadece kadın-erkek arasında değil kadın-kadın arasındaki hiyerarşik bir ilişkiyi de kurmuştur. Bu hiyerarşik yapılanma kadınlar arasında çalışan-çalıştıran ilişkisi kurulmasına neden olmuştur (Canlı, 2013).

Bununla birlikte ücretli ev hizmetine giden kadınların gündelik hayatlarında ise işverenleri tarafından birtakım stratejilere maruz kalmaktadırlar. Bu stratejilere karşı gündeliğe giden kadınlar da birtakım mikro direnişler ve yeni strateji biçimleri sergilemektedir. Kadınların çalıştıkları evde, hâkim düzene karşı nasıl bir direniş stratejisi geliştirdiği de bu tartışmalar bağlamında önemlidir. Direniş kavramı çalışma içinde Scott'un yaklaşımından yola çıkılarak kullanılmaktadır. Scott'a (1985: 33) göre gündelik direniş biçiminin, diğer direniş biçimlerinden en çarpıcı şekilde ayrıldığı nokta ise kamusal ve sembolik hedeflerinin reddedilmesidir. Ona göre gündelik direniş, genellikle

anlık, gizli ve gayri resmi eylemsel kazanımlardır. Bu temelde gündelik direniş ve strateji insanların sosyal yaşamlarında sıradan ve alışagelmış bir şekilde gerçekleştirdiği pratikler olarak bu çalışma içinde kullanılmaktadır.

Söz konusu bu tez çalışması buradan hareketle gündeliğe giden kadınların bu süreçte erk veya hemcins işverenler tarafından ve aynı sektörde çalıştığı bireylerin stratejilerine karşı ne gibi taktikler geliştirdiği ve bu süreçte gündelik hayattaki deneyimlerinin neler olduğunu anlamaya çalışacaktır. Tez, konuya ilişkin alan yazınından yola çıkarak ücretli ev hizmeti veren kadınların; kültürel, toplumsal cinsiyet ve ekonomik olarak nasıl yeniden yapılandığına ve nasıl davranışlar sergilendiğine odaklanmaktadır. Kadınların gerek ücretli gerekse ücretsiz ev içi emeğe ilişkin deneyimlerini ve bu deneyimi anlamlandırma biçimleri, bu durum bağlamında oluşturdukları kadınlık imgeleri ve yorumlamaları, birebiriyle kurdukları dayanışma veya hegemonik ilişkiler, bütün bunların gündelik yaşama etkileri ve baş etme stratejileri ve maruz kaldığı tahakküm ilişkilerine karşı sergiledikleri direniş ve taktikleri sosyolojik bir yaklaşımla araştırılması gereken konular arasındadır. Bu bağlamda çalışmada ücretli ev hizmeti veren kadınların, deneyimleri üzerine nitel bir araştırma pratiği yürütülmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu çalışmanın amacı kapsamında amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen; ücretli ev hizmeti veren 20 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler belli temalar ve alt kodlar doğrultusunda kategorize edilerek tartışılıp analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın iki ana teması vardır; ilki kadınların toplumsal cinsiyet perspektifinde çalışma hayatında ücretli ev hizmetinin niteliği incelemektir. İkincisi gündelik hayatında ve çalıştıkları evlerde karşılaştıkları tahakküme karşı ne gibi gündelik direniş sergiledikleridir. Bu doğrultuda araştırma “ücretli ve ücretsiz emek”, “gündelik direniş”, “hegemonik ilişki, ‘strateji’ ve ‘taktik’ kavramlarının kadınların toplumsal yaşamlarının ve ev içi ilişkilerindeki yerine odaklanacaktır. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde çalışmanın konusuna yönelik temel kavramlara ve teorik çerçevesine yönelik bir araştırma yapılırken, üçüncü bölümde alan araştırmasına yer verilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları ele alınarak kadınlık kimliğinin inşası üzerinde durulmuştur. Özel alan ve kamusal alan dikotomisinde

“ev” in toplumsal inşası kadınlık kimliği üzerinden anlamaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde kadının çalışma hayatındaki yeri sorgulanarak, istihdam ilişkilerinde yaşanan değişimler ele alınmıştır. Kamusal ve toplumsal bir direnişi temsile eden feminist teorinin geçirdiği değişim ve dönüşüm söz konusu bu bölüm içinde irdelenmiştir.

İkinci bölümde çalışmanın amacını oluşturan ev içi emek, direniş ve yaşam stratejileri incelenmiştir. Öncelikle “direniş” ve “gündelik” direniş kavramalarının tanımları ortaya konulmuştur. Ayrıca kadının ücretli ve ücretsiz ev içi emek süreci de ele alınarak, kadınların hem toplumsal normlara hem de gündelik hayatlarında karşılaştıkları tahakküm ilişkilerine karşı sergiledikleri gündelik direniş biçimleri James C. Scott üzerinden incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise alan araştırmasına ve bulguların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİLERİ VE FARKLILIKLARIN İNŞASI

Sosyal bir varlık olan birey, diğer bireylerle iç içe yaşayarak etkileşim süreçleri sonucunda toplumsal sistemleri oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içinde toplumsal değişmeye koşut olarak kadın ve erkek olgusu da değişmektedir. Yerleşik hayata geçişle ve özel mülkiyetin ortaya çıkması ile birlikte erkeklerin kadınların yeniden üretim süreçlerini kontrol ettiği ataerkillik sisteminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kadınların toplumsal ve siyasi güçlerini kaybetmesiyle beraber, anaerkil toplum anlayışı terk edilerek ataerkil toplum anlayışı benimsenmiştir (Marshall, 1999: 23). Ataerklik terimi ilk olarak erkek aile reislerinin otoritesini ifade ederken, modern dönemde ise genel olarak erkek tahakkümü olarak tanımlanmaktadır (Marshall, 1999: 47). Ataerkil düzen kadınlık ve erkeklik kimliğine ilişkin normları inşa ederek bireylerin davranışlarını, gündelik yaşamda etkileşim örüntülerini, fırsatlara erişimini ve cinsiyetler arası iş bölümünün niteliğini de belirlemektedir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyetin doğasını tartışmak bir yapı olarak ataerkilliği, iktidar ilişkilerini, iş bölümünü ve sosyal yapının doğasını anlamak açısından önemlidir. Toplumsal cinsiyet kimliği rol farklılaşması üzerinden inşa edilerek, kadın ve erkeğin toplum içinde cinsiyetlerine yönelik değer normlar uyması beklenir. Bu rol farklılaşması, özel alan ve kamusal alan ayrımını yaratarak kadınların ev miti üzerinden tanımlanmasını ve dolayısıyla özel alanla ilişkilendirilmesini beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerin yarattığı ikili ayrım, ev içi emek süreçlerine de yansyarak kadınları belli alanlar içine sıkıştırarak deneyimlerini şekillendirmektedir. Bu bağlamda ev içi emek sürecini tartışmadan önce bu bölümde toplumsal cinsiyet ilişkileri, kamusal ve özel alan ayrımlarının yarattığı farklılaşma üzerinde durularak “ev” in toplumsal yaşam içindeki yeri ve daha özelde kadınların deneyimlerini nasıl etkilediği ele alınacaktır.

1.1. Toplumsal Cinsiyetin Doğasını Anlamak

Toplumsal cinsiyet bir kavram olarak toplumsal yaşam içindeki iktidar ilişkilerini, kadın ve erkekler arasındaki farklılıkların nasıl inşa edildiğini anlamamıza olanak tanıyan önemli bir kavramdır. Bu bağlamda cinsiyet ilişkilerini, iş bölümünün nasıl kurulduğunu ve biyolojik cinsiyetten farklılıkları anlamak açısından toplumsal cinsiyeti tartışmaya

açmak önemlidir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet, sıkça birbirlerinin yerine kullanılan ya da karıştırılan iki kavramdır. Türkiye de bu iki kavramın ayrımı yeni yeni literatürde yer almıştır (Gönenç vd., 2018: 24). Literatürde ise bu anlam karışıklığını önlemek için bu kavramları Türkçede “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” diye adlandırılırken İngilizcede “sex” ve “gender” olarak adlandırılmıştır (Dökmen, 2009: 17; Vatandaş, 2007: 31).

Cinsiyet (sex) kavramı, bebeğin doğumdan önce ve doğumdan sonra tanımlanan fiziksel özellikleri ve cinsel organlarına göre kadın ve erkek olmak üzere ikili bir sınıflanma mevcuttur. Bu kavram, kadın ve erkeğin fiziksel ve biyolojik farklılıkların ifade eder (Dökmen, 2009: 21; Slaterry, 2018: 341). Toplumsal cinsiyet (gender), kimliğine/kişiliğine müdahale eden ve iktidar ilişkilerin yer aldığı sosyo-kültürel bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu kavram kültüre, topluma ve zamana göre farklılık göstererek toplumsal ve kültürel anlamdaki cinsiyeti biyolojik cinsiyeti ayırarak kadın ve erkeğin sosyal rollerini, sorumlulukları, davranışların ve konumlarını belirler (Korkmaz ve Başer, 2018: 72; Altınova ve Duyan, 2013: 9). Toplumsal cinsiyet ilk olarak 1970’li yıllarda feminist kuramcılar tarafından kadın ve erkek eşitsizliğinin salt biyolojik nedenlerden olmadığı belirten bir kavram olarak kullanılmıştır (Bolat, 2021). Bu kavramı literatürde yaygın olarak kullanılmasını sağlayan kişi Ann Oakley’dir. Ann Oakley’in, 1972 yılında yayınlanan “Sex, Gender and Society” adlı çalışmasında cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımına dikkat çeker. Ann Oakley’e göre (1972: 16) “cinsiyet” kadın ve erkek arasındaki biyolojik bir ayrıma işaret ederken, “toplumsal cinsiyet” ise biyolojinin ötesinde “erkeksi” ve “kadınsı” temelde kültürel ve toplumsal bir inşaya dayanmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı, ilk ortaya çıktığı zaman sadece bireyin kimliği ve kişiliği ile ilgilenirken, zaman geçtikçe içerik ve anlam olarak genişleyip derinleşerek sembolik düzeyde kadın ve erkeğin kültürel idealleri ile stereotipilerini, kurumlar ve örgütlerdeki cinsiyet temelinde iş bölümündeki ayrım ve eşitsizliği kapsar hale gelmektedir (Marshall, 1999: 98).

Toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyet, birbirlerinden farklı iki kavramdır. Biyolojik cinsiyet üreme organlar, kromozomlar ve hormonlar gibi fiziksel ve genetik özelliklere dayanırken, toplumsal cinsiyet kültürel ve sosyal normlarla şekillenen cinsiyet rollerini tanımlar. Biyolojik yaklaşıma göre, kadınlar (pasif, bağımlı, zayıf, nazik ve duygusal) ve erkekler (aktif, bağımsız, sert, saldırgan ve mantıksal) doğuştan itibaren kazandıklarını savunmaktadır (Koçak Turhanoglu, 2019: 3). Bütün toplumlarda benzer

şekilde kadın ve erkekler arasında ayrım mevcut olup, bedensel farklılıklar üzerinden cinsiyetler arası farklılaşma inşa edilmektedir. Bu ayrım biyoloji, psikoloji, sosyoloji, felsefe vb. birçok alanda da tartışma konusu olmuştur. Sosyoloji alanında toplum/birey analizi yapılırken cins farklılıklarının biyolojik sebeplerin dışında toplum tarafından oluşturulan bu ayrımı, toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır (Yeter, 2015: 190).

Toplumsal cinsiyet kavramı, sosyal ve kültürel boyutta şekillenerek iki cinse de yüklenen rolleri ifade etmektedir (Bhasin, 2014:9). Bu ifadeyle birlikte tüm toplumlar kadın ve erkek arasında biyolojik olarak ayrım yapmaktadır ancak bu biyolojik farklılık tüm kültürlerde farklı şekillerde yorumlanarak bireylere farklı roller yüklenmektedir. Toplumsal yaşamda kadın ve erkekte, biyolojik yapılarından kaynaklı kadınsılık ve erkeksilik özdeşleşmiş toplumsal roller üstlenilmesi beklenilmiştir (Ünal vd., 2017: 228). Nitekim cinsiyetin toplumsal bir inşa olduğu ve belli roller temelinde bu inşanın gerçekleştiğini ortaya koyan önemli düşünürlerden biri de Simone de Beauvoir'dır. Simone de Beauvoir'ın, "kadın doğulmaz, kadın olunur" ifadesi, toplumsal cinsiyet ve biyolojik cinsiyeti birbirinden ayıran bir ifadedir. Bu ifadeyle beraber bu farklılık tarihsel süreç boyunca kültürel ve toplumsal koşullar şekillenmiştir. Bireylerin bu geçiş süreci ataerkil bir sistem içinde hem kimlikleri hem de toplumsal güç ilişkileri belirlenir (Gülseven, 2017: 187).

Tarih boyunca, kadın ve erkeğe yüklenen rol ve statüler biyolojik cinsiyetle ilişkilendirilmiş. Bu da kadının ikincilleştirilmesine neden olmuş ve kadın maruz kaldığı bu eşitsizliğin sorgulanmamasına neden olmuştur (Bhasin, 2014: 9). Ancak bu durum cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbirinden ayrılması ile sorgulanabilir hale gelmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bedensel farklılıklardan değil toplum tarafından oluşturulan yapı ve normlardan kaynaklanmaktadır.

1.2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Farklılıkların İnşası

Toplumsal rol bir oyuncunun oyunda oynadığı dramatik role benzer. Bu rol farklı karakterleri canlandırırken geçici ve kurgusaldır. Toplumsal rol ise bu role ne kadar benzer gibi gözükse de toplumsal rolde birey kendi rolünü üstlenir; kurgusal ve geçici değildir. Ayrıca birey bu rolleri toplumsallaşma sürecinde çeşitli gruplarda öğrenerek, rolleri içselleştirir (Fichter, 1996: 4). Bireyler hayatı boyunca birçok role sahiptir. Bireylere doğduğu andan itibaren cinsiyetlerine göre roller yüklenir ve yüklenen rollere

ait davranış ve düşüncelere sahip olması beklenir. Bireyin toplumsal rollerini şekillendiren birçok etmen vardır. Bunlardan ilki aile olup sırası ile okul, arkadaş, sosyal medya vb. gibi dinamikler bireyin rol ve davranışlarını etkilemektedir.

Kaypak (2014: 345), kadınlar ve erkeklerin bireysel bir şekilde toplumsallaşma sürecinde topluma entegre olduğunu ve bu süreçle beraber kendi kimliklerini kazanmaya başladığını tartışmaktadır. Bebeklik ve çocukluk döneminde başlayan bu sürecin birincil toplumsallaşma, bireyin sonraki dönemi ikinci toplumsallaşma süreci olarak adlandırmaktadır. İlk süreçte sorumluluk ailedir, ikincil süreçte, okullar, medya ve işyerleri etkin olduğunu belirtmektedir.

Kadın ve erkeğin, toplum tarafından belirlenen davranış ve beklentileri gerçekleştirmesine “toplumsal cinsiyet rolleri” denmektedir. Bireyler, sosyalleşme sürecinde toplumun normları çerçevesinde nesneleri, oyunları, meslekleri ve kişilikleri cinsiyete göre ayırt ederek davranışların, rollerin ve özelliklerin uygunluğunu kavramaya çalışmaktadır (Dökmen, 2009: 29). Bu süreçle birlikte toplum bireyin cinsiyetiyle özdeşleştirilmiş davranışlarını hayatları boyunca toplumun normları çerçevesinde sergilenmesini beklenmektedir. Toplumsal normlar ve gelenekler çevresinde bireylerin üzerine düşen rolleri oynaması beklenmektedir. Bu roller, genellikle kültürden kültüre değişiklik gösterse de genel çerçevesi aynıdır. Toplumlar tarafından geliştirilen normlar kadın ve erkeklerin hayatları boyunca nasıl davranması gerektiği belirler. Bu normlar bireylerin düşünceleri, tercihleri, davranışları ve meslek seçimlerini belirlemektedir (Vatandaş, 2020: 749).

Toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ve erkeği belli bir kalıplar içerisinde sınırlandırır ve eşitsizlik yaratır. Kadın ve erkeğe toplum tarafından verilen roller eşit bir şekilde dağıtılmamıştır. Dolayısıyla eşit bir şekilde dağıtılmayan bu roller, ne istenildiği gibi yapıldığında eşit şekilde ödüllendirir ne de istenilen gibi yapılmadığında eşit bir şekilde cezalandırılmaz. Bu da kadın ve erkek arasında eşitsiz bir güç ilişkisini ortaya çıkarırken, toplumdaki konumların güç eşitsizliğini güçlendirerek sürdürülmesini sağlar (Gülseven, 2017: 184). Doğduğumuz andan itibaren toplum tarafından yüklenen cinsiyetimize yönelik roller çerçevesinden davranışlar sergileriz. Bu cinsiyet rollerine göre bebeklerin adları, oyuncakları giysileri ve eşya renkleri belirlenir. Kız çocuklarının eşyaları pembe tonlarında olurken, kadınsı oyuncaklar dediğimiz bebek ve türevleri tercih edilirken,

erkek bebeklerin eşyaları ise mavi tonlarda ve erkeksi oyuncaklar dediğimiz araba ve türevleri tercih edilmektedir. Bu tercihler daha sonra kadın ve erkeklerin çalışabileceği işler ve bulanabileceği alanlar gibi ayrımları pekiştirmektedir.

Bireylerin cinsiyet rolleri hakkında yapılan tartışmalar, rollerin gelişimi hakkında zengin bir bilgi birikimi sağlanmıştır. Ralf Dahrendorf gibi genel rol teorisi savunucularına göre cinsiyet rolleri diğer öğrenme süreçleri gibi sosyalleşme ve benimseme yoluyla öğrenilmektedir. Bu ifadeyle birlikte bu konu hakkında iki ana yaklaşım vardır: **“Öğrenme ve Bilişsel mekanizmalar”** (Ergül Güvendi, 2023: 552-553). Öğrenme kuramına göre çocuklar cinsiyet rollerini toplumun beklentileri baz alınarak anne-babalarını, etrafındaki yetişkinleri ve diğer çocukları taklit ederek öğrenmektedir. Toplum tarafından belirlenen davranışları doğru yapıldığında pekiştirilirken, yanlış yapıldığında cezalandırılarak toplumun normlarına uyulması sağlanır. Bilişsel kurama göre ise çocuklar öğrendikleri tutumlardan sonra belli bir olgunluk seviyesine geldiklerinde cinsiyet rollerini anlamaya başlayarak, toplumun belirlediği rollere göre davranırlar (Vatandaş, 2007: 34-35).

Toplumsal cinsiyet zamana ve kültüre göre değişkenlik göstermektedir. Biyolojik cinsiyet farklılıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya çıkartır. Kadınların sırf doğurganlıkları ve annelik rolünü üstlenmesi özel alanla özdeşleştirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla onlardan ev işleriyle ve ailesiyle ilgilenmesini rolünü yerine getirilmesi beklenmektedir. Toplumun yarattığı bu iş bölümünde erkekler ise kamusal alanda çalışma, evi geçindirme, politika ve üretim görevlerini üstlenmektedir (Kaypak, 2014: 346). Ataerkil toplumlarda kadın ve erkek arasında hiyerarşik bir ikili ayrım böylelikle ortaya çıkmaktadır. Bu ikili ayrım; akıl, rasyonellik ve rekabet gibi özellikler erkeklerle özdeşleştirilirken, duygusallık, merhamet, uyumlu, fedakâr ve uyumlu olma gibi özelliklerse de kadınlarla özdeşleştirilmiştir. Bu değerler toplumsal ilişkilerde hiyerarşilere ve cinsiyet ayrımına neden olmaktadır (Sancar, 2013: 170). Kısaca kadınların duygusal yönlerinin ağır bastığı için onların kamusal alanda başarılı olamayacağına dair düşünce onların ikincilleştirilmesine neden olmuştur. Bu yüzden kadınların tek bir toplumsal cinsiyet rolü mevcut olup, bunlar; ev, ev işi ve ailesi olarak bilinmektedir. İkinci dalga feminizm tarafından bu roller sorunsallaştırılmakta ve özel alan politik mücadelenin merkezine yerleştirilmektedir (Bora, 2021: 40).

1.3.Özel Alan ve Kamusal Alan Farklılığı Üzerinden “Evi” Anlamak

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğin en önemli nedenlerinden biri de kamusal alan ve özel alan ayrımıdır. Aynı zamanda iş bölümünün doğasını ve kadının “ev” miti üzerinden toplumsal yeniden üretime dahil edilmesini anlamanın yollarından biri de kamusal ve özel alan tartışmalarına yer vermektir. Ev içi emek süreçlerinin ve ona ilişkin deneyimlerin arka planında yer alan toplumsal dinamikleri ortaya koymak açısından bu tartışmaları ele almak önemlidir.

Kamusal alan ve özel alan ayrımı Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır. Bu iki alanın karşıtlığı toplumsal cinsiyet rollerinde etkili olmuştur. Richard Sennett, Atinalıların kamusal ve özel alan ayrımının, cinsiyetlerin vücut sıcaklıklarına göre belirlediklerini ifade eder. Bu argümana göre cinsiyetlerin farklı vücut sıcaklıklarına sahip olduğuna inanan Atinalılar, kadınların erkeklerden daha soğuk bedenlere sahip olması sebebiyle evde kalmaları beklenirken, erkeklerin kamusal alanda çıplak bedenle dolaşmaları makul bulunur. Bu bağlamda kadınlar toplumsal hayattan dışlanmakta ve cinsiyet temelli ayrımcılık mekanlarda yüzünü göstermektedir (Akt: Gürhan, 2020:521).

Kamusal alan ve özel alan ayrımı ev ve işin birbirinden ayrılarak, cinsiyetler arasında iş bölümünü oluşturmuştur. Kamusal alanda aktif bir şekilde yer alan erkek kamuya ait işler üstlenerek iktidar sahibi olurken, özel alana konumlandırılan kadınlar ise ev işleri ve çocuk bakımı ile sınırlandırılmıştır. Tarih boyunca yapılan bu alan ayrım, her ne kadar belirli dönemlerde değişkenlik gösterse de kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin günümüze kadar sürmesinin nedenlerinden biridir (Marshall, 1999: 380; Özmen, 2024: 89). Sosyal yapının düalist doğası, kamusal ve özel alan ikiliği yaratarak cinsiyetler arası iş bölümünü yaratmıştır. Antik Yunan ile başlayan erkeklerin alanı olan “polis”, kadınların alanı olan “oikos” tartışmaları “evin” ve “dışarısının” belirlemiştir. Kamusal alan (polis), yasaların oluşturulduğu ve politik meselerin tartışıldığı, vatandaşların siyasete dahil oldukları alan iken; buna karşılık, özel alan (oikos) aile ve ev içi yaşamına karşılık gelmektedir. Kamusal alan, erkekleri simgeleyen bir alan olarak kabul edilmektedir, bu bağlamda cinsiyet rolleri açısından erkeklere ait bir alan olarak görülmektedir (Günindi Ersöz, 2015).

Kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım 18. yüzyıl’ da gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte daha belirgin hale gelmiştir (Kulak, 2023: 118). Endüstriyel

kapitalizmle ortaya çıkan fabrika sistemleri, alanlar arasındaki ayrımı keskinleştirmiştir. Çalışma alanı ve ev alanındaki ayrım sadece ekonomik temelli değil kurumsal, ideolojik ve politik boyutlarda etkindir. Bu ayrım sadece mekânsal boyutta değil aynı zamanda toplumsal rollerinin belirginleşmesine neden olmuştur. Makineleşmeyle beraber üretimin fabrikaya kayması ile piyasa iş gücü gereksinimi erkeklerle karşılarken kadınlar ev içine yönlendirilmiştir (Sancar, 2009: 51). Bu ifadeyle birlikte fabrika sistemin kol gücüne dayanması erkeklerin bu alanda yoğunlaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla çalışma alanları erkeklere ait olmuştur. Bu biyolojik farklılık yüzünden kadınlara ihtiyaç duyulmaması onları ev içine itilmesine neden olurken toplum tarafından belirlenen rollerinin yerine getirilmesi beklenmiştir.

Habermas kamusal alan ve özel alan ayrımının modernite ile gelişen bir toplumsal yapı olarak belirtir ve kamusal alanın, özel alanlardan farklı olarak bireylerin herkesle açık bir şekilde fikirlerini paylaştığı, görüşlerini belirttiği ve kamuyu şekillendirdikleri bir alan olarak tanımlamaktadır (Akt; Kulak, 2023: 132). Habermas ayrıca kamusallık için herkesin eşit olanağa sahip olmasını savunur. Ona göre ekonomik imkânı olan ve toplumsal imkana sahip olanların kamusal alanda yer alabileceğini belirtir. Bu görüşe göre ekonomik gücü olmayan kadınlar, mülk edinemedikleri ve eğitim olanağından yararlanamadıkları için kamusal alandan görünür olmaları engellenmektedir (Günindi Ersöz, 2015: 86-87).

Kamusal alan ve özel alan ayrımının nedenlerinden biri, ataerkil yapının dayattığı cinsiyetler arası iş bölümüdür. Ataerkil yapı kadınlar üzerinde tahakküm kurar, erkekler arasında dayanışma ve hiyerarşik ilişkilerin bulunduğu, bir toplumsal yapıdır (Hartmann, 2006: 38). Bu düşünceye göre, kadınların doğa ile erkeklerin ise kültürle özdeşleştirilir. Kadınların doğurganlık özellikleri nedeniyle yeniden üretimi sağlayabilmesi için ev içiyle ilişkilendirilirken, erkekler kültür ve uygarlığın temsilcisi olarak görülür. Bu durum erkeklerin kamusal alanda otorite sahibi ve siyasetin temsilcisi olarak algılanmasına neden olmaktadır (Günindi Ersöz, 2015: 88).

Ataerkil zihniyetin oluşturduğu toplumsal cinsiyet rolleri kadınların kamusal alanda kısıtlı bir şekilde yer alması feminist düşünürler için tartışma konusu olmuştur. Eşitlikçi bir ideolojiye dayanan liberaller “özgürlüğü temel bir değer olarak” (Baehr, 2021), görmesine karşın, kadınlar bu ideolojiden eşit bir şekilde yararlanamamışlardır.

Alanlar arasındaki cinsiyetçi durumu eleştiren feministler kadınların kamusal alandan ayrıştırılmasına karşı çıkmışlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerektiğini savunmuşlardır. Feminist hareketler, kadınların kamusal alanda daha fazla görünürlük ve etki kazanması için mücadele etmişlerdir (Sandıkcı ve Soy, 2024: 53).

Liberal feminizm kadınların özgürleşmesini ev dışında yani kamusal alanda görmüştür. Lakin kadınlar için kanunlar önünde hak ve özgürlük gibi eşitlik sağlasa da bu durum ev içindeki konumunda bir etki yaratmamış ve yeniden üretim alanındaki emekleri devam etmektedir. Bu durum kadınların özgürleşme çabalarını da sınırlamaktadır (Güneş, 2017: 246).

Liberal feministlerin “*kadınlar ve erkekler aynı özelliklere sahiptir*” görüşünün kadınların istenildiği gibi özgürleştirmediği hatta erkek normlarının daha çok içselleştirmesine sebep olduğu için eleştirel yaklaşan Catharine A. MacKinnon Fark feministlerin “*kadınlar ve erkekler farklı özelliklere sahiptir*” görüşüne de karşı çıkmaktadır. Bu farklılıkların ise erkeklerin beklentilerine göre şekillendiğini belirtir. Ona göre cinsiyetler arasındaki bu eşitsizliğin benzerlik veya farklılık üzerinden değil, kadınların toplumsal konumu tahakküm ilişkileri içinde ele alınmalıdır (Arıkan, 2019: 671). Çalışma hayatı ile ev hayatının ayrılması eril iktidar kamusal alanda varlık gösterirken evle özdeşleştirilerek konumları daraltılmıştır. Bu durum kadınların maddi yetersizlik ve eğitim durumunun olmaması özel alanda sıkışmasına neden olurken, kamusal alanda yer almayı başaran kadınlar ise eril iktidarın inisiyatifinde belirlediği normlara göre “kadın meslekleri” olarak adlandırılan yerlerde çalışma imkânı bulmaktadır (Küçük Aksu, 2022). Yani kadın kamusal alanda bile olsa yine erkek egemenliği altında ikincil ve pasif konumdadır.

Kamusal alandaki erkek egemenliğinin hâkim olması ile kadınların özel alana itilmesine neden olmaktadır. Özel alandaki mahrem olarak sayılması ve bu mahremi koruma düşüncesi kadın ve erkek arasındaki eşitsizliği artırmıştır. Son zamanlarda kadınların daha çok kamusal alanda yer almaya başlasa da özel alan da olduğu gibi burada da eril tahakküm altında ezilmektedir. Kadın birincil önceliği, özel alanı temsil eden “ev” içi emek ve bakım süreçleri olmuştur. Bu ayrım basit bir ayrım olmayıp, cinsiyetler arası iş bölümünü belirleyerek, emek süreçlerine de yön vermektedir. Bir ikili zıtlık içerisinde bulunan bu iki alan ayrımı çok eskilere kadar uzamaktadır.

1.4. Kamusalığın Görünmez Alanı: Çalışma Yaşamı ve Kadın Emeği

Tarihsel süreç boyunca farklı kültür ve toplumlarda kadınlar dönemin koşullarına göre farklı görevler içerisinde bulunsalar da her zaman ev içi rollerle sınırlandırılmıştır (Gülsüm Çamur Duyan vd., 2013: 159). Her dönemde kadınların emekleri her alanda önemli bir işleve sahip olsa da yerleşik cinsiyet normlarınca görünmez kılınmakta ve değersizleştirilmektedir. Sanayi devriminin gelişimiyle beraber kadınların sergilediği emek geleneksel rollerini dışına çıkararak, tarım dışında ücretli bir şekilde kurulmaya başlanmıştır (Yatar, 2015:29; Özer ve Biçer, 2003: 56). Geçmişten günümüze kadınların emekleri farklı şekillerde kullanılmıştır.

Yerleşik hayatın hâkim olmadığı eski toplumlarda göçebe hayat tarzında kadınlar önemli bir yere sahipti. Göçebe bir yaşam süren topluluklarda iş bölümünün doğasına bakıldığında cinsiyetler arasında bir ayrımcılık mevcut değildi (Sırım vd., 2021). Yerleşik hayata geçişle beraber tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ile cinsiyetler arası iş bölümü ortaya çıkmaktadır. Ataerkil sistem tarafından belirlenen iş bölümü kadınları ev içinden çıkmasını engellerken, erkeklerin dışarda yer almasını sağlamıştır (Yavuz, 2015: 10). Tarım işleriyle meşgul olan erkekler sadece ihtiyaç anında kadının emeğini ister ve bunun dışında kadının ev ve ev işleriyle uğraşılması beklenir. Sonuç olarak çalışma hayatında kadına sadece “ikinci işgücü” olarak ihtiyaç duyulur (Özer ve Biçer 2003: 57).

17. ve 18. yüzyılda feodal yapının yerini sanayi ekonomisi alması kadın emeğini, kamusal ve özel alan ayırımına ilişkin tartışmaları belirginleşmiştir. Bu duruma bağlı olarak kadınların durumu git gide daha da kötüleşmiş kadın işgücü ağır koşullar altında sanayileşmenin yaşandığı ilk dönemde istihdam edilmiş aynı zamanda ev sorumluluğu yüklenmiştir. Kadınların giderek daha çok üretime katılmaları, sömürüldüklerinin, hem de bu sömürünün ikili olduğunun bilincine varmalarına yol açmıştır. İlk “kadın hakları” savunucularının kapitalist toplumlarda ortaya çıkmış olması bir rastlantı olmasa gerek (Tayanç ve Tayanç, 1981: 187). Bora’ya göre (2012: 5-6) modern dönem, aynı zamanda ‘ev kadını’ denilen yeni bir tipin doğduğu ve kadınlık normu haline geldiği bir döneme işaret eder. Ev kadınının bir kadınlık normu haline gelişi, her sınıftan, her yaştan, ücretli çalışan ve çalışmayan bütün kadınlar için son derece önemli bir etki yapmıştır.

Kadınlar çalışma yaşamına katılsa bile erkekler ile aynı koşullarda çalışmamaktadır. Ecevit'e (2003: 83) göre, ekonomik faaliyetteki eşitsizlik genel olarak işe alım süreci ile başlamakta ve daha sonra ücretlendirmede, kayıt dışı, esnek geçici ve yarı zamanlı işlerde, iş yerinde ayrımcılık, sözleşme gücünden yoksun olma ücret karşılığı olmayan işlerde çalışma (aile işçiliği) gibi alanlarda kendini göstermektedir.

1.4.1. Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihi

Türkiye’de kadın emeğinin tarihini irdeleyen çalışmalar genel olarak Osmanlı dönemi, Cumhuriyet dönemi ve 1980’ler sonrası neoliberal politikaların hâkim olduğu dönem olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Osmanlı döneminde devlet ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Bu dönemde kadınlar, Osmanlı ekonomik yapısının önemli bir parçasıydı. Her ne kadar ev içine hapsolsa da tarımsal faaliyetlerin üretiminde aktif bir şekilde yer almaktadır (Sırım vd., 2021). Kırsal alanlarda yaşayan kadınlar, tarım ve hayvancılık alanlarında emeklerini sergileyerek ekonomiye katkı sağlamaktadır. “*Avrat pazarı*” gibi ticari mekanlarda yer almaya başlayan kadınlar, yerlerde tarımsal ürünler, hayvansal ürünler ve el emeklerini satmaktadırlar. Bu durum, ev içinde görünmez olan kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanarak dışarıda görünürlüklerini artırmalarını sağlamıştır (Dingeç, 2010:13). Kadınların bir başka çalışma alanı ise tekstil ve hizmet sektörüdür (Özgül ve Vural, 2020: 266). Tekstil sektörünün önemli bir parçası olan kadınlar, iplik eğirme, kilim ve kumaş dokuma, ipekçilik gibi üretimlerde bulunmaktadır (Özgül ve Vural, 2020: 272). Ayrıca, bu dönem de evlerinde dokuma tezgâhı olan kadınlar, dokumacılık yaparak hane ekonomisine yardım etmektedir (Dingeç, 2010: 15).

Osmanlı döneminde sanayi alanındaki gelişmelerle beraber kadın emeği, 19. yüzyıl Osmanlı imalatında önemli bir yer edinmiştir (Makal, 2010: 17). Osmanlı dönemin de 19. yüzyılın ikinci yarından itibaren yapılan reform hareketleri, kadınların istihdam alanında önemli yenilikler meydana gelmiştir. Tanzimat Fermanı (1839) ve İkinci Meşrutiyet (1938) ile kadınlar toplumsal hayatta görünürlükleri artmakta ve istihdam alanlarında daha fazla yer edinerek ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaktadırlar. Tanzimat döneminde, kadınlara yönelik eğitim ve mülkiyet haklarının da önemli düzenlemeler yapılmıştır. Yine bu dönemde kadınlara verilen mesleki eğitim ile meslek sahibi olan kadınlar hem ekonomik bağımsızlığı kazanırken hem toplumsal hayatta yer almışlardır (Ersöz 2020: 229). 19. yüzyılın ikinci yarısında açılan ebelik mektepleri

kadınların meslek sahibi olması içi yapılan adımlardan biridir. Daha sonra İnas Sanâyi-i Nefîse Mektebi ve Dar-ül Malumat gibi mektepler açılarak kadınların güzel sanatlar ve el sanatları, öğretmenlik gibi alanlarda eğitim imkânı sunulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı'da kadınların ilk meslekleri ebelik ve öğretmenlik olmuştur (Şemşek, 2020: 192). Kadınların kamusal hayatta yer almaya başlaması 19. yüzyıl ikinci yarısını bulurken, kadına özgü mesleklerde yer alarak kadınlara hizmet etmişlerdir (Aslan, 2006:17).

Osmanlı döneminde kadınların istihdam alanlarında yer almasının bir diğer sebebi de o dönem de yapılan savaşlardır. Erkeklerin savaşmak için cepheye gitmeleri ile işgücüne olan ihtiyaç, kadınların evlerinden çıkarak çalışma hayatına katılarak kamusal sektörde ve özel alanlarda ucuz iş gücü olarak yer almışlardır (Arslan, 2020: 21). Savaşların sona ermesi ile erkekler bıraktıkları işleri geri alarak kadınlara kamu hizmetlerinde olan ihtiyacın azalmasına ve işten çıkarılma eğilimleri meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra kadınların savaşta eşlerini kaybetmesi ile evlerini geçindirmek zorunda olan kadınlar çamaşırcılık ve gündelikçilik gibi işlere yönelmişlerdir (Makal, 2010: 19). Osmanlı İmparatorluğu'nda sanayileşmenin fazla olduğu alanlarda kadının emeğine ihtiyaç duyulsa da erkeklere oranla sergiledikleri emek yeterince değer görmemiş ve ucuz işgücü olarak değerlendirilerek düşük ücretlerle çalıştırılmışlardır (Çınar, 2022).

Türkiye'de, 1923 yılında M. Kemal Atatürk öncülüğünde Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte kadınlara ekonomik ve hukuksal anlamda önemli haklar sağlanmıştır. Bu haklar, kadınların sosyal yaşamda ve istihdam alanında katılımında eşit fırsat sağlamaları için önemli bir gelişimler olarak görülmüştür (Önder, 2013: 39; Kocacık ve Gökkaya, 2005: 196). Yapılan düzenlemelerde kadınların eğitim yaşamına katılımları da sağlanmış, 1924 yılında yürürlüğe giren Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Öğretim Birliği) ve yine aynı yıl yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kadın-erkek eşit bir şekilde tek bir çatı altında eğitim verilmesi zorunlu hale gelmiştir (Çevlik, 2017: 42). Kadınların kamusal alanda görünürlüğüne sağlayan gelişmelerden biri de iş yaşamını düzenlemeye yönelik politikaların oluşturulmasıdır. Bunlardan biri de 1923 yılında düzenlenen İktisat Kongresinde kadın işçilere doğum izni ve madende çalışılması yasaklanmıştır (Zengin ve Koçoğlu, 2018: 70).

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadın işçiliğine yönelik bilgiler sınırlı bir şekilde yer aldığı vurgulanmakta ve 1927 yılında yapılan sanayi sayımı önemli bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Cinsiyet temelli bu sayım sonuçları 4 ve daha fazla kişi çalıştıran işletmeleri baz alarak yapılan bu sayıma göre 14 yaş üstü kadın çalışan sayısı oranı (%23,73), 14 yaş altı çalışan sayısının oranı (%35,74) olarak belirlenmiştir. Bu verileri incelediğimizde, her dört işçiden bir kadındır. Kadın memur oranı (%20,58) iken işveren oranı (%14)'dür (Makal, 2010: 21). Bu verilere göre kadınların çalışma alanındaki oran oldukça düşüktür. Çalışma alanında kadınlara olan talep daha çok işçi niteliğinde olduğu görülmektedir.

Türkiye'de gelişen ithal ikamesi sanayileşmeyle beraber kadınlar olan ihtiyaç azalmıştır. Kadınların eğitim fırsatlarından yararlanamamasından kaynaklı niteliksiz işlerde çalışmasına söz konusu olmuştur. Özellikle kadınların annelik rolünden dolayı işverenler tarafından tercih edilmemekte ve ikincil işgücü olarak görülmektedir (Toksöz, 2012; aktaran Can, 2019: 25). 1930 yılında yürürlüğe giren Umumi Hıfzıssıhha Kanunuyla, erkeklerin yanı sıra kadın ve çocuk işçilerin iş sağlığı ve güvenliği alanında önemli kanunlar çıkmıştır. 1936'da kabul gören 3008 sayılı İş Kanunu ile kadınların çalışma alanında yapılan düzenlemeler yetersiz kalarak annelik durumu ve eşit ücret ilgili düzenlemelerden yoksundur (Önder, 2013: 39).

1950'li yıllarda Türkiye'de sanayileşmenin hızla gelişmesi kırdan kente göçü artması ile beraberinden gelen maddi yetersizlik kadınların çalışma hayatına katılımını sağlamıştır. Kadınların göçle beraber artık tarım dışındaki çalışma alanlarında nitelik gerektirmeyen dokuma, tütün ve gıda gibi alanlarda çalışmışlardır. Kadınların gerçekleştirdiği bu göçle beraber sosyal alanda ve çalışma yaşamındaki konumu üzerinde etkili olmuştur (Altan, 2007: 256; Berber ve Eser 2008: 3). Bu dönemde gelişmeye başlayan hizmet sektörünün yeni istihdam alanı yaratması kadınların bu sektöre yönelmesini sağlamıştır. Kadınlar kendi evlerinde sergiledikleri ev işi, çocuk ve hasta bakımını başka ücretli bir şekilde yapmaya başlamışlardır. Özellikle 1970 yılında kentsel sorunların ortaya çıkması ve maddi yetersizlik kadınların çalışmaya zorlamıştır. Fakat kadınların bu kadar çok istihdam talebi olmasına rağmen 1980'li yıllardan itibaren hem sanayi hem de hizmet sektörü bu talebi karşılamak da yetersiz kalmışlardır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 201).

Türkiye’de 1980’li yıllar, ekonomik açıdan değişimlerin olduğu bir dönemdir. Bu dönem, 24 Ocak kararları ile Keynesyen refah devleti terk edilerek neoliberal politikaların benimsendiği ve serbest piyasa ekonomisinin geçiş yapıldığı bir dönemdir. Bu bölümde, bu yeni ekonomik piyasada kadının yerinin nerede olduğunu tartışacağız. Ecevit’in (1998) ifadesiyle, 24 Ocak kararları ekonomik gelişme yerine büyümeyi hedefleyen sayısal bir olgudur. Bu kararlar, Türkiye’nin üretim yapısındaki değişiklikleri piyasa koşulların bıraktığını, bu yüzden ülke ekonomisinin uzun vadede etkili olmayacağını belirtmektedir.

Türkiye’nin ithal ikameci anlayışı terk ederek, ihracata yönelik sanayileşme yolunda ilerlemesi ile kadınların istihdam katılım oranı artırmıştır ancak bu artış sanayi sektörü yerine kayıt dışı sektörler de düşük ücretle işlerde olmuştur. 1985 yılında kadınların imalat sanayideki çalışma oranı %17 civarındadır. Dolayısıyla, ülkede sanayi anlamında yapılan iyileştirmeler yapılmasına rağmen yapılan yatırımlar sınırlı kalmakta ve bu yatırımlar inşaat sektörüne yönelmektedir. Bu durum, kadınların inşaat sektöründe ihtiyacın az olması ile kadınlar istihdam alanı bulamamıştır. Bu nedenle kadınlar, çalışma alanı olarak hizmet sektörünün tercih etmeye başlamışlardır. Kadınların bu sektördeki çalışma sayısı 3.349.000 kadar çıksa da toplam kadın istihdamı açısından yeterli değildir (Dedeoğlu, 2002: 161; Önder, 2013: 47).

1980 ve 2013 yılları arasında Türkiye’nin kalkınma planları kapsamında, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda aktif bir şekilde yer almaları için stratejiler geliştirilirken toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamayı amaçlamıştır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) aile, kadın ve çocuk başlığı altından koruma ve eğitime odaklansa da bundan önceki planlara göre “ev hanımı” ve annelik rolüne daha az vurgu yapmaktadır. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) cinsiyet eşitliği artırmayı amaçlamakta ve kadınların kalkınma sürecinde aktif olarak dahil etme planı olarak öne çıkmaktadır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) kadınları güçlendirmeyi amaçlayarak iş hayatında ve karar alma mekanizmalarını artırılmasına yönelik hedefler mevcuttur. Dokuzuncu Beş yıllık Kalkınma Planı (2007-2013) kadınların eğitim ve istihdam katılımını artırmaya hedeflediğini ve işgücü piyasasında esneklik ve çeşitlik artırılması hedeflenmiştir. Ayrıca kadına yönelik şiddeti önlemeyi amaçlayan düzenlemeler yapılmıştır. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018) ise aile ve iş yaşamını entegre ederek esnek ve güvenceli çalışma koşulları ve ebeveyn izni

gibi konulara yer verilerek toplumsal cinsiyet eşitliğine vurgu yapılarak kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımını artırmayı amaçlanmıştır (Aslanpay Özdemir ve Asuman Altay, 2018: 128-133)

2000 yılı sonrası Türkiye’de, toplumsal ve ekonomik alanda önemli değişimler meydana gelmiştir. Devlet kurumlarının etkinliği azalırken, tarımsal üretim değerini kaybetmiştir. Yaşanan ekonomik krizlerle beraber işsizlik oranları artmıştır. Yoksulluk ile karşı karşıya kalan toplumda en çok etkilenen kısım ise yine kadınlar olmuştur (Karabıyık 2012: 232). TÜİK verilerini incelediğimizde, 2022 yılında cinsiyete göre yoksulluk oranının erkeklerde %30,4, kadınlarda ise %34,8 olduğunu görmekteyiz. Bu oran 2023 yılı itibarıyla erkeklerde %28,5, kadınlarda ise %32,9’dur (Sosyo Politika Saha Araştırma Merkezi, 2025). Genel olarak yoksulluk oranında bir düşüş görmüş olsak da bu düşüş cinsiyetlere yansımaları eşit olmamıştır ve kadınların erkeklere oranla daha fazla yoksullukla mücadele içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 1. Türkiye’de Yıllara Göre Toplam ve Cinsiyetlere Göre İstihdam Oranı

Yıllar	Toplam İstihdam Oranı (%)	Kadın (%)	Erkek (%)
2024 (Ekim)	49,9	37,4	67,4
2020	42,8	26,3	59,8
2015	46	27,5	65
2010	43,0	24,0	62,7
2005	41,5	20,7	63,2
2000	46,7	24,9	68,9
1990	52,1	31,2	73,5

Kaynak: TÜİK, İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, <http://www.tuik.gov.tr/> 09.01.2025

Tabloyu incelediğimizde istihdam oranının yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Toplam istihdam oranı 1990 yılında %52,1 iken 2024 yılında bu oran %49,9 düşmüştür. Türkiye’de genel olarak istihdam seviyesini azalırken bu durumun cinsiyet göre dağılım incelendiğinde kadın istihdamını daha düşük olduğunu

görmekteyiz. Türkiye’deki kadınların işgücüne katılım oranı, OECD 2018 verilerine göre bu oran %34,2’dir. Türkiye kadın işgücü oranı Güney Kore, Meksika, Malezya ve Endonezya, Polonya, Yunanistan gibi OECD ülkeleri arasında en son sıra da yer almaktadır (Doğruluk Payı, 2025).

Gelişmiş ülkelerde son dönemlerde kadınların istihdam alanının da daha fazla yer alırken, Türkiye de bu durum giderek düşmektedir. Bunun nedeni ise ev işi, çocuk ve yaşlı bakımı, yetersiz eğitim, kısmi çalışma olanaklarının eksikliği ve yerleşik ataerkil düşüncenin hâkim olması kadınların işgücünü düşürmektedir. Bunun yanı sıra kadınların yaşadığı ekonomik zorluklar kadınları enformel sektöre teşvik etmektedir. Dolayısıyla kadınlar görünmez işgücü sergilemektedir (Berber, Eser 2008: 5-8).

1.4.2. Türkiye’de Kadınların İstihdama Katılımını Etkileyen Faktörler

Türkiye’de kadınların çalışma hayatına girmelerini etkileyen birçok unsur vardır. Bu unsurlar ekonomik ve toplumsal olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu faktörleri incelediğimizde eğitim düzeyi, medeni durum, yaş ve kayıt dışı istihdam yer almaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014: 117).

Kadınların çalışma hayatında yer almamasının en büyük etkenlerinden birisi yeterli eğitim alma imkanının olmamasıdır. Eğitim fırsat eşitliğinden yararlanamayan kadınlar, nitelikli istihdamdan mahrum kalarak çalışma hayatında dezavantajlı grup haline gelmektedir. Kadınların kırsalda veya kentlerde yaşamaları, eğitime ulaşım açısından önemlidir. Kentlerde yaşayanlara oranla, kırsalda yaşayan kadınlar eğitim ulaşmada zorluk yaşamaktadır. Kadınların içinde bulunduğu kültür, en büyük etkendir (Karabıyık, 2012: 251; Önder 2013: 4-8). Bu durum, kadınların formel sektörde çalışma imkanlarını engellemekte ve kayıt dışı çalışmasına neden olmaktadır. Kadınlar, erkeklere oranla daha fazla kayıt dışı çalışmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) kayıt dışı çalışma veri setine göre kadınlar %34, 4 kayıt dışı çalışırken erkekler %23,38 oranında kayıt dışı çalışmaktadır (Euronews, 2024). Kadınların yeterli niteliğe sahip olmamasından resmi sektörlerde iş bulamadıkları için ya ücretsiz aile işçisi olarak ya da kayıt dışı istihdama yönelmektedir. Dolayısıyla bu istihdam alanına kayan kadınlar, düşük ücret, uzun çalışma saatleri ve zorlu şartlarla karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca yasal korumalardan mahrum olmaları nedeniyle birçok haklardan yararlanamamaktadırlar (Kıral ve Karlılar, 2017: 74).

Özer ve Biçerli'nin aktardığına göre (2003: 68), kadınların çalışmalarını etkileyen bir diğer faktör yaş unsurudur. Dünyada kadınların istihdama katılımında yaş gruplarına ayrılarak incelendiğinde birçok ülkede 'M' şeklinde bir hareket söz konusudur. Kadınlar çalışma hayatında 20-24 yaş aralığında işe katılım oranı yüksekken 30'lu yaşlarda bu oran düşmektedir. Son yıllarda evlenme yaşının yükselmesi ile özellikle 30'lu yaşlarda kadınların küçük çocuk yükünü üstlenerek işlerden ayrılmaktadır. Bu oran 40'lı yaşlarında tekrar artarken 45'li yaşlar itibaren yükselişe geçer.

Medeni durum kadının çalışma hayatına girmelerini etkileyen önemli unsurlardan biridir. Evli bir kadın ve eşi ölmüş, hiç evlenmemiş ya da boşanmış kadınların istihdama katılım oranlarında farklılık göstermektedir (Yılmaz ve Zoğal, 2015: 17; Akgeyik, 2017: 44). TÜİK verilerine göre 2013 işgücüne dahil olmayanlar verilerini incelediğimiz de evli kadınların sayısı 12.712'dir. Bu sayı hiç evlenmemiş kadınlarda 3.980, boşanmış kadınların 421 ve eşi ölmüş kadınların ise 2410'dur (TÜİK, 2025). Yine Tük verilerine göre 2023 yılında kadınların işgücüne toplam katılım oranları %35,8 iken erkeklerin işgücüne toplam katılım oranları %71,2'dir (TÜİK, 2025). Bu durum cinsiyet eşitsizliğini gözler önüne sererken aynı zamanda kadınların ev içi yükümlüklerinin üstlendiğini ve erkeklerin evi geçindirme yükünü aldığını da göstermektedir.

1.4.3. Kadınların İş Hayatında Karşılaştığı Sorunlar

Kadınların çalışma hayatında yer alma sürecinde birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar; 'cinsiyet ayrımcılığı', 'mobbing', 'ücrette ayrımcılık', 'cam tavan' gibi unsurlarla karşılaşmaktadırlar. Kadınların çalışma hayatlarında en çok maruz kaldığı sorunlardan biri cinsiyete dayalı ayrımcılıktır. Çalışma hayatında kadınlar erkeklere oranla daha az tercih edilirken, niteliklerine uygun alanlarda çalışmamakta, aynı sektörde çalışsalar dahi erkeklere oranla düşük ücret almaktadırlar (Umutlu ve Öztürk, 2020: 299). "*Türkiye Anayasasında 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. Maddesine göre iş ilişkisinde dil, din, ırk, cinsiyet vb.*" ayrım yapılamaz denmesine rağmen hem özel alanlarda hem kamusal alanlarda işçi ve personel alımında cinsiyet eşitsizliği yapılmaktadır (Önder, 2013: 51). Kadınların çalışma alanlarındaki karşılaştıkları sorunların bir diğeri ücret eşitsizliğidir. "*Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)'nın 1951 tarihinde kabul edilen 100 sayılı Sözleşmeye göre kadın ve erkek işçiler arasında ücret eşitliği amaçlanmıştır*" (Farıma, 2017: 94). Kadın ve erkek, aynı işte yer alsalar da aynı

niteliklere sahip olsalar da kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücret almaktadırlar. Gerekli düzenlemeler yapılmasına karşın hala daha yapılan işe değil, cinsiyete göre ücret verilmektedir (Şen, 2018: 297). Uygulamaya konulan ücret politikaları kamusal alanda ücret eşitsizliğin ilgili düzenlemeler yapılsada özel alanlarda bu ücret eşitsizliği devam etmektedir (Önder, 2013: 52).

Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları bir diğer sorun Cam Tavan Sendromudur. Wall Street Journal tarafından kullanılan bu kavram kadınların kariyerlerinde yaşadıkları zorlukları ifade eder. Bu sendroma göre kadınların erkek meslektaşlarıyla eşit şartlarda başladıkları kariyerinde erkeklere oranla en üst seviyede yer almalarını engelleyen görünmez, örtülü ve aşılabilir engeller vardır. Kısaca bu kavram kişinin, 'cinsiyeti', 'yaşı', 'ırkı' veya 'etnik kökeni', gibi unsurlar resmi olmayan engellerdir. Bu durum kadınların kariyerlerindeki ilerlemesini için bir engeldir (Kolade ve Kehinde, 2013: 79-81). Buna göre çalışma hayatında yer alan kadınların niteliklerine bakılmaksızın sadece cinsiyetinden kaynaklı engellenmektedir. Kadınların maruz kaldıkları bu durum karşısında ikincil konumlarını kabul etmektedirler. Kadınlar çalışma alanlarında kariyer engellenmesinin yanı sıra mobbinge maruz kalmaktadır. Kelime anlamı psikolojik taciz olan mobbing kavramı ilk kez Konrad Lorenz tarafından kullanılmıştır (Tınaz, 2006: 14). Mobbing, kurbanın yaşı ve cinsiyete göre belirlenmese de kadınların bu psikolojik tacize çok daha fazla maruz kalmaktadır (Önder, 2013: 55). Kadınlar çalışma alanlarında maruz kaldığı mobbingin temelinde cinsiyet eşitliği ve ayrımcılık yer almaktadır. Ancak kadınlar sadece erkekler tarafından değil hem cinsleri tarafından da psikolojik tacize maruz kalmaktadır. Hakaret etme, aşağılama, dışlama, dedikodu, küçük düşürme gibi psikolojik tacize maruz kalan kadınların ruhsal sağlıkları olumsuz etkilenerek çalışma motivasyonunu ve iş performansını düşürmektedir. Çalışma alanlarında karşılaşılan psikolojik taciz, cinsel tacizden farklı olsa da bu iki taciz birbirini tetikleyerek biri diğerine neden olmaktadır (Önder, 2013; Cevher ve Öztürk, 2015; Yılmaz ve Kaymaz, 2014).

1.4.4. Türkiye’de Kadın İstihdamının Sektörlere Göre Dağılımı

Kadınların çalışma hayatında meslek seçimlerini anlayabilmek için sektörel dağılımların incelenmesi gerekmektedir. Kadınların istihdamının sektörlere göre dağılımı toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili izlenim yaratmaktadır. Aynı zamanda kadınların iş

gücünün hangi sektörlerde yoğunlaştığı, o ülkenin gelişmişlik ve kalkınmışlık düzeyini anlamak için önemlidir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde istihdam alanı tarım sektöründedir. Ülkenin ekonomik yapılanması ile bu alan sanayi sektörüne kayarken tarım sektöründeki istihdam alanları giderek azalmaktadır. Bir ülke tüm süreçlerden sonra ekonomik yapılanmasını tamamladığında istihdam alanı hizmet sektörüne kaymaktadır (Topoğlu, 2007: 74).

Türkiye’de işgücünün sektörel dağılımını 1980’li yıllardan itibaren görmekteyiz. Bu dönemden itibaren ülke ekonomisindeki değişimler ile liberal ekonomik politikaların benimsenmesi ile tarımsal alanda üretim azalırken istihdam olanakları da azalmıştır. Bireylerin tarımdan kazandıkları gelirlerin yetersiz gelmesi kırdan kente göçü artırmıştır. Bu durum, istihdam alanının tarımsal alandan sanayi ve hizmet sektörüne kaymasına neden olmaktadır (Karabıyık, 2012: 252). Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre yarı zamanlı çalışanların istihdam içindeki oranının 2022 yılında %9,8 olduğu görüldü. Bu oran kadınlarda %16,1, erkeklerde ise %6,7 olmuştur. (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>). Türkiye’de iş gücüne katılımı sektörler bakımından ele aldığımızda 2023 yılı için tarım sektöründe, %15,6 sanayi sektöründe %20,5 ve hizmet sektöründe %57, İnşaat %6,8’dir. Kadınların istihdam edildiği sektörün hizmetler olduğunu veriler ortaya koymaktadır (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521>). Sanayi alanlarında işgücü düzenlemeleri kadınlara yönelik olmaması kadınların çalışma alanları olarak sanayi sektörünü tercih etmemesine neden olmuştur. Tarımda dayalı işgücünde nitelik düzeyinin düşük olması kadınların kentlere göç sonrası hizmet sektöründe daha kolay yoğunlaşabilmiştir (Karabıyık, 2012:252). Ayrıca formel alanlardaki mesleklerin iyi bir nitelik ve eğitim gerektirmesi, daha az nitelikli ve eğitilmiş kadınların enformel alanlara kaymasına neden olmuştur. Hizmet sektörlerinde yer alan kadınlar genellikle güvencesiz ve kayıtdışı ev hizmetlerinde yoğunlaşmaktadır (Toksöz, 2012:186-188; aktaran Can, 2019: 32).

Hizmet sektöründe kadınların genellikle toplum hizmetleri, ticaret ve ev hizmetleri alanlarında yoğunlaştığı, ancak yüksek beceri ve eğitim gerektiren mesleklerin daha düşük gelirli ve düşük eğitilmiş kadınlar için erişilebilir olmadığı görülmektedir. Bu durum, yoksul ailelerin kadınlarının daha çok güvencesiz ve enformel ev hizmetlerinde çalışmasına neden olmaktadır.

1.5. Ev İçi Emek Süreçleri ve Kadınlık Kimliği

Özel ve kamusal alan tartışmalarının yarattığı ikili ayrım kadınların ev ile özdeş kılınmasını beraberinde getirerek, öznelliklerinin ve deneyimlerinin ev miti üzerinden kurulmasına neden olmaktadır. Ev hem somut bir mekânı temsil etmekte hem de ataerkil sisteminin yarattığı ideolojik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Barınma, beslenme ve güvenlik gibi temel ihtiyacı karşılayan bir mekân olarak karşımıza çıkan ev; kamusal alanın dışında kalarak insanlar için mahremiyet ve özel alan ihtiyaçlarını karşılayan bir alandır (Büyükgaga ve Tor, 2023: 614). Ev, dışarının pisliklerinden arındırılan, masum ve temiz bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak kabul görmüş kültürel normlar kadınların ve çocukların bu dış dünyanın pisliklerinden korumak için ev içinde bırakılırken, erkekler dış dünyada yer almaktadır. Bu kültürel sisteme göre kutsallaştırılan ailede hane için yaşadıkları eşitsizlik, şiddet ve istismar gibi sorunları göz ardı edilirken, evin içinde dışardan farklı olarak gizli iktidar ilişkileri oluşmaktadır (Bora, 2021: 59-60). Toplumların kültürel yapısında yer edinmiş bir kadınlık algısı vardır. Kadının ne toplumdaki konumuna ne de çalışma hayatına bakılmaksızın ev üzerinden tanımlanmaktadır (Bora, 2021: 21). Ataerkil düşünce sistemine göre kadınların birincil görevleri ev işleri, eş ve çocuklarına bakımı, yaşlı ve hasta fertlerinin bakımı eşlerine duygusal ve cinsel hizmet sağlamak ve yeniden üretimi sağlamak için çocuk doğurmayı kapsamaktadır. Erkeklerin birincil görevi ise sadece hanenin geçimini sağlamaktadır (Acar-Savran, 2004: 34).

Kadın ve erkeklerin arasındaki cinsiyete dayalı iş bölümü eşitsiz bir şekilde dağıtılmakta ve bu durum kadınların aleyhine olmuştur. Kadınların toplum tarafından belirlenen konumu ve ezilmişliği ev içindeki stratejilerine yansımaktadır. Kandiyoti (2015: 56-57), ezilen kadınların yaşadığı eşitsizlik karşısında ev içindeki stratejilerine yansıdığı ifade eder. Bununla birlikte bu durum ev içindeki iş bölümü, gelir denetimi, eğitim yatırımı, göç kararları ve aile kararlarını da etkilemedir.

Bu çerçevede evle sınırlandırılan kadınlar, meslek sahibi olsalar bile ev ile ilişkileri kesilmemiş hatta bu durum yaşamlarını kısıtlamaktadır. Kadınların çalışma hayatında bulunmaları haneye ve kocaya katkı olarak gözükmektedir (Bora, 2012: 6-7). Geleneksel toplumlarda ev ve işin bir arada olduğu zamanlarda dahil kadın ve erkek arasında eşitsizlikler gözle görülür şekildeydi. Yine ikincil konumda olan kadınlar

eşlerine yardım amaçlı olarak yaptıkları “kadına uygun” olarak görülen tarım ve hayvancılık gibi nitelik gerektirmeyen işleri karşılığı olmadan yapmaktadırlar (Ekiz Gökmen, 2017: 1961).

Acar-Savran (2004), kadınların ev emeğini üç ana kategoriye ayırır: Ev işlerinde harcanan emek, bakıma ihtiyaç aile üyelerine harcanan emek ve tarımda aile işçilerinin ile kentte küçük aile işletmelerinde ücretsiz sergilen emek. Acar-Savran ilk iki kategorinin birbiriyle iç içe olduğunu belirtirken kadınlar karşılıksız olarak fiziksel ve duygusal emek harcarlar. Bakım emekleri, kimin için yapıldığına bağlı olarak tanımlanır; ebeveynler veya yaşlılar için yapılan bakım, erkek egemenliği ortadan kalksa bile toplumda kalıcı bir sorun olarak önemini korur (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008: 13-14). Bu ifadeyle birlikte kadınlar bulundukları toplumda hangi rolleri üstlenirse üstlensin hem ev içinde hem ev dışında sergiledikleri emekler göz ardı edilir. Emekleri ya karşılık bulamaz ya da düşük ücretler verilerek değersizleştirilir. Kadınlar, ev dışında çalışsalar bile ev içi işlerdeki rollerinin değişmediği, bu durumun sosyoekonomik değişikliklere rağmen ev kadınlığı kavramının devam etmesine yol açtığı ve ev erkeği teriminin yalnızca mizahi bir anlam taşıdığı vurgulanmaktadır.

Mies (2012:104), kadınların doğa ile ilişkisi biyolojik olarak ele alınmasından kaynaklı çocuk yetiştirme ve ev işlerinde sergiledikleri emeklerin, emek olarak sayılmadığını belirtir. Mies (2012) göre bunun nedeni, kapitalist düzende emeğin artı-değer ürettiği sürece bir değeri olduğunu, kadının ev içinde sergilediği emeğin maddi olarak bir karşılığı olmaması değersizleştirilmesinin en büyük etkenlerinden biri olmasıdır. Kadınların özel alandaki sergiledikleri ücretsiz emek, kamusal alandaki maddi yaşamdaki üretkenliğin devamlılığın için önemli bir etkidir. Ancak bu emek hakkettiği değeri görmemekle beraber, devamlı olarak sömürülmektedir. Dolayısıyla kadınların sergiledikleri emek toplum tarafından sadece “doğal” bir etkinlik olarak değil bir “iş” olarak görülmesi gerekir (Mies, 2012: 107). Kısaca kadınların dışarıdan farklı olarak ev içindeki işleri günlük olarak rutin bir şekilde gerçekleştirilmesinden kaynaklı sıradan ve doğal bir olay olarak gözükmektedir. Bora (2021: 10) ev işlerinin diğer işlerden düşük statüde olması ve genellikle sadece kadınlar tarafından gerçekleştirilmesinden kaynaklı bu işlerin fiziksel, ekonomik ve ideolojik olarak görünmez olduğu düşüncesindedir. Bora evde yapılan işlerin rutin bir şekilde devamlı yapıldığı ve çabucak tüketilmesinden kaynaklı kar sağlamadığı sadece kullanım değeri ürettiğini belirtir.

Savran ve Tura Demiryontan (2008) göre kadınların ev içindeki emeklerini “görünmeyen emek” olarak ele almaktadır. O da ev içindeki iş bölümünün cinsiyetçi bir temelle ele alındığını ve ataerkil tarafından kadınların yaptığı işleri doğal yetkinleri olduğu düşüncesi hâkim olması kaynaklı emek olarak değil davranış biçimi olarak ele alınmaktadır.

Kadınların ev içinde yaptıkları işler, iş hayatındaki gibi belirli bir mesai saatleri içinde gerçekleşmemesi ve çalışma hayatında bulunsalar bile ev işlerini boş vakit buldukça yapılması kadınların emeklerinin görülmemesine neden olmaktadır. Bunun yanı sıra ücretli bir şekilde çalışan kadınlar, tek başlarına ev işlerine devam ettirmektedir. Bu duruma çifte mesai olarak adlandırılırken kadınların ücretli işler dışında ev içindeki sergiledikleri işler karşılıksız ve genellikle sevgi yoluyla yapılması ev içindeki emeğin sıklıkla göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Acar-Savran ve Tura-Demiryontan, 2008: 11).

Feminist düşünce içinde de kadınların ev içinde karşılıksız olarak gerçekleştirdikleri işler analiz edilerek tartışılmaktadır (Marshall, 1999: 221). Özellikle 1960’ların sonu ve 1970’lerin sonunda ortaya çıkan ikinci dalga feministler kadınların karşılıksız emeğini teorik sorun olarak ele alsalar da günümüzde dahil hala bu konu üzerinden somut talepler ve politika üretmekte zorlanılmaktadır (Savran, 2004: 15). Emek terimi, sosyolojik bağlamda genellikle "ücretli emeği" ifade ederken, Marksizm'de "emek" ile "sermaye" arasındaki çatışan çıkarlar üzerinde durur. Burada "emek," proletaryayı; "sermaye" ise, kapitalist sınıfın (burjuvazi) emek gücünü temsil etmektedir. Ancak, bu çalışma emek terimini, ev içi emek veya genel "çalışma" kavramları ile de ilişkilendirilerek, ücretli istihdamdan daha geniş anlamlarda da kullanılacaktır (Marshall, 1999:183). Mies (2012: 104) göre, emek, piyasada artı-değer üretmek amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmadır. Buna karşılık, piyasa için artı-değer üretmeyen emek türüne "karşılıksız emek" olarak adlandırılmaktadır. Karşılıksız emek denilince akla genellikle kadın ve ev içi emeği gelmektedir. Karşılıksız emek kavramı, kadınla özdeşleştirilmiş olmasıyla birlikte, cinsiyet eşitsizliğinin görünür hale gelmesine neden olmuştur. Karakaya (2018: 76) ise, toplum tarafından kabul görülen ve kökleşmiş cinsiyet algısının, kadının toplumsal konumunu ve çalışma hayatındaki rolünü belirlediğini ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, her alanda kendini gösterdiği gibi, kamusal alanda yani çalışma hayatında da kendini ortaya koymaktadır. Bu eşitsizlikler sonucunda,

kadın ve erkeğin sektörel dağılımda ve ücret bakımından eşit pay almadığı gözlemlenmektedir.

Tasouji'ye (2013: 62) göre, kadınlar doğal, gündelik ve sıradan olarak tanımlanmakta ve gündelik hayat içinde sıradan halleriyle var olmaktadır. Gündelik hayatın sıradanlığı ve sürekliliği içinde daima var olan kadınlar, özel ve kamusal alanlarda, ev içinde ve çalışma hayatında tam anlamıyla merkezde yer almaktadır. Buna rağmen kadınların emekleri erkeklere oranla görünmez kılınmaktadır (Tasouji, 2013: 67). Kamusal alanda erkeklere göre daha az yer bulan kadınlar, bu alanda çalışma imkânı bulsalar da genellikle enformel bir şekilde gerçekleşmektedir. Kadınların ev içindeki emeği görünür yapmaya çalışan feminist kuramcılar, kadın ve erkek arasındaki farkın nedenini ev üzerinden tanımlamaktadırlar (Bora, 2021: 63).

1.6. Eşitsizliğe Karşı Teorik ve Pratik Bir Direniş: Feminizm(ler)

Kadının toplumsal konumuna ilişkin sorunsallaştırma geçmişten günümüze önemli bir konuyu oluşturmuştur. Aynı zamanda bu konuyu değiştirmeye ilişkin çaba hem teorik hem pratik düzlemde hep var olmuştur. Bu bağlamda özellikle 18. yüzyılda ortaya çıkan feminist hareket kadınların bu baskı ve ezilmişliklerine karşı çıkarak eşitlik ve özgürlük talebinde bulunan en sistemli girişim olarak karşımıza çıkmaktadır (Donovan, 2014). Kadınların toplumsal konumuna karşı çıkan Feminizm, Latince 'de kadın anlamına gelen "femine" kelimesinden türemiştir (Sevim, 2005: 7). Feminizm, siyasi bir terim olarak çıksa da günümüzde kadın hareketiyle ve kadının sosyal rollerini geliştirme çabasıyla doğrudan ilişkilidir (Heywood, 2010: 235).

17. yüzyılda kendilerini toplum tarafından dışlanmış hisseden orta sınıf kadınların taleplerinin dile getirmesiyle bir hareket olarak ortaya çıkan feminizm, 18 yüzyılda teorik anlam kazanmış (Çelik, 2020: 232) ve 3 Ocak 1792' de Mary Wollstonecraft'ın "*A Vindication of the Rights of Woman*" (*Kadın Haklarının Savunusu*) kitabı yayınlamasıyla ilk önemli akademik çalışma olmuştur (Donovan, 2014: 21). Feminizm kelimesinin yaratıcısı olan ve kadın ve erkek eşitliği üzerine çalışmalar yapan Charles Fourier, emeğin özgürleşebilmesi için önce cinselliğin özgürleşmesini gerektiği görüşündedir. 1820 yılında yazdığı "*Doğadan Aşk Dünyasına*" adlı eserinde cinsiyete dayalı hiyerarşik iş bölümü üzerine "harmoni (toplumsal düzen), kadınları mutfaklara ve ocakların başına

hapsetme ile sağlanmayacağını ifade eder. Doğa her iki cinsiyeti de eşit bir biçimde bilime ve sanata yetenekle donattı” görüşünü ifade etmiştir (Notz, 2018: 35-37).

Taş’ a göre (2016: 165) feminizm, kadın ve erkeğin hayatın her alanında eşit olduğu bir hareket olup *“kadınların özgürleşmesi, baskı altında tutulmalarının engellenmesi, haklarını meşrulaştırılması, kamusal veya özel alandaki eylemlerinde ve faaliyetlerinde ve eşit haklara sahip olma durumunu kapsayan bir yaklaşımdır.”* Kısaca feminizm, ataerkil yapıya sahip toplumlarda erkek egemen iktidarlar tarafından rolleri konumları belirlenen kadınların, hayatları boyunca maruz kaldığı eşitsizlik, baskı ve sömürüyü ortadan kaldırmayı amaçlayarak buna yönelik çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Feminizm literatürde genel olarak hem kronolojik hem de ideolojik temelde üç dalga şeklinde ele alınmaktadır. Bu dalgalar da kendi içlerinde farklı ideolojilere ayrılmaktadır. Birinci dalgada liberal bir söylem hakimken ikinci dalgada ise radikal Marksist ve sosyalist vb. birçok söylem mevcuttur (Çetinel ve Ersoy Yılmaz, 2016: 122). Kadının toplumsal konumunu, ev mitinin yarattığı tahakküm ilişkilerini, gündelik yaşam ve ataerkil ilişkileri anlayabilmek için feminist hareketin doğasını ve geçirdiği dönüşümü analiz etmek önemlidir. Bu düşünceden hareketle feminist literatürde çok farklı yaklaşımlar ve tartışmalar mevcut olmakla birlikte aşağıda yer alan başlıklar içinde en temel tartışmalara yer verilecektir.

1.6.1. Birinci Dalga Feminizm: Aynılık/Eşitlik

İlk feminist hareketler, kadınların erkeklerle eşit yasal ve siyasi haklar, oy hakkı, eğitim hakkı ve mülkiyet hakkı için mücadele etmişlerdir. 19. yüzyıl ortalarında başlayan bu hareket Birinci feminizm dalgası olarak ortaya çıkmıştır (Heywood, 2010: 235-236). Bu dönemde eşleri olmayan kadınlar yurttaş dahi sayılmamaktadır. Kocaları üzerinden belli haklara sahip olsa da siyasi haklarından mahrum olan kadınlar toplum içinde görünmez nitelikteydiler (Notz: 2018). 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında ortaya çıkan birinci dalga feminizm, dönemin temel haklar niteliğini taşıyan oy kullanma hakkı, eşit eğitim fırsatı ve mülkiyet hakları talep etmedir. Amerikan Bağımsızlık Bildiri, Fransa’nın İnsan Hakları Bildirgesi ve Doğal Haklar doktrininde kadın haklarının ihmal edildiği düşünen feministler kadınlara sosyal ve siyasal haklar tanınması için mücadele etmişlerdir (Taş, 2016: 167). Dönemin öncü isimlerinden olan Mary Wollstonecraft kadınların hukuk, eğitim, iş ve medeni haklar konusunda eşitlik talep ederek feminist hareketin başlamışına

katkı sunmuştur. Bu dönemin en temel taleplerinden biri de kamusal eşitlik fikri ve oy hakkıydı (Donovan, 2014). 19. yüzyılda, oy hakkı ve eşit haklar için mücadele eden kadınlara süfrajeterler denilmektedir. Bu kadınlar “eşit işe eşit ücret”, evlilikte ve ailede eşit haklar, çalışma hayatına katılım gibi hak mücadelesi içine girmiştir (Toptancı, 2008: 28-29). Bu dönemde gerçekleşen süfrajete hareketi ile oy hakkının kazanmasıyla zirveye ulaşan birinci dalga feminizm iki savaş arası ve sonrası dönemde emek hareketi ve sosyalist reform programlarıyla iş birliği yaptı (Slattery, 2018: 138).

Doğal haklar geleneğindeki feminist kuramcılara göre, kadınların da erkekler gibi bir yurttaş olduğunu ileri sürerek, kadın ve erkeğinde eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak evdeki otorite sahibinin erkek olması kadınların ev içinden çıkmamaları nedeniyle hakları sınırlı bir şekilde yer almaktadır (Donovan, 2014: 21). Liberal feminist Harriet Taylor’da kadının ezilmişliğinin nedeni aileyi geçindiren tek kişinin erkek olmasından kaynaklandığını belirtir. Ona göre, oy kullanmak tek başına yeterli değil bu yüzden kadınların serbest piyasa katılırsa cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkacağı görüşündeydi (Altınbaş, 2010: 31).

Elizabeth Cady Stanton tarafından hazırlanan ve 1848’de Seneca Falls’ta yayınlanan “Duygular Bildirgesi”, kadınlara temel doğal hakların uygulanmasına yönelik önemli bir girişimdir ve toplumsal değişim olmadan karşılanamayacak talepler içermesi nedeniyle radikal bir belge olarak nitelendirilmiştir (Donovan, 2014: 21). Bu bildiri kadınların medeni, sosyal, eğitim ve siyasi haklarını ve kamusal alanda kadın ve erkek arasındaki hakları eşitlik içinde yer almasını talep eder.

Kısaca birinci dalga feminizm, kadınların sosyal, hukuki ve siyasi haklar için mücadele ettiği bir dönemdir. Ancak bu dönemde yapılan hareketler, kadın ve erkek arasında toplumsal düzlemde ortaya çıkan eşitsizliği gidermekte yetersiz kalmıştır. Dolayısıyla bir sonraki feminist dalgadaki hareket kamusal ve özel alandaki cinsiyet ayrımcılığı üzerinden odaklanılmaktadır.

1.6.2. İkinci Dalga Feminizm: Farklılık/Eşitlik

1960’lı yıllarda ortaya çıkan ikinci dalga feminizmi, savaş sonrasında (savaş, nükleer enerji ve ırkçılık karşıtlığının hız kazandığı bir dönemde) gelişen bir harekettir. Birinci dalga feministlerin sağladığı siyasi alandaki eşitsizliği yetersiz bulan ikinci dalga feministler kadınlar için siyasi, ekonomik ve toplumsal alanda yeni fırsatlar bulmayı

hedeflediler. Bunun içinde mücadelesini sadece kamusal alandaki eşitsizliği gidermeye yönelik sürdürmemişler aynı zamanda özel alandaki eşitsizliği gidermek için mücadele etmişlerdir (Ayata ve Gölgelioğlu, 2011: 67-68). İkinci dalga'nın sorunsallaştırdığı temel sosyolojik olgulardan biri aile kurumu, kadının biyolojik ve toplumsal yeniden üretim rolleri olmuştur. Bu temelde kadın bedeni, cinselliği ve doğurganlığı da ele alınan en önemli konulardan biri olmuştur (Donovan, 2014). Bu dönemde kadınların doğum kontrolü ve kürtaj gibi hakları elde etmelerini sağlayan bilimsel teknolojinin ilerlediği bir dönemdir. Bu bilimsel gelişmelerle kadın, ailenin yeniden üretimi sağlayan birim rolünden kurtularak, kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmuştur. (Firestone, 1970: 31). Dolayısıyla, ikinci dalga feministleri kadının bedenindeki tahakkümün nedeni doğal sebepler yani biyolojik cinsiyet kaynaklı olmadığını, sadece ataerkil düşünce sisteminden kaynaklandığını savundular. İkinci dalga için öne çıkan feminist gruplardan biri radikal feministlerdir.

Radikal feminizm 1960'ların sonu ve 1970'lerin başlarında, New York ve Boston gibi şehirlerde bir grup “eylemci kadın” tarafından geliştirilmiştir (Donovan, 2014: 265). Bu eylemci kadınlar, “68 öğrenci olayları”, “Vietnam Savaşı”, “çevreci protesto hareketleri” ve bir dizi radikal ve siyasi olaylardan etkilenecek toplumsal değişim ve adaleti temsil ederek örgütlenmiştir (Altan, 2009: 68). İkinci dalga feminizmin içinde gelişmiş en önemli akımlardan biri olan radikal feminizmin ideolojisi özel-kamusal alan ile üretim ve yeniden üretim arasındaki geleneksel ayrımı yıkmaya yönelikti. Bu dönemde ait politik talepler “kişisel olan politiktir” ve “bütün kadınlar kız kardeşir” sloganları etrafında şekillenmiştir (Güneş, 2017: 246).

Radikal feministlere göre, kadınların baskı altında olmasının nedenini cinsiyet rolleri ve toplum tarafından kurumsallaştırılan “anne” sıfatından kaynaklanmaktadır. Onlara göre, annelik, biyolojik olduğu kadar toplumsal yanlarının olmasından dolayı baskı altındadır. Radikal feministlere göre, kadınların aşağılanması ve eziyete maruz kalmasının en temel nedenleri arasında aile içi roller ve biyolojik yeniden üretim yer almaktadır. Dolayısıyla, bu duruma hem teorik hem de pratik olarak karşı çıkarak evliliği reddederler (Öztürk, 2017: 94-98). Radikal feministler, kapitalizmin cinsiyet eşitsizliğine neden olduğunu kabul etseler de kadınların baskı altında olmasının temel kaynağı olarak görmezler. Kadınların maruz kaldığı bu baskıyı ataerkinin neden olduğunu ifade ederler

(Donovan, 2014: 266). Toplumun dönüşümünü hedefleyen radikal feminizm, temel değişimin ataerkil yapının her alanda kalkma reformuydu (Taş, 2006: 171).

Aktaş (2013: 619) göre, ikinci dalga feminist hareketlerinin, “*Simone de Beauvoir’ın ‘kadın doğulmaz, kadın olunur’ görüşlerinden hareketle kadınların erkeklerden farklı oldukları, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesinden beslendiğini*” ifade eder. Kadın ve erkek eşitliğini sağlayan yaklaşımlara eleştiren radikal feminizm, bu yaklaşımların bir eşitlik sağlamadığını, tam tersine kadınların geri plana iterek ikincil konuda olmalarına yol açtığını ifade ederler (Kaçar, 2007: 20). Kadınların annelik rolü üzerinden sömürüldüğünü düşünen radikal feministler, bu sömürünün ortadan kalkması için ürettikleri çözümün, kadının annelik yükünden kurtulması gerektiğidir. Bunun içinse erkeklerin çocuk bakımını üstlenmesi ve teknolojik gelişmeler ile kadınların doğurganlık, emzirme işlerinden kurtulması gerekmektedir (Mermutlu ve Taş Çetin, 2023: 174).

İkinci dalga içinde belirginleşen tartışmalardan bir diğeri de Marksist temelde kadın sorunsalının ele alınmasıdır. Marksist feministlerin kökeni 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. İngiltere ve Almanya’da sanayileşmenin yeni oluşması ile işçi kadınların can ve mal güvenliklerinin koruyamadığı bir dönemdir. Aydınlanma düşüncesi ve Karl Marx’ın teorileriyle beraber kadınların konumun iyileştirme yönelmesi beraber Marksist feminizm kurulmuştur (Öztürk, 2017: 87). Donovan (2014: 134), Marksist feminizm sadece Marksizm’den etkilenmediğini, asıl Marksist feminizmin değişerek sosyalist feminizm olmasında en büyük etken radikal feminizm olduğunu ifade eder.

Marksist feministler, radikal feministlerden farklı olarak kadınların ezilmişliğin nedeni olarak sadece cinsiyet farklılığını almaz. Onlara göre kadının ezilmesinin en temel nedeni sınıf farklılığı ve kapitalizmdir. Bu ezilmişlikten kurtuluş olarak sisteme karşı gelerek sınıf farklılığını ortadan kaldırmaktır (Dikici, 2016: 526). Güneş’in (2015) aktardığına göre, Mary Inman’ın "In Woman's Defense" (Kadının Savunmasında) çalışmasında, kadınların sömürsünün kökeninin ev emeğinde yattığı vurgularken, Margaret Benston’ın “The Political Economy of Women’s Liberation” (Kadın Özgürlüğünün Ekonomi Politikası) makalesinde ev emeğinin kadınların ezilmesinin nedeni olarak gösterirken kapitalizmle de ilişkilendirir.

Mary Inman'ın "In Woman's Defense" (Kadının Savunmasında) çalışmasında, kadınların sömürüsünün kökeninin ev emeğinde yattığı vurgulanır. Kadınlar, günlük ev işleriyle (alışveriş, yemek, temizlik) ekonomik üretime katkıda bulunur, ancak bu emek karşılıksızdır. Margaret Benston, "The Political Economy of Women's Liberation" (Kadın Özgürlüğünün Ekonomi Politikası) makalesinde, ev emeğinin kadınların ezilmesinin temel nedeni olduğunu ve bu durumu kapitalizmle bağlantılı olduğunu savunur. Kadınların ev içindeki rolü, ekonomik bir üretim birimi olarak değerlendirilirken, sosyal kurtuluşlarının ev işlerinden bağımsızlaşmakla mümkün olduğunu ifade eder. Bu feminist politikanın ev işlerinin toplumsallaşması ile gerçekleşeceği anlamına gelir (Güneş, 2015: 4). Bu dönemde yapılan en büyük eksiklik ise Marksist feministlerin, kadınların özel alandaki emeğini ve yeniden üretimi göz ardı edilerek sadece kapitalizm olan mücadeleye odaklanmışlardır. Liberal feministler gibi Marksist feministler de bu mücadelede eksik kalmışlardır. Kadınların ezilmişliğini anlayabilmek için kadının ev içindeki emeği ve ataerkilliği birlikte ele almak gerekir.

Marksist-Sosyalist feminizm, kadınların ev işi ve bakım eylemlerine harcanan emeğin bir artı değer yaratmamasından dolayı değersizleştirilmesine odaklanır. Kadınların ev içinde sergiledikleri emeğin ikincilleştirilmesini eleştirirler. Marksist-Sosyalist feministler göre kapitalizm tarafından kadınların emekleri sömürürken ataerki sistem de bunu desteklemektedir (Özkan, 2021: 28). Marksist feministler, Sanayi Devrimi ile ucuz işgücü olan kadın ve çocukların emeğine olan ihtiyacına karşı “eşit işe eşit ücret” ilkesini benimseyerek çalışma koşulların iyileştirmeye yönelik pozitif haklar talep etmişlerdir (Altan, 2009: 68).

Sanayi Devrimiyle ucuz işgücü olarak fabrikalarda yer alan kadınların emekleri sömürülmektedir. Bununla birlikte ataerki normlar ve cinsiyet rolleri kadının rollerini belirlemiştir. Dışarı da sömürülen kadın bunun yanı sıra ev içinde ücretsiz bir şekilde emeklerini sergileyerek evdeki erkekler tarafından yeniden sömürülerek çifte sömürüye maruz kalmaktadır (Özkan, 2021: 29). Marksist-Sosyalist feministler, kadınlar arasındaki sınıf farkının bilincinde olsalar da toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve sınıf mücadelesinde kadınları ortak ezilen sınıf olarak değerlendirmektedirler. Dolayısıyla ataerki ve kapitalizm kadınlar üzerindeki etkisini tartışırken kadınlar ve proletarya arasındaki benzerliklere dikkat çeker (Altan, 2009: 68).

1.6.3. Üçüncü Dalga Feminizm: Farklılık/Kesişimsellik

Önceki feminist hareketlere karşı eleştiri olarak çıkan üçüncü dalga feminizmi postmodern düşüncenin etkisiyle, 20. yüzyılı sonu ve 21. yüzyıl başlarında ortaya çıkmış bir harekettir. Üçüncü dalga feminizmi, ikinci dalga feminizmin sadece ‘beyaz kadın’ sorunlarını tek elde birleştirmesine karşı oluşan bir akımdır (Avcil, 2020: 1299). Bu dönemdeki hareketini amacı farklı kimliklere sahip kadınların deneyimlerinin çeşitliliğine bakarken ırk, sınıf ve cinsel yönelim gibi sosyal faktörleri ele almaktadırlar (Egemen, 2023: 125). İkinci dalga feminizmin sadece batılı, beyaz ve üst ve orta sınıf heteroseksüel kadınlara odaklanmakla eleştiren üçüncü dalga feminizm kadınlar için verilen mücadelede genelleştirici talepleri reddeder. Her kadının farklılıkları olduğunu belirterek toplumun dönüşümü için genelden öznele inen bir bilinçlendirme yapılmasına önem verir. Kadınların ezilmişliğini tartışırken de salt ataerki sorunlarını değil aynı zamanda savaş, kıtlık, adalet, ekonomik kalkınma ve çevre sorunlarını da ele almaktadır (Özkan, 2021:19).

Üçüncü dalga feminizm, genellikle toplumsal ‘*cinsiyet*’, ‘*sınıf*’, ‘*ırk*’, ‘*etnisite*’, ‘*cinsellik*’, ‘*milliyetçilik*’, ‘*siyaset*’, ‘*iktisat*’ vb. çeşitli konuları ele almaktadır (Taş, 2006: 171). Üçüncü dalga feminizm içinde gelişen postmodern feminizm, Batılı modernist feministlerin üçüncü dünya kadınlara karşı yaklaşımını eleştirerek, kız kardeşlik olmadığını belirtmiştir (Gökhan, 2010: 42). Üçüncü dalga feminizmi, kendinden önceki feministlerin aksine kadınları bir bütün olarak değil, bireysel farklılıkları ve kimlikleri üzerinden değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu dalga sadece kadın-erkek arasındaki ilişkisini incelemeyi aynı zaman da kadın-kadın arasında ilişkiyi incelemektedir (Avcil, 2020: 1300).

Üçüncü dalga feminizle literatürde yer alan “**kesişimsellik teorisini**” Kimberle Crenshaw tarafından ortaya atılmıştır. Siyah bir feminist olan Crenshaw her kadının farklı şekilde ezildiğini ifade ederek siyah ve beyaz kadınlar arasındaki deneyimlerle siyah kadınlar arasındaki deneyimlerin farklı olduğunu ileri sürer (Sarığöl, 2013: 25). Kesişimsellik kavramı, cinsiyet ve ırk gibi farklı kimliklerin kesişim noktaları bireyler için farklıdır. Her kesişimin kendine ait oluşu bir başka gruplarda yaşamayan etkilere ortaya çıkabilmektedir (Künüroğlu, Acar ve Dönmez, 2021: 1014). Kesişimsellik

kavramı toplumsal cinsiyet ve farklı tahakküm biçimlerinin farklı bireyler üzerinde etkilerini incelemektedir (Sarigöl, 2013). Bu ifadeyle birlikte ücretli ev emeği veren kadınların her biri için iktidar, aile, evlilik, temizlik, direniş kavramları hayatlarında farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır (Özkan, 2021: 31-32). Dolayısıyla her kadının kendi evlerinde ilişkiler ve çalışmaya gittikleri işverenleriyle olan ilişki deneyimi farklıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu düşünce göz önünde bulundurulacaktır.

II. BÖLÜM

EV İÇİ EMEK, DİRENŞ VE YAŞAM STRATEJİLERİ

Bireyler ve topluluklar, içinde bulundukları durumlarından memnun olmadıklarında ve değişim gerekliliğini ihtiyaç duyduklarında, toplumsal eylemler aracılığıyla bu değişimi gerçekleştirmek amacıyla harekete geçerler. Bu mücadele süreci genellikle karşıt görüşler arasında bir tartışma ve çatışma dinamiği içinde gerçekleşmektedir. Değişim için ihtiyaç duyulan toplumsal eylemler, çoğunlukla karşıma grev, miting, gösteri, boykot ve kampanya gibi faaliyetler şeklinde gerçekleştirilir (Özmkas, 2019: 653). Bu eylemler gözle görünür bir direniş biçimi olarak karşıma çıkmaktadır. Toplumsal eylemler bazen gözle görünen çatışma şeklinde gerçekleşmez. Bununla beraber gözle görülmeyen direnişler toplumsal eylemler içinde önemli bir teşkil etmektedir. Arka tarafta gerçekleştirilen bu mücadele de sessiz, gizli ve örtük bir şekilde direnişler sergilenmektedir. Bu çalışma, ücretli ev hizmeti veren kadınların günlük hayatlarında sergilendikleri direniş biçimini ele almayı amaçlıyor bu sebeple gündelik direniş biçimini tartışmadan önce kadının gündelik hayat ve toplumsal cinsiyet ilişkisi ele alınacaktır.

2.1. Gündelik Hayat ve Toplumsal Cinsiyet

Modern dönemden 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sosyolojik sorunlar makro olarak ele alınmış, gündelik hayattaki mikro sorunlar göz ardı edilmiştir. Moderniteyle beraber ortaya çıkan gündelik hayat kavramı sıradan insanların “alelade” sorunları artık konu olarak incelenmeye başlamıştır. Bu durum sosyoloji disiplini içinde metodolojik ve epistemolojik kırılmalarla ilişki olup aynı zamanda bireyin deneyimlerinin, ilişki biçimlerini ve sosyal dünyayı nasıl anlamlandırdığının da önemsenmeye başlanması ile yakından ilişkilidir. Dolayısıyla gündelik yaşamın bilgisi bireyi anlamak için önemli bir analiz noktası olarak kabul edilir. Bireylerin gündelik ilişkilerini nasıl tesis ettiği, toplumsalın içinde nasıl benlik geliştirdiği ve bunu koruduğu, hangi stratejilerle eylemde bulunduğu bu bağlamda önemlidir. Gündelik hayat sıradanlık ve içerisinde tekrarlar barındırır. İnsanlar ise toplumsal ilişkileri yineler ve belli bir rutinde yeniden üretirler. Bu durumda süreklilik esastır. Toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği bireylerin kendisinin güvende ve rahat hissetti konfor alanları yaratılmaktadır (Adak, 2020:33). Lefebvre 'ye göre toplumsal değişmeyi ve toplumu anlamamız için o toplumun gündelikliğine

bakmamız gerektiğini belirtir. Dolayısıyla gündeliklik kelimesi sadece kavram olmakla kalmaz, toplumu kavramamıza yardımcı olmaktadır (Akt; Adak, 2020: 40). De Certeau ise gündelik yaşamı okurken bireyin günlük olarak yaptıkları sıradan eylemleri yapma biçimine bakmaktadır. Bu bağlamda gündelik hayat incelemelerde bireylerin yemek yeme, konuşma, okuma, alışveriş yapma gibi eylemleri nasıl uyguladıklarını incelemeliyiz (Tekeli, 2010).

Gündelik hayat çeşitli pratikler, bireyler ve toplum arasında farklı eylemlerin sunulmaktadır. Bu bağlamda eylemler, bazen birey veya toplumun çerçevesinde şekillenirken bazen sınırları aşarak sorgulanmaktadır (Ertan, 2020: 67). Gündelik hayatı anlamamız için Bourdieu'nun alan teorisi ve habitus kavramına başvurmamız gerektiğinden bahseder. Bourdieu hayatın her alanını oyun sahanına benzetir. Bireylerin bu alanlarda var olması için oyun kuralları bilmesi gerekmektedir. Bourdieu oyun kurallarını bireyin habitusunda yattığını belirtir. Dolayısıyla bireyler alanın kurallarına karşı stratejiler geliştirirler (Kırış, 2019).

Gündelik ilişkilerin tesisi, nasıl kurulduğu sürdürüldüğü ve buradaki güç ilişkileri de bireyin cinsiyetinden bağımsız ele alınmaz. Dolayısıyla gündelik yaşam aynı zamanda toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir doğaya sahiptir. Özellikle kadınların bu ilişki biçimlerini nasıl kurduğu, söz konusu bu çalışma için önemli bir analiz noktasıdır. Kadınlar özel ve kamusal alan ikiliği etrafında daha çok ev üzerinden tanımlanmış ve evin doğası kadının doğası ile özdeş kılınmıştır. Bu ise kadının gündelik ilişkiler dahil olma biçimini etkileyerek kamusal alan ve özel alanın zaman zaman iç içe geçmesine de neden olmaktadır.

Tasoujiye göre (2013: 62), *“kadınlar doğal, gündelik ve sıradan olarak tanımlanmakta ve gündelik hayat içinde sıradan halleriyle var olmaktadır.”* Gündelik hayatın sıradanlığı ve sürekliliği içinde daima var olan kadınlar ‘özel ve kamusal alanda’, ‘ev içinde’, ‘çalışma hayatında’ tamimiyle merkezde yer almaktadır. Bu ifadeyle birlikte gündelik hayatın merkezinde yer almasına karşın kadınların erkeklere oranla emekleri görünmez kılınmaktadır (Tasouji, 2013: 67). Her kadının gündelik hayat pratik ve eylemleri farklıdır. Bekar, evli, boşanmış, çalışan(formel/enformel), çalışmayan, çocuklu veya engelli her kadının farklı eylemleri vardır. Dolayısıyla gündelik hayattaki ataerkil

toplum tarafından gerçekleştirilen hegemonik sınırlara karşı farklı direniş stratejileri gösterirler.

2.2. Direniş ve Yaşam Stratejilerini Anlamak

Direniş kavramı, genel bir tanıma sahip olmamakla beraber, farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde kendi alanlarına göre yeni anlamlar yüklenmiştir. Özellikle son zamanlarda geniş bir ölçek de tartışılan direniş kavramı farklı birçok alanın birbiriyle kesişen çalışmalar mevcuttur. Bu alanlar ise **“madun (ikincil/alt tabaka), feminist, kültürel, queer, köylülük ve post-yapısalcılık”** gibi çalışmalardır (Johansson ve Vinthagen, 2014). Hollander ve Einwohner (2024: 534), ele aldığı direniş kavramı birçok akademisyen tarafından bireysel, kolektif ve kurumsal boyutlarını ele alarak çeşitli nedenlerle ortaya çıkan direnişlerin sosyal yaşamda nasıl bir etkisi olduğunu anlamak için incelenmiştir. Direniş kavramını temel anlamda açıklamak gerekirse otoriteye, sisteme ve duruma karşı bireysel ve kolektif olarak açık veya gizli olarak verilen mücadele biçimidir (Şahin, 2016: 1364). Direniş kavramı açıklamak üzerine yapılan ampirik ve teorik tartışmalarda ortak olarak ele alınan iki unsur ortaya çıkmıştır. Birincisi sözlü, bilişsel veya fiziksel olarak aktif davranışların çeşitli alanlarda ortaya çıkmasının temelinde “eylem duygusu” yer almaktadır. İkinci olarak ise anlamsal olarak ‘meydan okuma’, ‘muhalfe’et’, ‘reddetme’ ve ‘sosyal değişim’ ilişkilendirilmesi direniş “karşıtlık duygusu” olarak ortaya çıkmaktadır (Hollander ve Einwohner, 2004: 538). Direniş kavramı ücretli ev hizmeti veren kadınlar üzerinden tanımlanarak toplumsal yapı ve normlar üzerinden odaklanarak kadınların verdiği mücadeleyi anlamak için yararlı bir çerçeve sunmaktadır.

James C. Scott, direniş biçimleri üzerine iyi bir literatür elde etse de bilinen direniş biçimlerinin aksine araştırmalarına gündelik direniş biçimine de yer ayırmıştır. 1985’de yazdığı *Weapons of the Weak* (Zayıfların Silahları) eserinde enformel ve örgütlü olmayan bir direniş biçimi olan gündelik direniş biçimini sorgularken “Tahakküm ve Direniş Sanatları/Gizli Senaryolar” adlı eserinde ise aşağıdakilerine yönelik hâkim kısmın uyguladığı tahakküm biçimlerini incelemiştir (Johansson ve Vinthagen, 2014). Bu çalışmada ele aldığımız direniş türü ücretli ev hizmeti veren kadınların gündelik hayatlarında sergilediği bireysel ve günlük dirençlerdir. Scott’a (1985: 33) göre gündelik direniş biçiminin, diğer direniş biçimlerinden en çarpıcı şekilde ayrıldığı nokta ise

kamusal ve sembolik hedeflerinin reddedilmesidir. Ona göre gündelik direniş, genellikle anlık, gizli ve gayri resmi eylemsel kazanımlardır.

Gündelik direniş kavramı, insanların sosyal yaşamlarında sıradan ve alışagelmış bir şekilde gerçekleştirdiği pratiklerdir. Genellikle madun kişilerin hâkim kesime karşı bilinçli veya bilinçsiz olarak direkt karşı gelmek yerine daha sessiz ve kısa süreli eylemler gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla bireyler gündelik direniş gösterirken makro direniş yerine daha çok mikro direnişler gösterirler. Kitlesel olarak siyasi bir amaç taşıyan direnişlere karşı, gündelik direniş bireysel ve gizlidir (Scott, 1990: 15). Bu bağlamda ücretli ev hizmeti veren kadınların günlük hayatlarında sergiledikleri direnişlerin açığa çıkmaması için, çok fazla dikkat çekmeyen stratejiler kullanmayı tercih ederler. Kadınların sergilediği eylemler konumlarını etkilemeyecek şekilde ya da daha iyi bir konuma gelebilmek için çok fazla dikkat çekilmeyecek şekilde direniş göstermektedirler. James Scott genellikle örgütlü bir şekilde gerçekleşen politik direnişler yerine gündelik direnişin daha az risk taşıdığını belirtir (Scott, 1989: 34-35). Diğer direniş türlerine göre küçük eylemler şeklinde olması bireylerin ihtiyaçlarını ve taleplerin daha az fark edilir olması bu tür eylemlerin güvenilir ancak sıradan bir eylem olarak algılanmaktadır. Ayrıca gündelik direniş biçimleri gerektiği durumlarda diğer bireylerle iş birliği içine girerek kolektif bir eylem sergilenebilir (Scott, 1989: 37). Dolayısıyla ücretli ev hizmeti veren kadınlar hem kendi çıkarı için hem de diğer arkadaşlarının çıkarlarının ortak bir paydada buluştukları anda iktidara karşı suç ortaklığı yapmaktadırlar.

Scott'a göre direniş, zaman ve kültüre göre değişirken aynı zamanda o dönemin iktidar ilişkilerine göre de değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla tarihin her alanında farklı direniş biçimlerini görmemiz mümkündür (Akt; Şahin, 2016: 1364-1365). Gündelik hayatımızın her alanında birden fazla iktidar ilişkisiyle karşı karşıya kalmaktayız. Her iktidar ilişkisi kendi içinde karmaşık yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. İktidar denilince akla ilk çağrışım yapan siyaset ve devlet gelmektedir. Ancak bu kavramı bu anlam ile kısıtlayamayız. Bunun dışında günlük hayatımızın her alanında ev, iş gibi mekanlarda gruplar, bireyler ve topluluklar arasında da iktidar ilişkileri oluşmaktadır. Bu iktidar ilişkileri içinde de direnişler mevcuttur. Scott direniş analizi yapılırken günlük direniş kısmının yeterince ele alınmadığını yapılan eylemleri dikkate değer bir mücadele olarak görülmemesini eleştirmektedir (Scott, 1985). Scott bu direniş biçiminin sıradan ancak sürekli olarak tekrarlanan gündelik olarak gerçekleşen bu

direniş alt politika adını vermiştir (Johansson ve Vinthagen, 2014). Bu bağlamda Scott'ın gündelik direniş kavramı, ücretli ev hizmeti veren kadınların günlük hayatlarında güç dinamiklerine karşı verdikleri tepkilerini arkasını görmemizi sağlamaktadır. Bu kadınların için de bulundukları iktidar ilişkileri ekonomik, sosyal ve kültürel olarak birçok açıdan ele almak mümkündür.

Kadınların istihdam alanlarından yer almaya başlaması sadece ekonomik açıdan değişiklik yaratmamış aynı zamanda kadınlar arasında ilişki biçimini değiştirmiştir. Çalışmaya başlayan orta sınıf kadınların ev işlerine dışarıdan yardım talep etmesi ile kadınlar arasında hiyerarşik yapılanma yaratarak sınıfsal farkın yeniden üretilmesine neden olmuştur. Kadınlar tarafından yapılması beklenen ev işleri (yapılan işler her ne kadar aynı olsa bile) ücretli olması kadınlar arasına işveren ve çalışan ilişkisini oluşturarak iktidar ilişkisini ortaya çıkarmaktadır (Bora, 2021: 70-71). Dolayısıyla ücretli ev hizmeti veren kadınlar bulundukları bu iktidar ilişkisinde maruz kaldıkları ayrımcılık, kötü muamele ve sömürüye karşı alt politika biçimleri sergilemektedir.

2.3. Kamusal ve Gizli Senaryolar

Scott oluşan iktidar ve tahakküm ilişkisini incelemek için “**kamusal senaryo**” ve “**gizli senaryo**” kavramlarını geliştirir. Kamusal senaryo hâkim (ev sahibi) ve tabi (çalışan) arasındaki iktidar ilişkisi sürekli olarak bir gözetim içinde gerçekleşen söylemler taktiksel olarak hürmet ve rıza olarak betimlenmektedir (Scott, 1995: 26). Kamusal senaryonun aksine gizli senaryo ise gözlemden uzakta kendi özel alanlarında ve hiyerarşide aynı yerde bulunanlarla beraber mücadele halinde olduğu yer olarak betimlenmektedir (Scott, 1995: 39). Scott, kamusal senaryoyu hâkim sınıf ve tabi sınıf arasındaki iktidar ilişkisini anlatmak için kullanır fakat bu ilişkiyi tam olarak anlattığı söylemez (Scott, 1995: 24). Ona göre tabi sınıf iktidara karşı kibar ve itaatkâr bir izlenim yaratması gerekmektedir. Ancak bu izlenimi hâkim sınıfın gözetimi altında dikkatli bir şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde hayatta kalamaz (Scott, 1995: 24). Bu iktidar ilişkileri arasındaki eşitsizlik ve tahakküm ne kadar derin olursa tabi taraf daha fazla rol yapmasına ya da çekingen davranmasına neden olmaktadır. Scott'a (1995: 43) göre “*Kamusal senaryo, kabaca hâkim elitlerin kendilerini görünmek istedikleri gibi gösteren oto-portrelerdir.*” Hâkim sınıfın lehine olan kamusal senaryo iktidar sahibi

olanların yerini pekiştirirken, kirli işlerini sağlayarak iktidarlığına yapılan itirazları geri iter (Scott, 1995:43).

Kamusal senaryo erkeklerin sergilediği iki yüzlülüğü saklamak için kullandıkları bir araçtır (Scott, 1995: 86). Bu bağlamda kadınların çalışma hayatına girmesi ile cinsiyet eşitliğinin sağlandığı ve toplumsal değişimin gerçekleştiği düşüncesi var olmaktadır. Ancak kadınların sadece cinsiyet rollerine göre belirlenmiş kadına atfedilmiş işlerde çalışılması beklenmektedir. Özellikle enformel şekilde çalışılmasına izin verilen kadınlar, kendi evlerinin dışında başka evleri ücretli temizleyerek, erkeklerin hakimiyetini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla erkeğin kamusal alandaki iktidarlığı devam etmek ve bunun riske girmesini engellemektedir.

Bourdieu'nun 'örtmeceleştirme' kavramını kullanan Scott, kamusal senaryonun hâkim sınıfın kabul görmesi için korkuya başvururken bir yandan da bu yönünü örtmeye çalışarak tabi sınıfın saygısını kazanmaya çalışmaktadır (Scott, 1995: 86). Bu ifadeye göre ücretli ev hizmeti veren kadınlar, çalışırken bir yandan toplumun beklentilerini karşılamaya çalışırlar, bu içinde toplum tarafından eleştiriye maruz kalmamak işini gizlemek için birtakım stratejiler geliştirirler. Kamusal senaryonun bir diğer fonksiyonu ise 'oy birliğidir'. Bu durum hâkim gruplar arasında oybirliği ile karar alınması sağlarken, tabi gruplar ise sadece rıza göstermek zorundadırlar (Scott, 1995: 90). Scott kamusal senaryonun bize istenilenin tam olarak vermediğini ifade eder. Hâkim sınıf ve tabi sınıf arasındaki tahakküm ilişkisini incelemek için gizli senaryoya başvurmamız gerektiğini söyler. "Kamusal senaryonun, aksine gizli senaryo sessiz itaat etmek yerine, olanlar ilgili onaylayan veya reddeden konuşmalar, jestler ve pratiklerin yer aldığı senaryodur" (Scott, 1995: 27-29).

Scott (1995:39) üç niteliği olduğunu belirtir. Bunlar;

"-Gizli senaryo belirli bir toplumsal mekâna ve belirli bir oyuncular grubuna özeldir.

- Her gizli senaryo fiilen, belirli ötekileri -senaryonun gizlendiği kişileri- dışlayan sınırlı bir kamu içinde geliştirir.

-Kamusal ve gizli senaryolar arasındaki sınırın -sağlam bir duvar olmayıp- hâkim olan ile tabi olan arasındaki sürekli bir mücadelenin alanı olduğu açıktır."

Bu iki kavram bir anlamda birbiriyle bağlantılıdır. Gizli senaryo kamusal alandakilerin dışavurumunun gerçekleştiği yerdir. Gizli senaryo sadece tabi grupların ait değildir. Hâkim gruplarının da gizli senaryoları vardır. İktidar sahibinden gizli bir şekilde gerçekleştirilen gizli senaryo tabi grubun eleştirilerini, tehdit ve saldırıları korkusuzca sergilemesini sağlamaktadır. Düşüncelerini ve eleştirilerini dedikodu, söylenti, tehdit ve şiddet gibi teknikler ile gerçekleştirmektedir. Bu tekniklerin dozajı hâkim gruba karşı sinirin dozajına göreyse artmaktadır (Scott, 1995: 195). Scott, gizli senaryoda tabi sınıfın hâkim sınıfa karşı sadece sızlanmadıklarını ayrıca mikro düzeyde direniş taktikleri sergilendiği vurgular. Bu taktiklere “zayıfların silahı” olarak adlandırılmaktadır. Bu taktikler arasında, ayak sürüme, iki yüzlülük, sahte itaat, hırsızlık, sahte cehalet, iftira, kundaklama, sabotaj gibi davranışlarla direniş sergilenmektedir (Scott, 1985: 29; Scott, 1995: 254-255). Benzer bir şekilde, güç dinamikleri karşısında ortaya çıkan bu direniş biçimleri, zayıf olanların kendi gündelik yaşamlarında uyguladığı çeşitli stratejilerle de ilişkilidir. Bu stratejilere karşı birtakım taktikler gerçekleştirmektedirler. De Certeau, geliştirdiği ‘strateji ve taktik’ kavramlarını tanımlarken, gündelik hayatı bitmek bilmeyen bir stratejiler ve bu stratejilerden ‘yeşeren’ taklitler olarak tasvir etmektedir (Deniz, Hülür, Ekinci, 2016: 1080).

Stratejiler, gündelik hayat için de her alanına bir amaç doğrultusunda ihtiyaç duyulan yöntemler bütünüdür. İktidar ya da erk tarafından belirlenen stratejilerin onların amacı ve yararı üzerinden belirlenmekte ve diğer kişiler göz ardı edilmektedir (Yılmaz, 2007:5). “Stratejiler” gündelik hayat içerisinde erkin ya da iktidarın her alanda yerleştiği ayrıntıların bütünlüğüdür (Yılmaz, 2017: 5). Michel de Certeau’ ya göre strateji kavramı makro düzey yani erk iktidar tarafında tasarlanmış, özneyi şekillendirmeyi, tasnif etmeyi ve makro düzeyin stratejilerle yaratmış olduğu alanı özneye empoze etmeyi hedefleyen uygulamalara işaret ederken; taktik kavramı ise, empoze edilen stratejileri idare etmeyi, yönlendirmeyi, bu stratejilerin üstesinden gelmeyi ve stratejilerin empoze ettiği alanı başka yöne çevirmeyi ifade etmektedir (Yıldız, Sert, 2017: 95).

Bourdieu’nun (2018: 26-27), bu tahakküm ilişkisine karşı düşüncesi ise boyun eğenlerin, boyunduruğu altında tutanlara karşı düşünce ve algı formlarıyla tahakküm ilişkisi içinde uyumlu şekilde yapılandığında ‘tanıma’ edimleri kaçınılmaz olarak minnet ve itaat edimleri olduğunu belirtir. Fakat bu durum ne şekil olursa olsun bilişsel bir kavga içinde daima yer almakta ve tahakküm altındakilere, sembolik dayatma etkisi karşısında

bir direnme imkânı sunmaktadır. Gündelik hayatlarında iktidar ilişkileri tahakküm üzerinden şekillenen ücretli ev hizmeti veren kadınlar bu durumla başa çıkabilmek için geliştirdikleri strateji ve taktikleri incelemek kayda değerdir. Dolayısıyla bu kadınların dayatılan stratejilere karşı bir yandan idare ederken bir yandan ise taktikler belirleyerek direniş sergilemektedir.

2.4. Ev, Ev İçi Emek ve Direniş Biçimleri

Kadınların ev işleri ile ilişkisi toplumsal norm ve ataerkil yapılar tarafından pekiştirilerek dışarıda bulunma olanaklarının azalmasına neden olurken, erkeklerin iş gücü piyasasına daha fazla yer almasını sağlamıştır. Kadınların ev içindeki yaptıkları ev işleri yeniden üretim sağlamak amacıyla yapılması ve tekrara dayalı olması maddi değerinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Kadınlar işgücüne katıldıklarında ev işleri için hizmet talebinde bulunabilmektedir. Ücretli ev hizmeti talebi genellikle niteliksiz iş gücü ile sağlanmaktadır. Bu enformel şekilde yürütülen çalışma alanı ise genellikle ev içindeki rollerini içselleştiren kadınlar tarafında idame ettirilmektedir (Yıldırım, 2014: 49; Tire, 2017: 35; Sarı ve Bilecen, 2022: 452). Ücretli ev hizmeti veren kadınlar her türlü eşitsizlik ve ayrımcılığa karşı sergiledikleri direnci Hollander ve Einwohner (2004) eylem ve karşıtlık kavramları ile açıklamak önemli bir açılım sunmaktadır. Çoğunlukla kadınlar tarafından yapılan ücretli hizmet, cinsiyet ve ekonomik eşitsizliğin daha çok pekiştirilmesine neden olmaktadır. Bu kadınlar toplumsal yapı ve normlara karşı çıkarak çalışma hayatına katılarak, kendi haklarını işverenlerine ve ailelerine karşı haklarını araması bir direniş göstergesidir. Bu direnişi Hollander ve Einwohner (2004); fiziksel, bilişsel ve sözlü bir direniş olarak alabileceğimizi belirtir. Kadınlara toplum tarafından verilen rol ve norm kabul ederek pasif bir teslimiyet sergilemek yerine tam tersine belli normların dışına çıkarak toplumun beklentilerine karşı bir direniş göstererek aktif bir eylem sergilemektedir. Ücretli ev hizmeti veren kadınlar, yaptıkları temizlik ve bakım işlerinden kaynaklı hem fiziksel hem de zihinsel açıdan zorlanmaktadır. Ayrıca yaptıkların işlerin yeterince değer görmemesi sebepli kendilerine yabancılaşarak kimliklerini sorgulamaktadırlar. Bu durum onları pasif bir teslimiyet sergilemesine neden olmaktadır. Ancak ev hizmeti veren kadınların bu haksızlığa karşı bir direniş göstermektedir. Öyle ki ev sahiplerine karşı haklarını savunarak belli çalışma saati ve belli bir hizmet sunmak istediklerini belirterek sorunlarını ifade etmeleri ve mesleklerine ile barışık olmaları bir direnç göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hollander ve Einwohmer'ın (2004), bir kavramı karşıtlık duygusunu ev içi hizmet üzerinden değerlendirecek olursak toplumsal rollere göre ev ile eşleştirilen kadınlar bu duruma tepki göstererek dışarı çıkarak istihdam alanında eşit koşullara çalışmayı savunarak mevcut sisteme karşı bir direniş göstermektedirler. Genellikle eve yardım amaçlı çalışmasına izin verilen kadınlar enformel sektörlerde adil olmayan eşitsiz çalışma haklarına tabi olmaktadır. Dolayısıyla ev hizmeti veren kadınlar, *“iş koşullarının resmi bir biçimde belirlenmediği ve düzenlenmediği özel evlerde”* (Yıldırım, 2014: 51) çalışarak sosyal haklarının ihlal edilmesini reddederek bir mücadele göstermektedir. Bu mücadeleyi veren kadınlar sadece kendileri için bir değişim dışında diğer kadınlar içinde kolektif bir değişimi sağlayabilirler.

Genellikle siyaset ile ilişkilendirilen direniş kavramı iktidara yönelik kitlesel ve fiziksel muhalefet eylemleri olarak adlandırılmaktadır. İktidara karşı bir direniş sergilendiğinden bahsedilirken akla, devlet ve kurumlara karşı kollektif bir şekilde yapılan *‘grev, yürüyüş, isyan, protesto, isyanlar, ayaklanmalar ve oturma eylemleri’* gelmektedir (Özkan, 2019: 653). Bu ifadeyle birlikte bahsedilen direniş gözle görülen bir eylem sergilemektedir. Hollander ve Einwohmer'ın (2004), direniş eyleminin görünürlüğü üzerinde yaptıkları sorgulama da direnişi “muhalef eylem” olarak tanımlamaktadır. ***“Muhalef eylem başkaları tarafından kolayca görülebilmeli ve aslında direniş olarak tanınmalı mı?”*** sorusundan yola çıkarak literatür araştırmalarında direnişini, görünür olduğunu bunun nedenin ise protesto ve eylemler olarak gösterildiğini ifade etmişlerdir. Ancak bu anlayış Michel Foucault'nun “iktidar sorunun” farklı perspektiften ele alarak direniş yönelik algılarında değişmesini sağlamaktadır. Bu ifadeyle beraber eskiden direniş, devlet ve kurumlar karşı kitlesel yapılan eylemlerken, şimdi ise daha gündelik ve bireysel eylemlerin farklı iktidarlara karşı yaptığı eylemler olarak bahsedilmektedir (Özkan, 2019:653). Bununla birlikte gündelik olan direnişler daha az görünür olmaktadır ancak amacını sonuçlandıran bir direniş türüdür. Mevcut sistem içinde hali hazırda görünmeyen ücretli ev hizmeti, bu alanda çalışan kadınların verdikleri mücadele de görünmemektedir. Ancak bu alan için rahatsız oldukları zorluk ve ayrımcılığa karşı verdikleri direniş daha az görünür ve gündeliktir. Diğer direniş türlerine göre genellikle bireysel bir şekilde anlık yani günlüktür. Scott (1985:32) gündelik direniş biçimlerinin diğer dramatik kamu direnişlerin ile benzerlik taşıdığını ikisinin de üst sınıfların sergilediği iddiaları sorgulayarak reddetme çabası içerisinde olduğunu

belirtmektedir. Gündelik direniş biçimlerinin belirgin bir şekilde görebileceğimiz ücretli ev hizmeti önemli bir örnek oluşturmaktadır. Ücretli ev hizmeti veren kadınlar, işverenlerinin düşük maliyetle daha fazla iş talep etme stratejisine karşı mücadele etmektedir. Scott “Weapons of the Weak” adlı eserinde bireyin sergilediği direnişin görünür bir boyutta olduğunda dikkatli bir şekilde yönetmesi gerektiğinden bahseder (Scott, 1985: 34). Bu bağlamda, ücretli ev hizmeti veren kadınların işverenlerine karşı sergiledikleri mücadelelerinin sonucunda işini kaybetme riskini taşıması gerekmektedir. Scott (1985), bu tür durumlarda alt sınıftakilerin farklı mücadele yolları belirleyerek daha az görünür direniş sergilemelerini gerektiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, ücretli ev hizmetinde çalışan kadınlar, belli işleri yapmama veya derinlemesine temizlik yapmama gibi eylemlerle pasif direniş göstererek çalışma koşullarını iyileştirme çabasına girmektedirler. Ücretli ev hizmeti, Scott ’ın gündelik direniş teorisi etrafında ele alındığında, kadınların gündelik hayatlarında sergiledikleri direnişi kamusal ve gizli senaryo etrafında değerlendirebiliriz (Scott, 1995). Scott’ ın (1995:52) ifade ettiği üzere, “tahakküm ilişkileri aynı zamanda direniş ilişkileridir” kadınların çalıştıkları evlerde bir tahakküm ilişkileri söz konusudur. Ekonomik ihtiyaçları nedeniyle çalıştıkları evlerde maruz kaldıkları baskılara göz yummaktadır. Kamusal alanda gerçekleşen bu olgu, kadınların işverenlerine karşı boyun eğme maskelerini takınsa da bu durumu tamamen kabullenmezler ve buna karşı gizli bir direniş sergilemektedirler. Dolayısıyla ücretli ev hizmeti veren kadınlar karşı karşıya kaldıkları iktidar ve tahakküm ilişkilerini reddeden veya kabullenen gizli senaryolar oluşturmaktadırlar. Kısaca ücretli ev hizmeti veren kadınlar her ne kadar çalıştıkları evlerde işverenlerine yüz yüze iken itaat içinde olsalar da işverenlerin geliştirdikleri stratejilere karşı taktikler geliştirmektedirler. Ücretli ev hizmeti veren kadınların karşılaştıkları senaryoyu incelerken, Michel de Certeau’nun taktik ve strateji kavramı bu dinamikleri anlamamıza yardımcı olmaktadır. Certeau’ ya göre “strateji”, otorite sahiplerinin iktidarını resmi eylemler çerçevesinde oluşturmak ve sürdürmek için kullandıkları bir araçtır. “Taktik” ise alt sınıfların stratejilere karşı mücadele etmek ve varlığını korumak için başvurdukları bir yöntemdir (Sıdal, 2023: 248).

Ücretli ev hizmeti veren kadınlar, işverenlerinin belirlediği stratejiler çerçevesinde kurallara uygun çalışsalarda, kendi taleplerini ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla taktikler geliştirerek varlıklarını korumaktadırlar. Scott (1995: 179), tabi

olanların, hâkim grup tarafından sürekli olarak gözetim altında tutulmalarının itaat etmelerini sağladığını ifade etmiştir. Dolayısıyla, ücretli ev hizmeti veren kadınlar, çalıştıkları evlerde sürekli gözetim altında oldukları için tutumlarına, davranışlarına ve işvereniyle olan ilişkilerine dikkat etmek zorundadırlar. Ancak buna rağmen bu kadınlar, maruz kaldıkları tahakküme karşı her ne kadar göz yumuyormuş gibi gözükseler de işverenlerin otoritesine karşı direniş sergilemektedirler. Ücretli ev hizmeti veren kadınlar, günlük hayatını çevreleyen normlara karşı mücadele etmiyorlar gibi gözükse de Scott'ın bahsettiği üzere gizli bir şekilde Certeau'nun 'taktik' kavramı aracılığıyla bir direniş sergilemektedirler (Aytuğ, 2023: 83).

III. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1.Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma; ücretli ev içi hizmette çalışan kadınları gündelik yaşam pratiklerini tesis etme sürdürme ve koruma pratiklerinin neler olduğuna odaklanarak, “ev” mitinin yarattığı kırılmalığı sorunsallaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kırılmalığın yarattığı güç ve iktidar ilişkileri ile baş etme “stratejilerinin” ve “gündelik direniş” (Scott, 1985) biçimlerinin neler olduğu çalışmanın temel amacı arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin oluşturduğu iktidar ve güç ilişkileri, kadınların gündelik yaşamdaki etkileşim süreçlerini ve öznelliklerini inşa etme biçimlerini etkileyerek deneyimlerini şekillendirmektedir. Doğal, rutin ve sıradan olarak görünen gündelik hayat, aslında toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yeniden üretildiğı ve deneyimlendiğı bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu eşitsizlikler, özellikle ev içindeki pratiklerde daha belirgin hale gelir ve cinsiyet rollerini normatif bir şekilde düzenlerken, aynı zamanda iş bölümü aracılığıyla iktidar ilişkilerini yeniden üretir. "Ev" üzerinden tanımlanan kadınlar, hem ev içi hizmetleri ücretsiz bir şekilde yerine getirirken hem de dışarıda ücretli işlerde çalışarak cinsiyet rollerindeki farklılıkları ve sembolik şiddeti deneyimleyerek öznelliklerini yeniden şekillendirirler. Tahakküm ilişkilerinin yarattığı kırılmalıkla başa çıkabilmek için çeşitli taktik ve stratejiler geliştirerek gündelik yaşamlarını sürdürür ve bu süreçte toplumsal yapıyı yeniden üretirler. Buradan hareketle gündelikçi olarak temizliğe giden ve bunun üzerinden kamusal yaşamla bağ kurmaya çalışan kadınların özel ve kamusal yaşamın iç içe geçtiğı bir alanda var olmanın getirdiğı zorluklarla nasıl baş ettiklerinin nitel bir yaklaşımlar araştırılması önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ücretli ev hizmette çalışan kadınların deneyimlerini ve zorluklarla baş etmede geliştirdiğı direniş biçimleri Muğla İlinin Ortaca İlçesi örneğinden hareketle irdelenmeye çalışılacaktır. Araştırmada, ücretli ev hizmeti veren kadınların, çalışmaya başlama nedenleri, işverenleriyle olan ilişkileri, sosyo-ekonomik durumları, kendi ev içi emek süreçleri, gündeliğe gittiğı eve ilişkin sorunlar ve gündelik deneyimleri, kendi bakış açılarıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmada veriler nitel araştırma yönteminde sıklıkla

kullanılan derinlemesine görüşme tekniği toplanmıştır. Bu bağlamda ücretli ev hizmette çalışan 20 kadınla mülakatlar yapılmıştır. Direniş, temel anlamda insanların gündelik yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar, baskılar ve haksızlıklar karşısında varlıklarını sürdürebilmek için verdikleri bir mücadele sürecidir. Direniş kavramı genellikle siyasetle ilişkilendirilerek, daha çok iktidar ilişkilerine karşı geliştirilen grev, protesto ve benzeri fiziksel eylemlerle gündeme gelir. Ancak bu çalışmada, gündelik direniş kavramı, insanların sosyal yaşamlarında sıradan ve alışılmadık bir biçimde gerçekleştirdikleri pratikler olarak ele alınmaktadır. Genellikle mağdur pozisyonundaki bireylerin, egemen gruplara karşı doğrudan ve açık bir karşı koyma yerine, daha sessiz ve kısa süreli eylemlerle direniş gösterdikleri gözlemlenmektedir. Buradan hareketle kadınların hâkim düzenin stratejilerine karşı geliştirdikleri kısa süreli stratejiler ve taktikler bu çalışma içinde mikro direniş biçimleri olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı kapsamında araştırmanın Alt soruları:

1. Kadınlar ücretli ve ücretsiz ev emeklerini nasıl anlamlandırmaktadır?
2. Gündeliğe giden kadınların; toplum, işyerindeki bireyler ve kendi aralarındaki ilişkiler nelerdir?
3. Gündeliğe giden kadınların çalıştıkları mekanları nasıl tanımlamaktadır?
4. Kadınların ücretli veya ücretsiz sergiledikleri emeklerini nasıl değerlendirmektedir.
5. Gündeliğe giden kadınlar çalışma hayatını ve aile yaşamını (ev ilişkisi) birlikte nasıl sürdürmektedir. Zorlukları nelerdir?
6. Ücretli ev hizmeti veren kadınların çalışma şartları, sosyal güvence vb. yeterlilik düzeyleri nasıldır?
7. Gündeliğe giden kadınların geliştirdikleri direniş biçimleri Scott'un “kamusal senaryo” ve “gizli senaryo” çerçevesinde okunabilir mi?
8. Kadınların gündelik hayat içinde ev- iş yeri (ev) ilişkin ne gibi stratejiler geliştirmektedir?

3.2. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Çalışma; gündelik yaşam içinde kadınların deneyimi üzerine bir araştırma pratiği içerdiği ve her biri sosyal aktörün deneyimine odaklandığı için nitel araştırma yöntemini tercih etmektedir (Neuman, 2014: 131). Bu temelde tez çalışması nitel bir yaklaşımla genel ve betimleyici bilgiden çok kadınların kendi bilgisine ve deneyimine odaklanılmaktadır. “Nitel araştırmalar, dar anlamda belirli bir soru üzerine yoğunlaşmaz, bir bakış açısı benimserken kurumsal-felsefi paradigma hakkında sorgulayıcı, açık uçlu bir yerine oturtma süreci dahilinde enine boyuna düşünürler. Nitel araştırma için verileri aynı anda toplar, analiz eder ve verileri analiz eder” (Neuman, 2014: 22). Neuman (2014: 224), nitel araştırma yönteminin nesnellikten çok perspektifi öne çıkardığını ve böyle bir yaklaşımın olay ve olguların kendi ortamları içerisinde incelenmesi için derinlemesine bir kavrayışa soluk verdiğini vurgular.

Nitel araştırma, araştırmacıların, araştırma yaptıkları alanda insanların tecrübe ettikleri bireysel ve toplumsal olay ve olguları açıklayabilmek için fiziksel ve sosyal bağlamda olayların içerisinde nasıl yer aldıklarını anlamaya yönelik bir yöntemdir. (Aydın, 2023). Nitel araştırma yöntemlerinde çok farklı yaklaşımlar ve teknikler kullanılmakta, bu da ortak bir konsensüs oluşmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu bakımından Creswell (2020: 47), nitel araştırmalarının özelliklerini belli basamaklar halinde tartışarsak ortak hususlara dikkat çekerek muğlaklığı gidermektedir.

1. Nitel araştırmacılar sıklıkla, katılımcıların sorunu tecrübe ettikleri doğal ortamından veri elde ederler.
2. Veri toplamada araştırmacıya güvenir. Araştırmacı doküman inceleyerek, gözlem ve görüşme yaparak veri toplamaktadır.
3. Çoklu teknik kullanımını içermektedir. Doküman incelenmesi, gözlem ve görüşme bir arada kullanılan tekniklerdir.
4. Tümevarım ve tümden gelim arasında gidip gelen bir veri analizini içerir.
5. Katılımcıların bakış açılarına yorumlarına ve öznel dünyalarına odaklanır.
6. Katılımcının içinde bulunduğu bağlam (sosyal, politik, tarihsel bağlam) önemlidir.

7. Önceden belirlenmiş bir desen yerine zamanla belirlenen bir desen kullanır.
8. Yansıtıcı ver yorumlayıcıdır.
9. Bütüncül ve kompleks bir resim sunar.

Çalışmada, yorumlayıcı betimleme geleneği benimsenerek, genel ve betimleyici bilgiden çok kadınların kendi bilgisine ve deneyimine odaklandığı için Nitel araştırma yöntemlerini benimsenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma, kadınların (katılımcıların) çalışma ortamlarında kişisel deneyimlerini, olaylara atfettikleri anlamlara, yerleşik cinsiyet normları etrafında nasıl şekillendiklerini genel ve yüzeysel bir anlayış yerine derinlemesine bir anlayış sağlamayı hedeflemektedir. Nitel araştırmanın en önemli özelliklerinden biri de olayları, olguları ve insanın eylemlerini doğal ortamlarında araştırma imkânı sunmasıdır. Punch'ın ifadesi ile nitel araştırmanın güçlü ve en önemli özelliklerinden biri doğalcılığıdır (Punch, 2020: 142). Bu bağlamda katılımcıların gündelik yaşam içinde deneyimi üzerine bir araştırma pratiği içerdiği ve her biri sosyal aktörün kendisi tarafından deneyimlenmiş ve tanımlanmış, anlamlandırılmış bilgilere ulaşmayı amaçladığı için çalışmada yarı yapılandırılmış soru formu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi. Derinlemesine mülakat tekniği; araştırılan konunun tüm boyutlarını içerisine alan ve çoğunlukla açık uçlu soruların yöneltilerek kapsamlı yanıtların elde edilmesine imkân tanıyan birebir ve yüz yüze görüşülürken formasyon toplanmasına imkân veren veri toplama tekniğidir (Tekin, 2006). Nitekim Punch'ın da belirttiği gibi nitel açık uçlu veriler insanların yaşam deneyimi hakkında doğrudan bilgi verdiği için yapılandırılmış soru formları ve görüşmeler araştırmacılara önemli açılımlar sunmaktadır (Punch, 2020: 61).

Görüşmeler sırasında veri kaybını engellemek ve sohbetin akışını bozmamak adına ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu kayıtların deşifresi ve görüşmeler sırasında alınan notlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Analizde veri setinin sınırlandırılması, kodların belirlenmesi, temaların aranması ve gözden geçirilmesi, ardından temaların tanımlanarak raporlama amaçlanmıştır. Veriler, okuyucunun kolay anlaması ve araştırmacının ortaya çıkan verilerini ortak anlamaları keşfetmesi ve kategori oluşturabilmesi bakımından farklı temalar doğrultusunda yorumlanacaktır (Neuman, 2017: 658). Manüel olarak planlanan raporlama kısmında, elde edilen veriler her bir görüşmecinin yanıtları titizlik ile rapor

kısmına eklenecektir. Bu çalışma da saha notları ve katılımcıların ifadeleri üzerinden analiz ve tartışma yönteminin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

3.3. Araştırmanın Örneklemi

Araştırma grubu, Muğla'nın Ortaca ilçesinde yaşayan 18 yaşının doldurmuş ücretli ev hizmeti veren kadınlar oluşturmaktadır. Araştırma verilerine 2023-2024 yılları eğitim-öğretim dönemi içinde derinlemesine görüşme yapılarak ulaşılmıştır. Araştırma grubu, değişken yaş aralığında amaçlı örneklem yöntemiyle ulaşılabilen ve Muğla İlının Ortaca ilçesinde yaşayan 20 ücretli ev hizmetinde çalışan kadınlar oluşturmaktadır.

Muğla'nın Ortaca ilçesi, tarım ve turizm ile ön plana çıkmaktadır. İlçenin ekonomik yapısı büyük oranda tarıma dayanmaktadır; zeytin, narenciye vb. ürünler önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte, hayvancılık sektörü ile ekonomik açıdan önemli gelir sağlayan bu ilçe, büyük ve küçükbaş hayvanlar, kümes hayvanları ve arıcılık yapılmaktadır. Son yıllarda turizm sektörü oldukça gelişmiş ve yerli ve yabancı turistlerin uğrak yerleri arasındadır (Ortaca Kaymakamlığı, 2025). Bununla birlikte, bölgede çeşitli sektörlerin iç içe geçtiği bir ekonomik yapı oluşmaktadır. Bu ilçede, üst ve orta sınıfların kaldığı bölgelerde ücretli ev içi hizmetlere olan talebin giderek artmasıyla, ücretli ev hizmetleri gibi hizmet sektörleri hızla gelişmekte ve ön plana çıkmaktadır.

Araştırma evreni olarak Muğla İlının Ortaca İlçesinin seçilmesinin etkili olan temel faktör araştırmacının örneklem grubuna kolay erişmesi ve güven temelinde ilişki ağlarını kullanabilmesidir. Araştırmacının içerden gözlem yapan bir konumda olması söz konusu sosyal dünyayı kendi de deneyimlemesi araştırma evreninin seçimi üzerinde etkili faktörlerden bir diğeridir. Aynı zamanda bu kentin kendine özgü dinamikleri de (sınıfsal farklılıklar, turizme açık olması, bireysel ve yüz yüze ilişkilerin hâkim olduğu gündelik pratiklere sahip olması, aşinalık, tanıdık ve enformel ağların da baskın ilişki biçim olması) söz konusu araştırmanın burada gerçekleşmesinin temel nedenleri arasındadır.

Çalışma, amaçlı örneklem yöntemi ile yola çıksa da kartopu örneklem yöntemine de başvurarak referans ve güven ilişkisi temelinde görüşmelerin gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Başvurulan referans ve yönlendirmede akrabalık bağları, komşuluk ilişkileri, aynı mahallede ve aynı sektörde çalışıyor olmak etkili olmuştur. Görüşmeler, katılımcıların iş yüklerinden ve yoğunluklarından dolayı çoğunlukla katılımcıların çalışma alanlarında gerçekleşmiştir. Görüşmeler sırasında, araştırma etiği gereği,

katılımcıların rahat hissetmesi ve konuşmanın akışının bozulmaması için izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırmacının aldığı notlar ve yaptığı gözlemler de aynı zamanda veri elde etmede önemli bir araç olacağı düşünülmektedir.

Nitel araştırma pratiğinde veri doygunluğu, örneklem sayısı üzerinde önemli bir etkidir. Görüşmeler, tekrara düşmeye başladığı ve veri doygunluğu elde edildiği zaman görüşmeler sonlandırılmıştır. Muğla'nın turizm bölgesi olması ile kolay işe ulaşım sağlaması, ücretli ev hizmeti sektöründe yoğun ilgi oluşturmuştur. Konuyla ilişkin birçok çalışma olmasına rağmen bu bağlamda herhangi bir çalışmanın bulunmaması ve bu çalışmanın kendi içinde özgünlüğünü de kanıtlamaktadır.

3.4. Sınırlılıklar ve Sahaya İlişkin Notlar

Araştırmacının bizzat araştırdığı sosyal dünyanın bir öznesi olması ve zaman zaman ücretli ev işinin doğasının içinde kendini bulması saha sürecinde veri toplamayı kolaylaştırırken, öte yandan empati ile sürekli sorunlara bakmasının çelişkisini de kendi içinde doğurmuştur. Öte yandan, sahanın bazı zorlukları da söz konusu olmuştur. Katılımcılara enformel ilişki ağları ile ulaşılmış zaman zaman yoğunluktan görüşmeyi iptal etmeleri söz konusu olmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmelerin çalışan yerlerde gerçekleşmesi ve bazen ev sahiplerinin de evde bulunması katılımcıların sorulara rahat ifade etmesini zorlaştırmış ve görüşmeler yarıda kesilmiştir. Katılımcıların evinde yapılan görüşmeler esnasında katılımcıların çocukları tarafından birçok defa kesilmiş ve konuşma akışı bozulmuştur.

3.5. Verilerin Kodlanması ve Araştırma Bulguları

Görüşmeler sırasında veri kaybını engellemek ve sohbetin akışını bozmamak adına ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Bu kayıtların deşifresi ve görüşmeler sırasında alınan notlar bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Analizde veri setinin sınırlandırılması, kodların belirlenmesi, temaların aranması ve gözden geçirilmesi, ardından temaların tanımlanarak raporlanması amaçlanmıştır. Her katılımcının anlatıları, bağlamı ile değerlendirilmiştir.

Verilerin yorumlanması ve kodlama süreci anlatılardaki benzerlikleri, ortak söylemleri ve sosyal dünyaları anlamaya yönelik olup tümevarımsal bir şekilde yapılmıştır. Ortak kodlardan temalar oluşturularak betimsel bir şekilde yorumlanmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmada temalar, ortak bir anlam bütünlüğü ve oluşturmak için birkaç kodun bir araya gelmesi ile oluşan bilgi kümeleridir (Creswell, 2020: 188). Nitekim

bu adımda verilerin azaltılması, verilerin sergilenmesi ve sonuçların betimlenmesi olmak üzere üç adımda kodlar oluşturulmuştur (Punch, 2020: 192). Veriler okuyucunun kolay anlaması ve araştırmacının ortaya çıkan verilerini ortak anlamaları keşfetmesi ve kategori oluşturabilmesi bakımından farklı temalar doğrultusunda yorumlanmıştır (Neuman, 2017: 658). Bulgularda saha notları ve katılımcıların ifadeleri üzerinden analiz ve tartışma ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışma elde edilen veriler ve kavramsal çerçevelere göre kategorilere ve alt kategorilere ayrılmıştır. Elde edilen her bir görüşme incelenerek kadın, ücretli-ücretsiz ev emeği, gündelik direniş ve strateji temaları üzerinden başlıklar şekillenmiştir. Çalışmaların ana temaları gündelik direniş ve stratejiyi içerecek şekilde, istihdam alanlarındaki deneyimleri, ev içi emeklerini kullanım pratikleri ve sosyal ilişkilerin sürdürme biçimleri, kadınlık kimliğinin yarattığı zorluklar ve ayrıştırmalar üzerine oluşturulmuştur. Bu bağlamda 5 ana tema ve 3 alt temalar çerçevesinde veriler yorumlanmıştır.

- Ücretsiz Ev İçi Emeğe Yönelik Anlatılar ve Baş Etme Stratejileri
- *Kadınların Dayanışma Stratejisi: “Eş ile Yardımlaşamamanın Yarattığı Kırılganlık”*
- *Zamanı Yönetmek ve Düzeni Sağlamak: “Yaşamdan Vazgeçmek”*
- Gündelikçi Kadınların “Ücretli Ev İçi Emek” süreçlerinde Yaşadığı Sorun ve Zorluklar
- Çalışma Yaşamına Yönelik Anlatılar ve Stratejiler: “Yoklukla Baş Etme”
- *Mahremiyete Tanıklık ve Tiksiniş: “Kaç Taktiği”*
- *Başka Bir Mahrem Alana Dahil Olma Kaygısı, Güven ve Kırılganlık: “Suskunluk”*
- *Ev İçinde Çalışanların Karşılaştığı Beklentiler ve Talepler: “Becerikli ve Titiz Görünme”*
- Gündelik Hayatlarına İlişkin Anlatılar: “Temizlikçiyim, Utanmıyorum”

3.5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışma toplam 20 kişiyle yapılan yüz yüze derinlemesine görüşmeye dayanmaktadır. Görüşmeler yaşları 30 ile 54 arasında değişen çoğunluğun orta yaşlı ve evli olan kadın katılımcılar arasında yapılmıştır. Katılımcıların 14' evli, 1'evli ama eşinden ayrı yaşıyor, 4'boşanmış, 1'boşanma sürecinden olan kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların 4'ünün 1 çocuğu 12'sinin 2 çocuğu, 3'ünün 3 çocuğu vardır. Katılımcılardan 1'inin ise hiç çocuğu olmamıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Verileri

Katılımcı No	Yaş	Eğitim Durumu	Mesleği	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Ücretli Ev Hizmetinde Çalışma Süresi (Yıl)	Sosyal Güvenlik	Aylık Ortalama Gelir (TL)
K1	34	Ortaokul	Ev temizliği	Evli	2	7	Var	15.000
K2	49	Ortaokul	Ev temizliği	Evli	2	8	Emekli	19.000
K3	49	İlkokul	Servis elemanı/Ev temizliği	Evli	3	14	Var	Asgari Ücret+5000
K4	53	İlkokul	Ev Temizliği	Evli	3	28	Emekli	10.000
K5	46	İlkokul	Ev temizliği/Kat görevlisi	Boşanmış	2	26	Var	15.000
K6	37	Ortaokul	Ev hanımı	Evli	2	15	Var/Sezonluk	10.000
K7	42	Lise	Kat Görevlisi/Ev temizliği	Boşanmış	2	5	Yok	17.000
K8/Kanser hastası	49	İlkokul	Ev temizliği/ Yaşlı Bakımı	Evli	1	29	Yok	15.000
K9	52	Ortaokul	Aşçı/ Ev temizliği	Evli	1	2	Var	17.000
K10	36	İlkokul	Ev temizliği	Evli	3	5	Yok	5.000
K11	50	İlkokul	Ev hanımı	Evli	0	7	Yok	8.000
K12	49	İlkokul	Ev temizliği	Evli	2	6	Var	Aylık gelirinin sabit olmadığı belirtti.
K13	35	Ortaokul	Ev hanımı	Boşanmış	1	6 (ay)	Yok	Aylık gelirinin sabit olmadığını belirtti (3.000-5.000 arası)
K14	44	İlkokul	Ev hanımı	Evli	2	10	Var/Sezonluk	Aylık gelirinin sabit olmadığını belirtti
K15	30	İlkokul	Ev temizliği	Boşanmış	1	15	Yok	20.000
K16	44	Lise	Özel Güvenlik/ Ev temizliği	Boşanma sürecinde	2	Boşanma sürecine girdikten sonra başlamış 6 (ay)	Var	Özel Güvelik Maaşı +2.000
K17/ Kanser hastası	52	İlkokul	Ev hanımı	Evli	2	20	Yok	Aylık gelirinin sabit olmadığını belirtti
K18	54	İlkokul	Ev temizliği	Evli	2	3	Var	Aylık gelirinin sabit olmadığını belirtti
K19	54	İlkokul	Ev temizliği/Housekeeping	Evli /Ayrı Yaşıyorlar	2	7	Var	20.000
K20	51	İlkokul	Ev temizliği	Evli	2	10	Yok	10.000

Katılımcıların sosyoekonomik durumlarına bakıldığında eğitim ve gelir düzeyinin görece düşük olduğunu söylenebilir. İki katılımcı kanser hastası olmasına rağmen temizlik işine devam

ettiği ve buradan elde ettiği gelirle hayatını sürdürdüğü gözlenmiştir. Eğitim düzeyi en düşük ilkokul iken en yüksek lise olduğu söylenebilir. Katılımcılara “mesleğiniz nedir?” sorusunu yönelttiğimizde K6, K11, K13, K14 ve K17 kendilerini ev hanımı olarak tanımlarken geri kalan katılımcılar ücretli ev hizmetini bir meslek olarak görmektedir. K3, K5, K7, K8, K9, K16 ve K19 ücretli ev hizmetini ek iş olarak yapmaktadır. Bu katılımcıların meslekleri incelediğimizde toplumsal cinsiyet rollerine uygun işleri ve meslekleri yaptığını görmekteyiz. Bu katılımcılar hizmet sektöründe kat görevlisi, servis elmanı ve temizlik gibi işlerde sigortalı çalışmaktadır. Katılımcıların bazıları Muğla İlinin turizm şehri olmasından kaynaklı ücretli ev hizmetinde sezonluk çalışmaktadır. Kış aylarında ise mevsimlik bir iş olarak yevmiye usulü çalışılan narenciye hasat işinde çalışmaktadırlar. Araştırmada 6 katılımcı hem formel hem de enformel gelire sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada katılımcıların ücretli ev hizmeti çalışma süresi en az 6 ay iken en fazla 29 yıl olduğu görülmektedir. Katılımcıların sosyal güvenliklerini incelediğimizde 10’nun sigortası, 2’sinin emekliliği olup, 8’inin hiçbir sosyal güvencesi yoktur. K6 ve K14’ün sigortalarının sezonluk olarak yatırıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazıları sosyal güvenceleri formel işlerden sağlanırken bazılarının ise sigortaları kendileri tarafından yatırılmaktadır.

“Türkiye’de ise 4857 sayılı İş Kanunu, 6098 sayılı Borçlar Kanunu, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu kapsamındaki düzenlemeler ev hizmetinde çalışanların çalışma ilişkilerini ve sosyal haklarını kapsamaktadır. Ancak bu kanunların karmaşıklığı, etkisizliği ve taraflarınca bilinmemesi, uygulamada pek çok sorunun yaşanmasına neden olmaktadır” (Yıldırım alp, 2014: 52). Dolayısıyla ev hizmetinde çalışan kadınlar diğer işçi statüsünde çalışan bireylerin sahip olduğu haklardan yararlanamamaktadır. Her ne kadar kanunlar ilgili düzenlemeler yapılsada bu sektörde çalışan kadınların hem kazançları hem de çalışma süreleri kanunlara uygun olmaması sigorta sahibi olmasını engellemektedir (Yıldırım alp, 2014: 157; Yıldırım alp, 2011: 123). Araştırma ya katılan kadınların genel olarak bu kanunlardan haberi olduğunu ancak işverenlerinin bu durumu göz ardı ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların çoğunluğunun çalıştığı ücretli ev hizmetinin sosyal güvence haklarına ve kanunlara tam olarak hâkim değillerdir. Katılımcılar işverenleri tarafından sigorta talebi karşılanan bir katılımcı bu konu hakkında şunları ifade etmiştir:

“Eczacıların evine baktım ben sigortalı. Yemeğiymiş her şeyiymiş. Yaz kış sigortamı yaptırdı mesela o kadın benim” (Katılımcı 6).

Katılımcının sigortalanması yine bir başka kadın tarafından sağlandığını görmekteyiz. Katılımcıların aylık gelirlerini incelediğimizde sadece ücretli ev hizmetinden en az 2.000 TL iken en fazla 20.000 TL'dir. K12, K13, K14, K17 ve K18 aylık gelirlerin sabit olmadığı için miktar belirtememişlerdir.

“Bize devlette yardım ediyor. Üç beş kuruş. Bazı yeri geliyor beş milyon alıyom bazı geliyor 7-8 alıyom yani” (Katılımcı 11).

“Düzenli belirli bir gelir yok yani. Aylık beş oluyor, üç oluyor, bazen hiç olmuyor” (Katılımcı 13).

“Bişi diyim eşim de aynı bir yerde bir ay güzel para kazanıyorsak ikimizde ikinci ay belki onun yarısının yarısı geçiyor elimize. Bir düzensizlik var daimî iş olmadığı için bir standartımız yok” (Katılımcı 18).

Katılımcıların gelirleri aylık gidilen ev sayısına göre değişiklik göstermekte ve bu da onların sabit bir gelir elde etme imkanından yoksun bırakmaktadır. Ayrıca yaşadıkları yerin turizm kenti olması temizlik işinin de sezonluk yapılmasına yol açmakta ve gelir konusunda da onları daha kırılgan hale getirmektedir.

3.5.2. Ücretsiz Ev İçi Emeğe Yönelik Anlatılar ve Baş Etme Stratejileri

Araştırmada ücretli ev hizmetinde çalışan kadınların günlük hayatındaki yaşadığı zorlukları sorunsallaştırabilmek açısından, kendi ev içi emeğine ve aile içi ilişkilerine yönelik deneyimler bu başlık da ele alınmaya çalışılmıştır. Katılımcıların başka bir evde sergiledikleri ücretli emeklerin görünürlüğünü ve çalışma koşullarını anlayabilmek için, kendi ev içindeki emek süreçlerinin irdelenmesi önem arz etmektedir. Bu nedenle aile içinde iş bölümünün nasıl olduğu ve yaşadığı zorluklar bu başlıkta ele alınmıştır. Aynı zamanda ev içi emek süreçlerinde nasıl bir yol izledikleri, sorumlulukların üstesinden gelmek için ne gibi taktik ve stratejiler ürettikleri de bu tema içinde irdelenmiştir. Kadınların bazılarının iki farklı işte çalışması ev içi sorumluluk ve çocuk bakımı konusunda daha dezavantajlı bir konumda yer almalarına yol açmaktadır. Aynı zamanda araştırma bulguları göstermiştir ki Muğla İlinin Orta İlçesinde ve civar bölgelerde yaşayan kadınların yaşadıkları yoksulluk nedenleri ile ücretli ev hizmetinde çalışmaktadır. Bu durum onların ev içi emek süreçlerini daha da kırılgan kılmaktadır.

“Bazen evin içine apalayarak giriyorum. Çocukluğumdan beri yaşadığım Fethi'ye de tarla da çalıştım. Bir hayat kurmak için buraya geldim ev temizliklerine gittim. Evlendikten sonra üstüme daha çok yük bindi...Yani benim evim kira hiçbir güvencem yok ben çalışırsam geçinirim. Ben evlendim. Ben evlendikten sonra eşim 6 ay 1 sene çalışıyordu sonra kumara

başladı. Kumara başladı için hem kendi çalıştığını hem 30 sene benim çalıştıklarımı kumara ve alkole yatırdı. Eşime vermedim ama koyduğum yerden alırdı” (Katılımcı 20).

“Bunu ben kendi karar vermek zorunda kaldım eşimle biz sıkıntılar yaşadık ettik eve bir para girmesi gerekiyordu. Yani isteyerek başladığım bir şey değildi. Mecburiyetten başladım bir meslekti ama severek yaparım. Onun diycek şeysi yoktu para getiren olsun yeter ki eve sorun değil misaliydi” (Katılımcı 15).

Kadınların eskisine göre daha fazla çalışma hayatında formel veya enformel şekilde çalışmalarına rağmen ev içindeki cinsiyet temelli iş bölümünü değiştirmemekte ve bütün yükü üstlenmektedir. Yapılan araştırmalara göre kadınlar eskiye göre daha fazla istihdamda yer alsa da ev işleri ve çocuk bakımının büyük kısmı veya tamamı kadınlar üstlenmektedir (Savran, 2013: 22). Nitekim bu çalışma içinde de kadınların karşılaştıkları en önemli sorunların başında hem kendi ev içi emeklerini hem de dışarda bir başka evin sorumluluğunu üstlenmesidir. Hem evli hem de boşanmış olan katılımcıların ortak özelliklerinden biri de çocuklara ve eve ilişkin sorumlulukların neredeyse tamamını tek başına üstlenmeleridir. Evli olan katılımcıların dile getirdikleri sorunların başında eşi ile yaşadıkları çatışma, iletişimsizlik ve hayatın “yükünü” paylaşamamaları gelmektedir.

“Bazen ufacak şeyler sorun olabiliyor. Erkekler yemek konusunda açken biraz normal olmuylar o yüzden yemek hazırlama süreci biraz sıkıntılı. Eşim biraz dağınık ona biraz carlıyorum” (Katılımcı 18).

“Eşimle uzağız ben sabah çalışıyorum eşim akşam çalışıyor. Bazen çocuklarım bana ihtiyacı oluyor ve ben yanında olamıyorum. Bu kadar mı acizsin dedim ya. Gündüz konuşamıyoruz akşam konuşamıyoruz” (Katılımcı 19).

“Yok öyle bişim yok çalışmaya gittiğim için affedersin tuvalet ihtiyacını bile görmemeye çalışıp bir an önce işimi çalışıp bitirip gitmektir” (Katılımcı 13).

“Pek paylaşmaz bir sobayı yakar. Yemeği yedik mi sandalyeleri koyup kaldırır. Başka bir şey yapmaz” (Katılımcı 11).

Katılımcıların neredeyse tamamı, kendi evindeki işleri tek başlarına yaptıklarını belirtirken, sadece dört katılımcı ev işleri ortak yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ortak yaptıklarını ifade eden katılımcılara incelediğimizde yine bir başka kadınla bu sorumlulukları (anne, kız evlat, kız kardeş) üstlendiği görülmektedir. Savran’ın (2013: 22), da belirttiği üzere çalışan kadınların kendi ev içinde temizlik ve bakım işlerinin bir erkek tarafından yapılabilmesi için evin erkeğinin bir işte çalışmıyor olması gerekmektedir.

Katılımcılar bir yandan ev dışında temizlik, yemek ve düzen işinde çalışırken öte yanda evde de aynı işe ek olarak çocuk bakımına ilişkin sorumlulukları yürütmektedir. Bu durum aynı rutin işin yarattığı kırılğanlığı yeniden üretmekte ve yabancılaşmayı da beraberinde getirmektedir. Özel alana ait tüm roller ve görevler ister esnek çalışsın ister birkaç işte çalışıyor olsun katılımcıların sorumluluğunda olduğu gözlemlenmiştir. Kadınlar özellikle evlendikten sonra bu yüklerin daha da ağırlaştığını ifade etmiştir.

“Eşim istemiyor annem istemiyor kimse istemiyor. Biraz ekonomik özgürlüğüm oldu özgüvenim oldu. Başka bir işte çalışabilirdim ama bu işi çabucak yapıp geldiğim için ondan buna yöneldim onun haberi olmuyor zaten o işte oluyor o eve gelene kadar yapıp gelmiş oluyorum zaten” (Katılımcı 16).

Söz konusu katılımcı hikâyesinde yaşadığı ekonomik zorlukları bir yandan bahsederken öte yandan çalışabilmek için gizli gizli işe gittiğini belirtmiştir. Burada aile üyelerinden **gizleme taktiği** uygulanmakta ve katılımcı işlerini olabildiğince hızlı bitirerek evine döndüğünü ifade etmektedir. Özellikle evdeki işlerin de aksamaması için katılımcının ekstra bir çaba sarf ettiği gözlemlenmiştir. Ataerkil yapının “kadının yeri evidir” miti bir başka eve dahil olma girişiminde de sürmekte ve geleneksel kodların baskın olduğu toplumlarda kadının evinin dışında çalışması makbul bir davranış olarak görülmemektedir.

Kadınlar çoklu “ev içi” rol çatışması yaşamasına neden olan ev içi sorumlulukları yürütebilmek çeşitli stratejiler üretmekte ve “ev” içi düzeni sağlamaya çalışmaktadır. Bunlardan ilki evin bir başka kadının destek ve yardımını talep etmesi diğer ise zamanın yönetimselliğini yeniden tesis etmesidir. İlki daha çok toplumsal cinsiyet rollerinin yarattığı iş bölümü ile yakından ilişkili olup, ev içi alanın yeniden üretimini sağlayan geleneksel bir norm olmaktadır. İkincisi ise kadınların kendi sosyalliklerinden, dinlenme ve uyku zamanından ve önemlisi yaşamından vazgeçtiği adanmışlıkla yakından ilişkilidir. Ev içi düzeni sağlamak ve sürdürmek adına kendi zamanını yeniden düzenleyen ve tesis eden kadınlar temel yaşamsal ihtiyaçlarından vazgeçerek sorumluluklarını yerine getirmeye çalışmaktadır.

3.5.2.1. Kadınların Dayanışma Stratejisi: “Eş ile yardımlaşamamanın Yarattığı Kırılğanlık”

Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınları her türlü ev işinden, çocuk, yaşlı ve hasta bakımından sorumlu tutması, kadınların aile ve çalışma yaşamını uzlaştıramamalarına

neden olmaktadır. Nitekim, söz konusu araştırmanın örneklem grubunun hem kendi “evlerinde” hem de çok sayıda farklı “evde” çalışan katılımcılardan oluşması, özel ve kamusal alanın sınırlarını muğlaklaştırmakta ve çalışma yaşamını yine bakım ve hizmet verme üzerinden tesis etmektedir. Dışarda ücretli olarak temizledikleri ve düzenledikleri “ev” den sonra kadınlar, kendi evlerinde de rolleri ve sorumlulukları yerine getirmektedir. Katılımcıların nerdeyse tamamı ev içi işleri ve sorumlulukları kendileri yerine getirdiğini söylemekle birlikte bazı durumlarda özellikle eşten değil ailenin bir diğer üyesi, anne baba veya daha çok çocuktan destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Nitekim araştırmaya katılan K7’ye **“evdeki işlerinizi kim yapıyor?”** sorusunu yönelttiğimizde ya küçük oğlu ya da çalışmayan babasının yardım ettiğini ifade etmiştir. Bir diğer katılımcı annesinin genellikle yardım ettiğini ve destek olduğunu belirtmiştir.

“Çocuk (X) ve ben, akşamdan akşama geliyorum mesela tozumu alıyorum. Babam ben de sağ olsun çamaşır asar yemek zaten çalıştığım yerden veriyorlar” (Katılımcı 7).

“Annem, hasta olmadığım zaman birlikte, çoğunluk benim annemde” (Katılımcı 12).

“Kızım geliyor bana yardımcı oluyor” (Katılımcı 20).

Araştırma kapsamında, katılımcılarla yapılan görüşmelerde eşlerinin ev işlerinde “yardımcı” olduğu durumlarda ‘sağ olsun’ ve ‘Allah razı olsun’ ifadeleriyle rica ve minnet duygusu içinde kaldıkları gözlemlenmiştir. İşlerin küçük bir bölümünü paylaşırsalar bile kadınlar bunun onlar için çok önemli olduğunu ve göz ardı edilmeyecek bir durum olduğunu belirtmişlerdir.

“İşlerine geldikçe yardım ediyorlar. İşlerine gelmezse etmiyorlar. Allah razı olsun yine de yardım ediyorlar yani. Bu yıl biraz daha on ikinci sınıf oğlum var biraz daha zorlaştı” (Katılımcı 2).

“Yarın mesela kalkcam işe gitcem ya çocuklar eve gelecek babaannesi de var aşağıda bu arada. Sağ olsun o da yardımcı oluyor. Ufaklık geldiği zaman ona bişi yapıp yediriyor. Kız büyük olduğu için benim koyduğum yemeği yiyip okula gidebiliyor. Bi de gözüüm arkada kalmıyor gittiğim zaman” (Katılımcı 16).

Ataerkil yapı ev içi görevlerin ve rollerinin kadınlara ait olduğu düşüncesini meşrulaştırarak yerleşik bir normal haline getirmekte erkeklerin ev işlerine katılımını göz ardı etmektedir. Katılımcıların aile dinamiklerinde, en büyük kız çocuklarının anneden sonra ev işlerini üstlenen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Annelerin formel

ya da enformel şekilde çalışma hayatında yer alması temizlik ve bakım işlerinin yükü büyük kız çocuğun omuzlarına binmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden ürettiğini ve cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiği söylenebilir.

“Benim kızım evlenmeden önce temizlik işlerini tabi ki o yapıyordu. Çalışmadı çünkü o ben çalıştım. O en küçük kızıma baktı, eve baktı. O evlendikten sonra ben yapıyorum artık. Bugün işe gittiysem genel bir temizlik yapıyorum. Kayınvalidem isteyeceğim ancak o dalaman da oturuyor. Kızım evlendikten sonra ben çalışırken çocuğuma baktı iki hafta” (Katılımcı 18).

Katılımcılara, ev işinden hangi yükümlülükleri eşleri ile paylaştıklarına dair soru yöneltildiğinde toplumsal cinsiyet normları tarafından belirlenen genellikle fiziksel güç ve teknik bilgi gerektiren işler olan soba yakma, boya, badana vb. işlerin erkekler tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Söz konusu katılımcıların içinde bulundukları sosyoekonomik koşulların yetersizliğinden dolayı yükümlüklerini hafifletecek ücretli destek veya yardım alamadıkları da gözlenmiştir. Bağış'ın (2018: 194) belirttiği gibi geçim sıkıntısı olan hanelerde erkeğin gelirinin yetersiz kaldığı sürece kadının gelirlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum toplumsal cinsiyet normları ve ekonomik bağımlılık açısından önemli bir olgudur. Geçinme sıkıntısı olan evlerde yaşayan kadınların düşük ücretli ve sosyal güvencesiz işlerde çalışması gelirin yetersiz kaldığı görülmektedir. Ücretli ev hizmetinin belirli bir çalışma saati olmaması ve düşük ücret almaları kadınları ‘çalışan yoksullar’ sınıfa sokmaktadır. Söz konusu bu araştırma, kadınların ev işlerine yönelik karşılaştıkları sorunlar ve sorunları aşmak için kullandıkları stratejiler üzerine odaklanılmıştır. Katılımcıların geneli kazandıkları gelirleri isteklerine göre değerlendiremediklerini söyleyebiliriz. Araştırma kapsamında, başka bir kadından ücretli bir şekilde yardım talep edip edilmediği sorgulanan katılımcıların 20'sinde cevabı - hayır- olmuştur. Örnek olarak; K18 ‘**öyle bir alternatifi olmadığını**’ belirterek ücretli yardım alma gibi bir imkânı olmadığını ifade etmiştir. Kadınların ekonomik durumları ne olursa olsun yerleşik cinsiyet rolleri, kadınların ev işi yükünü üstlenmesini pekiştirirken, başka stratejiler geliştirmelerini kısıtlamıştır. Dolayısıyla katılımcıların ücretli bir yardım alma düşüncesi yer almaması hem geleneksel cinsiyet normları hem de ekonomik gelirin etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Kendileri daha çok bir başka kadının “ev” işlerini üstlenmekte ve yükünü hafifletmektedir. Dolayısıyla katılımcılar ekonomik olarak kendi

kazandıklarının geçinimini sağlamada yetersiz kaldığını ve ücretli ev için yardımcı alamadıklarını da ifade etmişlerdir.

Kaplan'ın (2011: 165) ifade ettiği gibi, kadınların kendi evinde sahip oldukları sorumlulukları kaybetme korkusuyla bir başka kadına işleri devretmekte zorlanmaktadır. Kadınların ev içinde sorumlulukları toplumsal cinsiyet rolleri tarafından belirlense de kendi düzeni ve işleyişini kendi kurallarına göre belirlemesi, otorite kazanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla katılımcılar ev içi konumunu ve sahip olduğu otoritesini kaybetmemek için kendi alanına bir başka kadını almayı tercih etmemektedir. Ancak kadınların başka bir “ev” de olsa dahi dışarda çalışmaları ve para kazanmaları hem kamusal hem de özel alanda var olma ve görünürlüğü artırılmaktadır.

3.5.2.2. Zamanı Yönetmek ve Düzeni Sağlamak: “Yaşamdan Vazgeçmek”

Enformel sektörde kendine ait bir alan yaratmaya çalışan kadınlar, hem kendi ev içi emeğiyle var olmaya çalışırken hem de kamusal hayatta yer edinmeye çalışmaktadır. Kadınlar enformel sektörde kayıt dışı, güvencesiz ve genellikle ev eksenli çalışmaktadırlar (Chen vd., 2005: 6-7). Katılımcılar, ücretli ev hizmetinde çalışmaya başlamasının nedenleri arasında tanıdık ağı ile kolay ulaşabilir olması ve daha az vasıf gerektirmesi olduğunu belirtmişlerdir. Ücretli ev hizmetinde çalışmak daha kolay bir süreç olarak görülürken diğer işlere göre nispeten daha az nitelik gerektirmesi ve kolay ulaşabilir olması hizmet sektöründe en çok tercih edilen çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar hem ev içinde toplumsal cinsiyet kimliğine uygun rolleri yerine getirmekte, hem de ücretli ev içi hizmette çalışmak zorunda kalmaktadır. Kendi evinden çıkarak başka eve çalışmaya giden kadınlar iki ev arasındaki işleri ve sorunları yönetmenin zorluğuyla karşı karşıyadır. Bu durum başa çıkılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkarken, bunun için etkin bir şekilde strateji ve taktik geliştirilmesi gerekmektedir. Katılımcılar iki ev arasındaki işleri yönetebilmek için kısa vadeli stratejiler geliştirdiğini söyleyebiliriz. Gittikleri evleri bir gün içinde bitiren katılımcılar kendi evlerindeki işleri ya işe gitmeden önce ya da işten sonra akşamları yaptıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca tatil günlerinde kendi evlerinde temizlik yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada en önemli stratejilerden biri *zamanın yönetimselliğini yeniden tesis etme ve kurma* girişimidir. Kendi sosyal yaşamından, dinlenme saatinden veya uykusundan feragat ederek evindeki işleri aksatmadan yürüttükleri gözlemlenmiştir.

Nitekim aşağıda yer alan anlatılar da katılımcıların ya erken ya da geç saat olsa bile bu işleri yaptığı görülmektedir.

“Ya şimdi benim hayatım hep zorluklarla geçti hangisini anlatayım. Her gün sabah acele beceri kalkıyorum. Çocukların kahvaltısını ettiriyorum. Onlar okula gidiyor ben işe gidiyorum. Bir gün öncesinden onların yemeklerini hazırlıyorum. Ne biliyim akşam geliyorum hep bir telaşın var sürekli bu maratonlaşmış bir şekilde devam ediyor. Kendime hiç şey ayıramıyorum yani şu gün şunu yapayım kuafore gideyim, Şunları giyeyim şuraya gideyim, buraya gideyim gezeyim tozayım. Yok yani kendim için yapabileceğim bir şey yok kendimi adanmışım yani... Öyle yapmazsam nasıl hakkından gelcem yarın mesela kalkcam işe gitcem” (Katılımcı 16).

“Kendi evimi akşamları fırsat buluyorum. Akşam yapabildiğim kadar tabi dört dörtlük olmuyor” (Katılımcı 1).

“Çalıştığım yeri komple bir günde bitirmek zorundayım. Gündüz temizliğe gidiyorum akşamda kendi evimi ya da hafta sonu yapıyorum” (Katılımcı 3).

“Şimdi sabah 6 kalkıyorum önce kendi evimi toparlıyorum. Ondan sonra temizliğe gidiyorum” (Katılımcı 8).

Söz konusu anlatılar, kadınların belli bir mesai düzeninin olmadığını, günün herhangi bir saatinde her işi yapabildiklerini ve dolayısıyla kendilerine ait herhangi bir zaman diliminin olmadığını göstermektedir. Mevcut düzeni sürdürmek ve ev içinde eşleri ile sorun yaşamamak adına iş bölümü temelinde kendilerine ait ve “vazife” olarak gördükleri işleri yerine getirmek için ekstra çaba sarf etmek zorunda kalmaktadır. Zaman zaman bu durum farklı taktikleri de beraberinde getirerek ev içi alanda çatışmalara da yol açabilmektedir.

“Hayır kimseden yardım talep etmiyorum. Bazen mesela geliyorum yemek yapıyorum. Yiyoz yatıyorum. Gecenin bir saatinde kalkıyorum elimden ne gelirse yapıyorum. Ertesi gün bana da az iş kalmış oluyor. Mesela eşim ütülü gömlek ister, doğulu olduğumuz için ağır yemek sever ama bazen yetişemiyorum o yüzden çocukların sevdiği fastfood tarzı olan kolay pişecek yemekler yapıyorum. Ancak bu sefer kocamla anlaşıyoruz” (Katılımcı 19).

Kadınlar enformel sektör olan ücretli ev hizmetlerinde çalışarak bir toplumsal cinsiyet normlarına karşı bir mücadele içinde olsa da bu yükümlülüklerden kurtulmak pek kolay değildir. Kadınlar hem kendi evlerinde hem çalıştıkları evdeki sorumlulukları bir arada yürütmek zorunda kalmaktadır. Ancak özellikle kendi evlerinde yüklendikleri sorumlulukların fazlasını reddederek kendi alanlarını biçimlendirmektedirler. Dolayısıyla kadınlar kendi sınırlarını belirleyerek ev içindeki iş bölümünü eşit bir şekilde dağıtmaya çalışarak iki ev arasında daha rahat bir şekilde yürütme imkânı sağlayabilir.

Katılımcılardan biri kendi sorumluluğunun ve yükünün fazla olmasından kaynaklı alternatif yollar üreterek, işi yapmama veya erteleyerek bir direniş sergilemektedir. Katılımcıların bazılarının aynı zamanda kaçış stratejisi uyguladıkları özellikle yemek yapma konusunda sorun yaşadıkları ve yemek yapmayı geçıştirdikleri ortaya çıkmıştır. Aperatif hazırlama, önceden yapma, geçıştirme veya fastfood tercih etme gibi pratik yöntemleri tercih etmektedirler.

“Mesela eşim ütülü gömlek ister, doğulu olduğumuz için ağır yemek sever ama bazen yetişemiyorum o yüzden çocukların sevdiği fastfood tarzı olan kolay pişecek yemekler yapıyorum. Ancak bu sefer kocamla anlaşılamıyoruz” (Katılımcı 19).

Bu katılımcı kendinden istenen fazla sorumluluklara karşı çeşitli stratejiler üretmekte bunlardan biri de fastfood yemek yapmayı tercih etmektedir. Zaman kazandıracak ve sorumluluklarını aza indirgeyecek pratik yöntemler bulmak kadınların çok fazla sorumluluğun üstesinden gelmenin stratejilerden biridir.

3.5.3. Çalışma Yaşamına Yönelik Anlatılar ve Stratejiler: “Yoklukla Baş Etme Stratejisi”

Türkiye’de ücretli ev hizmetinin gelişmeye başlaması ile cinsiyet ve sınıf eşitsizlerinin önemli bir keşışim yaratmaktadır. Orta sınıf kadınların evindeki işleri başka kadınlar tarafından ücretli bir şekilde talep etmesi ev işlerinden kaçınmasına ve geleneksel cinsiyet iş ayrımını göz ardı etmesini sağlamaktadır (Özyeğin, 2004: 36-37). Dolayısıyla bu durum yeni bir sınıfsal kadınları var etmektedir. Alt sınıfta yer alan kadınlar orta sınıf kadınların kaçınmak istedikleri işleri ücretli bir şekilde gerçekleştirmektedir. Kadınlar hem kendi ücretsiz ev içi emeklerinde hem de ücretli olarak gittikleri ev içi hizmetlerinde farklılaşan cinsiyet rollerini ve tahakküm ilişkilerini deneyimleyerek kendi özneliğini yeniden inşa etmektedirler. Bu özneliğini kurma sürecinde gündelik yaşam içinde kendi rutinini sürdürmede çeşitli taktikler, stratejiler ve direnme biçimleri geliştirmektedir. Katılımcıların ev içindeki deneyimleri ve ilişkileri irdelendiğinde, katılımcılar benzer sorunlara sahip olmakla birlikte, aynı zamanda her bir katılımcının hikayesi de kendine özgüdür. Tablo 2’de de görüldüğü üzere katılımcıların bazıları sadece geçici ve gündelik işleri yapmaktadır. Katılımcıların bazıları yaşadıkların şehrin imkanlarından faydalanarak otellerde ve restoranlarda kat hizmeti ve aşçılık gibi formel alanda yer alan işlerde de çalışmaktadırlar. Kadınlar ev içi ücretsiz emek sürecine

tabi olduğu gibi hem gündelikçi enformel hem de formel birkaç işi bir arada yürütmek zorunda kalmaktadır. Özellikle katılımcıların sosyo-ekonomik durumlarının ve haneye giren gelirlerin düşük olması birkaç farklı işi bir arada yapmalarına yol açmaktadır. Bu da katılımcıların dezavantajlı konumunu daha da derinleştirmektedir. Katılımcıların çoğu evin geçiminin sağlanması, gelir yetersizliği, yoksulluk, yokluk gibi nedenlerle gündelikçi olarak temizliğe gittiklerini ifade etmişlerdir.

Enformel sektörde kendi başına var olmaya çalışan kadınlar hem ev içi rolleri sürdürürken hem de ataerkil yapının normları çerçevesinde kamusal yaşama dahil olmaya çalışmaktadır. Bu kamusal bir başka özel alanı temsil eden yine bir “ev” olmaktadır. Bu da onları belli rollere hapsederek ev içi hizmette aynı döngüsellüğün yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla kamusal ve özel alanın iç içe geçtiği ve sınırlarının muğlaklaştığı bir alanda var olamaya çalışan kadınlar için ev içi hizmete katılım yoksulluk/yoklukla baş etme stratejisine dönüşmektedir. Anlatılarından yola çıkarak katılımcıların çalışmaya başlamasının temel nedenleri arasında maddi yetersizlik, eve giren gelirin düşük olması ve ev bütçesine katkı yer almaktadır.

Ev içi bütçeye katkı, eşe destek, ek gelir gibi yerleşik normları yeniden üreten söylem ile çalışma yaşamlarını tanımlanmıştır. “Çalışmayını ayıplıyorlar” ve “temizlikçiyim bundan utanılacak bir şey yok” gibi ifadeler de yerleşik normlara karşı çalışma yaşamlarını ve statülerini meşrulaştırma çabasına da girdiklerini söyleyebiliriz. Kadınların bu işi seçmesinin sebepleri; aileye destek olmak, kolay bir şekilde ulaşılması, kadınların kendi ev içi alandan çıkmasını sağlaması ve kazancının iyi olmasından kaynaklı olduğu söyleyebilir.

“Güzel gelir eşime destek olmak için. Güzelde para kazandığım için gittim. Temizlikte de güzel para var” (Katılımcı 6).

“Hem eve destek olsun diye hem de ekonomik şeyim olsun diye” (Katılımcı 1).

“Bunu ben kendi karar vermek zorunda kaldım eşimle biz sıkıntılar yaşadık ettik eve bir para girmesi gerekiyordu. Yani isteyerek başladığım bir şey değildi. Mecburiyetten başladım bir meslekti ama severek yaparım. Onun diyecek şeysi yoktu para getiren olsun yeter ki eve sorun değil misaliydi” (Katılımcı 15).

“Ben kendim de istedim ona kalsa çalış demezdi maddiyattan dolayı. Aşırı kıskançtı, yersiz kıskançtı. Bazı karının ona göre kıskançlığın tutar. Ayrı sorun. Misal ben insanlarla erkeklerle konuşamazdım. Mecburluktan. Belki ona kalsaydı, onun durumu iyi olsaydı çalıştırmazdı. Bende çok da çalışmayı seven bir insan değilim. Hala misal öyleyim ben ev yapı evde olmayı seven bir insanım” (Katılımcı 5).

Görüşülen katılımcılar, eşlerinin işsiz kalması ve gelirlerinin az olması durumunda çalışma yaşamına katılım sağladıklarını ifade etmiştir. Kadınların çalışması burada erkeğin çalışmamasına bir alternatif olarak sunulmakta ve mecburi durumlarda söz konusu olmaktadır. Ayrıca eşlerinden boşanan veya boşanma sürecinde olan katılımcıların kendi ayakları üzerinde durmak ve çocuklarının geçimini sağlamak için çalıştıklarını belirtmiştir.

“Onlar beni yadırgamazlar babam öldüm annem diyalize gidiyor. Ben evliliğim süresince kasiyerlik yaptım hiç temizliğe gitmedim böyle bir şeye ihtiyaç duymadım. Çünkü önümü görebiliyordum. Ama bu aşamaya gelince önümü göremediğim için bide sezonluk çalışmıştım katta kışları limona gidiyordum. Temizlik işlerine gidiyordum evlilik süresince böyle bir şey yapmadım (boşanma aşamasından bahsediyor)” (Katılımcı 16).

“Bizim kendi işimiz vardı midye işimiz vardı pandemi zamanı dükkân sahibi vefat edince dükkân satıldı ikimizde işsiz kaldık. İş bulamadık eşim işsiz ben çalışmaya başladım. Yeğenim kat temizliyormuş beni çağırdı çalıştığım işveren çok zordu ücreti asgari ücret diyordu onun altında veriyordu. Deneme süreci olarak gösterip sigorta yapmadılar. Eşim istiyorsan çalış dedi ancak kayınbabam kadın kısmı çalışmaz bir iki söylendiler baktılar maddi olarak sıkışıyoruz göz yumdular. Alıştılar artık bir ayağımın dışarda olmasına önceleri akrabalar ne der diye çekiniyorlardı” (Katılımcı 19).

Ücretli ev hizmeti veren kadınların genel olarak vasıfsız, göçmen ve yoksul olan kişilerden oluşmaktadır. Bu kadınların dezavantajlı olması formel iş piyasasına katılmalarına engel olmaktadır. Dolayısıyla enformel alanda buldukları işler ya tanıdık aracılığıyla ya da kayıt dışı piyasalarda hizmet sağlayan özel firmalar tarafından bulunmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2012: 15). Nitekim katılımcıların demografik özelliklerinde de belirttiğimiz eğitim düzeyi düşük olup, herhangi bir formel mesleki beceriye sahip değildir. Bu da onları belli alana ve belli ilişkilere hapsederek yaşamlarını sürdürmelerine yol açmaktadır. Katılımcılar için bir başka kadın ile girdiği etkileşim bu temelde önemli olup onları çalışma yaşamına katılma imkânı sunmaktadır. Her ne kadar enformel bir ilişki ağı ile başka bir enformel iş ağına dahil olsalardı bu onların yaşamlarını yeniden tesis etmede önemli bir stratejidir.

Altı aydır çalıştığını belirten katılımcı hem çalışılacak ev hem de ev içindeki konumunu tanıdık aracılığıyla sağladığını belirtmiştir. Çoğu ek iş yapmakta, formel dahil olduğu emek piyasasının dışında da evlere temizliğe gitmektedir. Bu durum çalışan kadın yoksulluğunu bize hatırlatarak emek piyasasının kırılğanlığını, dezavantajlı biçimlerini ve ev içi emeğin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yönüne işaret etmektedir.

“Geçen akşam X ablayla tanıştık. Sağ olsun ki diğer arkadaşlarına isteyenlere beni tavsiye etmiş. Hiçbir şekilde sorun yaşamadım” (Katılımcı 13).

“Değişiyor. Bazen yeri geliyor bir ay hiç gitmediğim oluyor çünkü çok çevrem yok etrafıma haber salıyorum bazen devamlı gittiğim bir ev yok” (Katılımcı 18).

Görüşme yapılan katılımcıların yaşadıkları maddi zorluklar sebebiyle birden fazla işlerde çalıştıkları gözlenmiştir. Ücretli ev hizmetin çalışma saatinin esnekliği bazı katılımcılar için ek iş fırsatı olarak görülmektedir. Çalışan kadınların mesai saatleri bitiminin ardından kendi evlerinde yaptıkları ev işleri, “ikinci vardiya” (Hochschild ve Machung, 1990) olarak adlandırılabilir. Katılımcıların gelirlerin yetersiz kalması yaşadıkları maddi zorluklardan kaynaklı, aileleri geçindirebilmek için farklı bir işte daha çalışmaktadırlar. İki farklı işin yükümlülüklerin yanı sıra kendi evlerindeki işlerin yükünü de üstlenen katılımcıların bu sürecine ‘üçüncü vardiya’ olarak da adlandırabiliriz. Katılımcıların yaşadıkları maddi zorluklar, çalışma yoğunluğu ve geçim sıkıntısı ve geleneksel cinsiyet rolleri tarafından yüklenen görevler kadınların hem fiziksel hem de zihinsel yorgunluğa sürüklemektedir. Bunun yanı sıra, K5’in bu durum yönetme stratejisi işvereniyle kurduğu ilişkidir. Ekstra gelir için işvereniyle kurduğu yakın iş saatlerini esnekleştirmektedir. Katılımcının geliştirdiği yakınlık stratejisi ihtiyaç olduğunda kullanmasını sağlamaktadır. Böylelikle farklı işlerde çalışma imkânı elde ederek daha fazla gelir elde etme çabası içine girmektedirler. Bu durum söz konusu başlık altında tartışıldığı gibi sahip oldukları sosyo-ekonomik kırılganlıkla yakından ilişkilidir. Zaman yaratma stratejisi söz konusu araştırma içinde en önemli bulgular arasındadır. Katılımcılar kendi ev içi işleri yürütmek adına zamanı yönetme çabası aynı zamanda ücretli bir başka iş yapma konusunda da sürdürmektedirler. Günü uzatma ve bir gün içine birçok şey sığdırma çabası da söz konusu katılımcıların en çok vurguladıkları konular arasındadır.

“Otel işi kat görevlisiyim, ekstra temizlik işine gidiyorum. Bazen işler çakıştığında, otelde X var patron, yakınız zaten bazen işten erken çıkmak için izin alırım sağ olsun verir o gün çok iş yoksa oradan eve temizliğine gidiyorum” (Katılımcı 5).

Katılımcıların yaşadığı maddi zorluklar karşısında gelirlerin yetmemesi sonucu ayda birden fazla eve gittiği söylenebilir. Ücretli ev hizmeti veren bir kadın birden fazla işverenle karşı karşıyadır. Tek bir evde kazanılan ücretin yetersiz gelmesi, katılımcıları ayda birden fazla evde çalışmasına neden olmaktadır. Bu durum, katılımcıların her gittiği

evde farklı işçi-işveren dinamiklerine maruz kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla katılımcılar çalışmak istedikleri evleri eleyerek seçebilmektedir.

“Dört tane öyle var. İsteyen oluyor da söylüyorlar da huyunu bilmiyon. Tüm gün işte çalışınca da haftalık iznim de gitmeye çalışıyorum onlara. Zamanın da olmuyor bi de her insan huyunu bilmediğin için gitmiyorum yani” (Katılımcı 5).

“Bazen beş oluyor bazen altı oluyor. Temizlikte pahalı olunca bizi çağırıyorlar kendileri yapıyorlar herhalde” (Katılımcı 11).

“On tane dairem var. Ayda üç defa gidiyorum bir daireye” (Katılımcı 20).

Ücretli ev işlerinin devamlı bir şekilde olmaması elde edilen ücretin değişkenlik göstermesine neden olmaktadır. Görüşme yapılan kadınların her ay temizliğe gittiği gün farklı olması ve sabit müşterilerinin olmaması sabit bir gelirlerinin olamamasına da neden olmaktadır. Dolayısıyla kazanılan ücretin genel olarak aylık yerine günlük olarak alınması paranın günlük giderler arasında kaybolmasına neden olurken, kadınların birikim yapmasını imkân sağlamamaktadır. Örneğin K18 aylık ortalama gelirin ne kadar diye sorulduğunda, aylık temizlenen ev sayısının değişkenliğinden kaynaklı belli bir kazanç olmama yönünde yanıt vermiştir:

“Bişi diyim mi eşim de aynı bir yerde. Bir ay güzel para kazanıyorsak ikimizde ikinci ay belki onun yarısının yarısı geçiyor elimize. Bir düzensizlik var daimî iş olmadığı için standartımız yok” (Katılımcı 18).

“Ben izin günlerimde gidiyorum zaten, haftada dört gün iznim oluyor geri günlerde otelede oluyorum. Napayım izin günlerimde de gidiyorum” (Katılımcı 5).

“Çağırırlarsa ablam ya belli olmuyor. Bir ayda iki defa, üç defa, beş defa mesela” (Katılımcı 6).

“Belli şey yok ablam iki tane gittiğim ev var devamlı. İşte o var bir ara öyle temizlik çıkarsa ayriyeten ona iki kişi gidiyoz. İki kişi gidince de parayı paylaşıyoz” (Katılımcı 11).

Katılımcıların ücretli ev temizliği haricinde farklı sektörlerde de çalıştıkları gözlemlenmiştir. Katılımcılar genellikle akraba, tanış ve arkadaş tavsiyesi üzerine bulduklarını ve bazen bu evlerde devamlı bazen de bir seferliğine gitmektedir. Bu değişkenlik, ayda çalıştıkların gün sayısını değiştirmektedir. Bunun yanı sıra, farklı sektörde çalışan katılımcılar, ev temizliğine izin günlerinde gittiklerini ifade etmişlerdir.

3.5.4. Gündelikçi Kadınların “Ücretli Ev İçi Emek” süreçlerinde Yaşadığı Sorun ve Zorluklar

Ücretli ev hizmeti veren kadınlar, çalışma alanlarında birçok sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çalıştıkları evlerdeki her bir ev sahibinin beklenti ve talepleri gerçekleştirmek, çalışma koşullarını zorlaştırmaktadır. Bu kadınlar, çalışmaya gittikleri evlerde işin yoğunluğu karşısında zaman yönetimi, fiziksel olarak zorlayıcı işlerin yapılması beklenmesi ve statü olarak uğradığı ayrımcılık gibi birçok sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Katılımcılar, genel olarak ev sahiplerinin kendilerinin de yapamadığı ve fiziksel olarak zorlandıkları işleri kendilerinden yapmalarını istediklerini ifade etmektedir.

Kadınların yaptıkları iş, genel geleneksel toplumsal bakış açısına göre her ne kadar önemsiz gibi algılansa da iş kazası geçirme riski oldukça yüksektir. Cam silme, mutfak tezgahına çıkma veya kullandıkları çamaşır suları sağlıkları için tehdit oluşturmaktadır. Katılımcılardan biri, kullandığı temizlik maddelerinin özel ekipmanlar kullanmadığı için kanser hastası olduğunu ifade etmiştir.

“Ben misal ende konuda bir şu Akdeniz evinde yaşadım. O zaman X’e (kızı) hamileydim. Kaç yıl önce. Kadınla çok samimi değildim. Kadın bana banyonun duvarlarını sildirecek. Masa üstüne çıkarak sandalye üstüne çıkarak sildirecek hamilesin, ihtiyacın da var. Ondan sonra pencere silcen pencereni işte kepenekleri var arkaya oturarak silcen bana zor geldi. Kadına bunu ifade edemedim. Bende biraz ifade edememe huyu var. Sessiz kalan bir insanım. Kendimi çok ifade edip kendi hakkımı çok savunabilen bir insan değilim ben. Bu açık yani. Kendin biliyon her konuda. Evliliğimde de aynı oldum ben. O konu da o zaman işi bıraktım (...). Hamileyim ve bana zor geldi. Düşsem daha tehlikeli.” (Katılımcı 5).

“Tabi canım sildirmek istiyorlar ama ben de şey yapamam mesela üç katlı olduğunda mesela üçüncü katta bende korkuyorum. Bende şey yapamıyorum silebildiğim yeri siliyorum da silemediğim yer kalıyor” (Katılımcı 6).

“O kadar bir kapılıyon yapıyon ama sonra o kimyasalların şeyinden rahatsızlık duyduğum için mesela geçen gittiğimizde abla dedi numaramız verme bir arkadaşım var çok istiyor sizi dedi. Verme dediğimiz halde verdi numarayı kadın aradı. Ben ona klor kokusuna gelemiyorum. Bide yüksekler yükseklik korkum çok çıkamıyorum” (Katılımcı 4).

Kadınlar güvencesiz bir şekilde çalıştıkları gibi iş güvenliğinden yoksun, hayatlarını tehdit edici bir şekilde çalışmaktadır. Gelir yetersizliği ve başka bir alternatifleri olmadığı için istemedikleri koşullarda çalışmak zorunda olduğu kadınlar güvensiz hissettikleri durumda başka bir “evi” tercih etmektedir. Dolayısıyla hayır

diyemedikleri durumda bir daha gitmeme, yalan söylemeyi tercih etme veya o günü bir an önce bitirmeye yönelik stratejiler üretmektedir. Bu sorunların yanı sıra başka bir mahrem alana dahil olmanın yarattığı çelişkiler, kaygılar ve güven duyma/duymama gibi farklı sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Başka bir özel alana dahil olmanın yarattığı hassaslık, tikslenme, korku ve damgalanma gibi pek çok farklı sorun bu bağlamda dile getirilmiştir. Bu sorunlar, özellikle kadınların sıklıkla vurguladıkları konular olduğu için iki farklı alt temada tartışılacaktır.

3.5.4.1. Mahremiyete Tanıklık ve Tikslenme: “Terk Et”

Ücretli bir hizmet sunan kadınlar çalıştıkları evlerde ev sahipleriyle olan ilişki dinamikleri çalışma süreci boyunca verimlilik açısından çok önemlidir. Karşılık anlayış ve saygı ilişkisi hizmet kalitesini ve ücret konusunda sorun yaşanmamasını sağlar. Bu durum daha kaliteli ve çalışabilir bir ortam sağlayabilir. Ancak yapılan görüşmelerde katılımcıların çalışma ortamının bu şekilde olmadıklarının ilk defa gittikleri evde sürekli kontrol edilmeleri, emir kipi kullanmaları, küçük görme, tikslenme, istemsiz mahremiyete tanıklık etme, iftira ve yapılan işi beğenmeme gibi birtakım sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle başkasının mahremiyetine tanıklık etme, dahil olma veya o mahrem alana dokunmak da tersine bir tiksinemeye yol açabilmektedir. Nitekim bir katılımcının ifadeleri çarpıcı şekilde bu durumu özetler nitelikte olmakta ve karşı karşıya kaldıkları çelişkileri ortaya koymaktadır.

“Mesela temizliğe gittiğimde adam yatağın kenarında komedinler var ya prezervatifi onun üstüne koymuş. Onu alamadım ağlamıştım sadece tiksiniştim çünkü. Sadece şey söyledim bize işvereni aradım. Çok açıkta söyleyemedim. Adamdı karşıdaki. Tamam X ablacım ben onlarla konuşcam X ablacım diye beni yatıştırmıştı” (Katılımcı 17).

Katılımcılar gittikleri evlerde işverenlerin onlara karşı duyduğu tiksinden rahatsızlık duyduklarını belirtmektedir. Ev sahiplerinin temizlik harici eşyalarına dokunmamalarını söylediklerini, kendilerini daha temiz gördüklerini ifade etmektedirler. Görüşme yapılan kadınlardan biri bu durum karşısında o an onayladığını ama daha sonra bir daha o eve gitmediğini belirtmiştir.

“Şey ilk işe başladığım zamanlarda beni ısrarla çağırdı evine tamam geleyim ama benim hiç deneyimim yok yeni başlıyorum daha ona rağmen kadın dedi ki gel beraber yaparız. Gittim kadının evine bu dedi ki bana mutfağıma dokunmayacaksın temizleyeceksin. Bardağımdan su içmeyeceksin tabaklarını kullanmayacaksın tamam dedim ondan sonra

lavaboyu kullanmayacaksın temizleyip çıkacaksın ona da tamam dedim bir defa gittim bir dahakine gitmedim” (Katılımcı 1).

Bir diğer katılımcı temizliğe gidecekleri evlerde kendisinin gelmeden önce evi daha pis bıraktıklarını ve kendisine yöneltilen emir kiplerinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir. Bu işte para karşılığında çalıştıkları, paranın karşılığını alabilmek için evleri normalden daha özensiz bırakıldığı vurgulanmıştır. Her işin onlardan beklenilmesi, evin çok dağınık veya pis olması en çok rahatsız oldukları hususlar arasındadır. Öte yandan katılımcılar gittikleri evin temizlik ve düzeni konusunda sorun yaşadıklarını özellikle çok dağınık veya pis evlerden tiksinti duyduklarını ifade etmişlerdir

“Mesela kadın beni sabah çağırarak. Gitcem yani. Normalde neyresimleri filan kendisi yapması gerekiyor çok çok affedersin iç çamaşırına kadar eşinin de kendinin de yerlerde. Topla diyor. Dağınıklık toplamak değil bizim işimiz. Bizim işimiz dip temizlikse evin temizliği. İşte tuvaleti yapıp. Klozeti çekmiyor. Kurumuş o kadar diyim. Nasılsa yarın gelecek yapacak. Hani bunlarla karşılaşabiliyorsun” (Katılımcı 7).

“Tabi konuşuyoruz. Çok pis oluyor. Telefonda çok pis değil diyorlar. Bir gidiyorum korku filmi gibi şimdi gidiyorum önce bakıyorum” (Katılımcı 18)

“Benimle pazarlık yaptı ben evi görmeden pazarlık yapmak istemiyorum dedi ev çok pisti ve az para vermek istedi” (Katılımcı 20).

“Pis bazıları çok pis oluyor ya bazı gittiklerimiz çok aşırı pis olmuyo mesela temiz oluyo toz moz oluyo. Bazı gittiğimiz evler çok iğrenç oluyor öyle yorum yaparız mesela” (Katılımcı 6).

“Mesela o kadar pis oluyor ki evleri ben temizliğe kalktığım zaman tekrar beni göndermeleri yani çok temizmiş gibi” (Katılımcı 12).

Bora'nın “Kadınların Sınıfı” adlı araştırmasında belirttiği gibi, hijyen anlayışı sınıfsal olarak karşılıklı bir şekilde kurulmaktadır. Orta sınıfların alt sınıflara ilişkin "pislik" yükleme gibi, temizlik hizmetlileri de işverenlerine ilişkin "pislik" ifadeleri kullanılmaktadır. Ötekileştirici dil her ikisi sınıfsal yapıdan gelen kadınlar için söz konusu olmakta ve temizlik anlayışları da sınıfsal yapıya bürünmektedir. Kadınlar en çok sorun yaşadıkları ve pis olarak kodladıkları evlere ikinci kere gitmemekte, farklı sorun alanlarında yaşanan stratejilerin benzerini uygulamaktadır. Bunlardan biri, boş gününün olmadığını söylemek ve diğeri ise ev sahiplerinin telefonlarını açmamaktır. Öte yandan, onlara aracı olan kişilerin ve enformel ilişki ağlarını kaybetmemek için de dolu olduklarını ve günlerini ayarlayamadıklarını sıklıkla belirtmektedirler.

3.5.4.2. Başka Bir Mahrem Alana Dahil Olma Kaygısı, Güven ve Kırılganlık: “Suskunluk”

Ücretli ev hizmeti veren kadınlar çalıştıkları evlerde fiziksel veya psikolojik şiddete maruz kalmaktadır. Ev sahipleri tarafından bağırma, küfretme, şiddet, psikolojik ve cinsel tacizle karşılaşabilmektedirler (Erdem ve Şahin, 2009: 309-310). Bir katılımcı yaptıkları işin riskli olduğunu ve çalıştıkları evlerde güvenlikleri olmadığını belirtmiştir. Kadınlar karşılaştıkları bu olaylar karşısında o eve bir daha gitmemek dışında herhangi başka bir şey yapamadıklarını, damgalanmamak veya işlerini kaybetmemek adına sessiz kalmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan katılımcılardan biri arkadaşının yaşadığı olayı şöyle ifade etmektedir:

“Bi arkadaşşıma denk gelmiş. Birisinin vesilesiyle gitcek. Yok pardon birisi arıyor. Diyor ki biz temizlik istiyoruz. Ne kadar istiyorsan verecez diyor. Tamam diyor. İşte 3+1 pardon villa, villa. Neyse işte anahtarı alçak bir bayan anahtarı veriyor siz temizleyin biz gelicez diyor. Ve arkadaşım tek gidiyor. Gidiyor başlıyor. Birden kapı açılıyor. Bi bakıyor bir adam. Hemen telefonla arkadaşını arıyor. Geliyor alıyor bir daha da gitmiyor” (Katılımcı 7).

K7, üstü kapalı anlattığı bu olayda arkadaşının temizlik vaadiyle bir kadın tarafından güven sağlanarak işe çağrıldığı ancak tek başına çalışmaya gittiği evde bir erkek tarafından cinsel taciz teşebbüsü bulunduğunu ifade etmiştir.

Ücretli ev hizmetinde bir diğer risk ve belirsizlik ise hırsızlık ithamlarıdır. Bu durum hem çalışan ve çalıştıran için önemli bir konudur. Aradaki güvensizlik işin verimliliğini ve ilerleme sürecini etkileyebilmektedir. Bunun yanı sıra haksız yere yapılan hırsızlık ithamları çalışanların itibarlarının zedelenmesine ve bu sektörde çalışma alanlarının kısıtlanmasına neden olabilmektedir.

“Bir tanesini de kadın bileziği yok olduğu halde kadın bileziği çaldı diye biliyor. Bunlar çok önemli şeyler. Bizim iş riskli yaptığımız iş. Kanıtımız yok kameramız yok öyle bir şey olsa ne b. yicem ben” (Katılımcı 7).

“Evet samimi. Onlar bana güvenir anahtarını teslim ediyor sonuçta. İster istemez değer eşyası he şimdi banka da oluyor ama yeri gelir de bir eşyası giysisi dahi kaybolabilir. O konu da güvenirler bana anahtarını teslim ederler” (Katılımcı 5).

Ücretli ev hizmetinde çalışan kadınlar çalıştıkları ortamı bir yandan profesyonel temelde deneyimlemek isterken, öte yandan evin üyesi olarak anılıp temizlikçi damgasından kaçınmaktadırlar. Araştırmaya göre katılımcılar, çalıştıkları evde

kendilerine karşı yapılan söylemlerden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir. “Temizlikçi” ifadesinin kullanımı, ev sahibinin diğer kadınların bu işi para karşılığında yaptırdığı için kendisini bu normlardan kaçışı olarak görünürken, ücret karşılığında çalışan kadınların küçümsenerek sınıfsal bir hiyerarşi oluşturmaktadır.

“Temizliğe gittiğim evde misafirleri geldiğinde ya da telefonla konuştuklarında sorduklarında temizlikçi geldi dediklerinde bozuluyorum yani. Birine gitmişim mesela avukattı kapıyı kızı açtı. Annesi kim geldi dedi. Yardımcı geldi dedi yani çocuk bile bir temizlikçi demedi. Yani o eğitimden gidiyor kültürden de gidiyor ben o çocuğa hala hayranım. Onlara karşı tepkim ise ikinciye gitmiyorum zaten” (Katılımcı 20).

Katılımcılar yaptığı işin saygın bir meslek olarak görünmemesi ve kendini karşı yapılan bu küçük düşürücü söylemlere karşı “ikinciye gitmeme”, “bir daha gitmeme”, “aramalara cevap vermem” gibi stratejileri sergilemektedir. Ayrıca, ev sahibinin telefonunun engelledikleri görülmüştür. Scott bu tahakküm ilişkisine karşı geliştirilen direnişi adlandırabilmek için “kamusal senaryo” ve “gizli senaryo” kavramlarını geliştirmiştir (Scott, 1995: 26). Araştırma kapsamında katılımcıların çalıştıkları evlerde izledikleri senaryoları incelediğimizde ise katılımcıların işverenleri karşı güler yüzlü, söylenilen her şeyi sessiz kalarak kabul ettiklerini ifade etmişlerdir.

“Mesela çalıştığım bir mutfak dolapları sildim sadece buzdolabını çekmeyi unuttuğum kadın beni arayıp sizin aldığınız para haram olsun benim dolabımı çekmemişsiniz dedi. Mutfak dolaplarımı sildiğimi görmüyor. Kızım konuştu daha doğrusu beraber gitmiştik. Tamam abla kusura bakma özür dileriz dedik kapattık mesela. Bilerek yaptığımız bişi değil kavga mı edicez” (Katılımcı 18).

Görüşülen kadınların işveren ile bir sorun yaşadığında o an sessiz kaldıklarını ancak birçoğu daha sonra bir daha boş günüm yok diyerek o eve gitmediklerini belirtmiştir.

“Şöyle onla bir sıkıntı yaşadığımda o bana ters bişiler konuştuğunda ettiğinizde dediğiniz gibi tamam tamam derim mesela ben bilirim havaları olur kimisinde tamam tamam yaparım çıkarım. Bitiririm hiçbir şey söylemem. İkinci kez benden temizlik istediğinde dolu olmasam bile dolu olduğumu söylerim” (Katılımcı 15).

“Oluyor ha nıptıyoruz görmüyoruz duymuyoruz. Zaten bir kere geliyoruz işimi yapıyım gidiyim derindeyiz. Hayat şartları nedeniyle” (Katılımcı 18).

“Biz ablacım kahvemizi yanımızda götürüyoruz. Kardeşimle kahvemizi yapıp içiyoz bazen gelinimi de götürüyoruz yetişemediğimde yemeğimizi yapıp yiyoruz. Ev kendimizin gibiydi bizim. Biz çok rahat çalışıyorduk belki ev sahibi olsaydı sorun olabilirdi. Ben burda dalamanda çok fazla temizliğe

gittim kadın kapıdan arkamı döndürmedi. Neresi kalcak napcak o kadar sıkılmışım ki bi daha gitmedim o kadını engellemiştim mesela. Parayı ev içi olarak kullanıyor” (Katılımcı 17).

İşyerleri “ev” olmasından kaynaklı işlerini yaparken kendi evlerindeki güven ve rahatlığı aradıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla kendilerinin çalıştıkları evin bir parçası olarak görmeleri ve bağ kurmaları için yakınlık bildiren ifadeleri dile getirmişlerdir.

“Bunlar benim oğlan gibi hepsi. Bi X (birinci ev sahibi) büyük içlerinde öteki X (ikinci ev sahibi) da X (üçüncü ev sahibi) işte kardeşim gibi anahtarını teslim eder şurasını bunu yapmışın hayatta demezler yani” (Katılımcı 5).

“Çok iyi insanlar oluyor arkadaş gibi. Yok arkadaş gibi çünkü ben oraya temizlik, temizlik zaten hani herkesin yapabileceği bir harç değil ben orayı gittiğimde de beni temizliğe gelmiş hizmetçi gözüyle de bakarlarsa da gitmiyorum bir daha o eve” (Katılımcı 3).

Görüşülen katılımcıların çalıştıkları evlerde masanın bir sandalyesinin kendisine ait olduklarına belirterek, çalıştıkları işi benimsemek için uzun süreli strateji geliştirmektedir. Özellikle aidiyet duygusu işlerini verimli ve daha istekli yapmalarını sağlayarak kendi konumlarını daha az sorgulamalarına da neden olmaktadır. Kurulan bağ ve ilişkiler işin karşılığında alınan ücretin dışında farklı destek ve ek ücretin ödenmesini sağlamaktadır. Katılımcılar zor durumda olduklarında kimi ev sahipleri tarafından onlara para, kıyafet ve eşya yardımı verilmektedir.

“Yani bir sıkılsam dediğim gibi X (ev sahibi) misal benim ihtiyacım var, kışın çalışamıyom X’e desem verir yani o. Misal bu ay ben taksitimi yatıramadım desem verir yani. Ama her insan yapmaz öyle. Dediğim gibi X’de oluyor çoğu zaman, 600 gidiyosam fiyat söylemem bana sorar ama arayıp sormayı da şey yapar yani evinde fazlalık bişiyi olursa beğendiğini alabilirsin der. Hani o şey yapmaz yani kendi evin gibi der” (Katılımcı 5).

“Oluyorlar. Çünkü kendim de rahatsız olduğum için. Göğüs kanseri olduğum için çalış çalışma biz sana destek oluruz dediler” (Katılımcı 8).

“Evet her gittiğim zaman benim doğum günüm olsun bana doğum günümü biliyorlardı. Bir şeyler alıyorlardı. İkinci gittiğimde daha değişik şeyler veriyorlardı. Eşofman takımı alıyorlardı. Hediyeleri bol oluyordu. Bahşişleri bol oluyordu. Memnun oluyorlardı çünkü” (Katılımcı 9).

“Bazen meşale ev sahibi bir şeyi atmak istiyordur sorduğu da oluyor. Hani şey yapıyım isterseniz yanlış anlamazsanız siz bakıyorum işe bir şey ya kendime ya da tanıdıklarına götürüyorum” (Katılımcı 19).

Katılımcılara verilen para veya eşya yardımları işverenlerin uzun vadeli geliştirdiği bir stratejidir. İşverenlerin ‘teşvik’ ve ‘motivasyon’ üzerine kurduğu bu

stratejiler ile evinde çalışan kadınlardan önceden belirtilmeyen ek işleri yapılmasını istemektedir (Erdoğan ve Toksöz, 2013: 9). Katılımcılardan elde edilen bulgulara göre ev sahibi olan ilişkiler değişkenlik göstermektedir. Aynı katılımcının ev sahiplerinden biriyle arasını çok yakın olduğunu belirtirken bir diğerrinin ise resmi olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan biri bunun nedenin ev sahiplerinin onlara karşı olan davranışları göre şekillendiğini ifade etmiştir.

“Resmi olduklarımda var samimi olduklarımda var. Onların bana karşı şeylerine göre davranıyorum” (Katılımcı 1).

Katılımcılardan bazıları işverenle kurdukları stratejik ilişki sayesinde işverenler tarafından güven kazandıklarını ifade etmiştir. Bu durum çalışan ve çalıştıran arasında ilişki dinamiği açısından önemli bir olgudur.

“Evet samimi. Onlar bana güvenir anahtarını teslim ediyor sonuçta. İster istemez değer eşyası he şimdi banka da oluyor ama yeri gelir de bir eşyası giysisi dahi kaybolabilir. O konu da güvenirlere bana anahtarını teslim ederler” (Katılımcı 5).

Katılımcılar mesai saatleri dışında kendileriyle aynı sosyal yapı ve statüye sahip olan kadınlarla çalıştıkları ev ve ev sahipleri hakkında konuştuklarını belirtmişlerdir. Kendileriyle aynı statüde bulunan sosyal arkadaş çevresinde, kendi özel alanlarda işverenleri ve onun tarafından yaşadıkları sorunlar, evlerinin temiz veya kirli olması hakkında konuştuklarını belirtmişlerdir.

“Mesela çalıştığımızı konuşuruz. Konuşuruz, ne konuşuruz, camı çok pismiş deriz. Ama ne zamandır da tuvaletini banyosunu da hiç ellememiş deriz. Ha onları tartışırız” (Katılımcı 4).

“Konuşuruz mesela arkadaşlarımızla yani mesela benim bir ara yabancı diyeyim isim vermeyeyim. Evine gittim mesela buz dolabına aşırı derece domuz eti koymuşlar. Kurtlanmış komple alt üst kurt götürmüş. Mesela onu bene temizle dediler. Hani kadın. Ben asla temizlemem bu parayı da almam dedim. Zaten onu görünce bir hafta yemek yiyemedim mesela” (Katılımcı 6).

“Onlardan olurda ben konuşmam o ev pisse ben de kalır. Temizse bende kalır. Ev sahibiyle bir şey konuştuysam, ev sahibi bir şey anlattıysa ben de kalır” (Katılımcı 8).

“Ben bulunmuyorum arkadaşlarımdan da hiç duymadım” (Katılımcı 10).

Bazı katılımcılar ne sorun yaşarlarsa yaşasınlar dışarda sosyal etkileşimde oldukları arkadaşlarına konuya ilişkin bir şey anlatmadıkları hatta aynı ağın içinde olan meslektaşlarıyla da sorunları paylaşmadıkları görülmektedir. Bu durumun en temel

nedeni işini kaybetme korkusu olduğu gözlemlenmiştir. Sessiz kalma stratejisi burada da devreye girmekte ve sorunları görmezden gelmek bir çözüm olarak sunulmaktadır.

3.5.4.3. Ev İçinde Çalışanların Karşılaştığı Beklentiler ve Talepler: “Becerikli ve Titiz Görünme”

Her işte olduğu gibi ücretli ev hizmetinde, işverenler çalışanlarında iş konusunda birtakım beklentilere girmektedirler. İşverenler, çalışanlarından ev işi ilgili belirttikleri istek ve taleplerin yerine getirilmesi beklerken çalışanlardan bu talepleri karşılamak için uğraşırlar. Ancak karşılanması beklenen bu taleplerin toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştirmesinde aktif rol üstlendiğini söyleyebiliriz. Kadınla özdeşleştirilen ev işlerinden bir kadın kaçarken yapması için yine bir başka kadına ihtiyacı olmaktadır. Katılımcıların sahip olduğu birden fazla işverenlerinin her birinin birden fazla istekleri ve talepleri olmaktadır. Dolayısıyla işvereniyle olan ilişkisini yönetebilmek ve çalışma yükünü kontrol edebilmek için çeşitli stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Örnek olarak K20 gittiği 10 dairenin temizliğini, ayda her birine üç defa giderek temizlik yükünü dağıttığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda katılımcıların temizlik sürecinde esneklik, iletişim ve zaman gibi stratejilere başvurduğunu söyleyebiliriz.

“Camlar ve yerlerde çok. Değişiyor, ev sahiplerine göre. Mesela bazı evlerde şey bana bırakıyorlar güveniyoz sana diyorlar bazı evlerde camlar çok şey olacak banyolara önem ver diyorlar” (Katılımcı 1).

“Temiz yapmam kendi evin gibi derler her zaman” (Katılımcı 16).

Araştırma kapsamında elde edilen bulgularla ev sahiplerinin çalışanların ile stratejik bir ilişki içinde olduğu söyleyebiliriz. Ücretli ev hizmeti veren kadınlar işverenleri tarafından birtakım stratejilere maruz kalmaktadır. Katılımcılar, ev temizliğini erken bitirdiklerinde işverenleri tarafından ek iş dayatıldığını ifade etmektedirler.

“Temizlik istiyor, bazen yemek istiyor. Bahçe mesela ev temizliği bittiği zaman bahçe işlerini yapmamı istiyor” (Katılımcı 6).

“İyice temizle ucuz fiyata temizle” (Katılımcı 7).

“Bir tane işi yaptığın zaman fazla, öbür gittiğinde bi tane daha yükseltiyorlardı” (Katılımcı 9).

“Eskiden aldım. Şimdi ben ona göre gidiyorum. Elim pratik olduğu için ekstra iş yapmam diyorum” (Katılımcı 3).

“Temizlik İstiyor, bazen yemek istiyor. Bahçe mesela ev temizliği bittiği zaman bahçe işlerini yapmamı istiyor” (Katılımcı 6).

Katılımların karşı karşıya kaldıkları bu tahakküm stratejilerine geliştirdikleri mikro stratejilerden biri ise ek işe karşılık ek ücret isteklerini belirtmektedirler. Dolayısıyla katılımcıların işverenlere karşı kısa vadeli olarak hedefe ulaştıklarını gözlemlemekteyiz. Çalışmanın yapıldığı Muğla’nın Ortaca ilçesi aynı zamanda turizm bölgesi olması ve farklı ülke vatandaşlarının oraya yerleşmesine neden olmaktadır. Bu durum katılımcıların “yerli” ve “yabancı” olarak tanımladıkları farklı evlerde çalışmalarına yol açmaktadır. Her iki ev sahiplerinin sahip oldukları yaklaşımı bir birbiri ile kıyaslayarak yabancı olarak tanımladıkları kişilerin evlerini tercih etmektedirler. Katılımcılar yabancı uyruklu ev sahiplerinin çalışanların sahip olduğu sosyal hakları bildiklerini bu yüzden sigortalı olarak çalışmadıklarında dahi fiziksel bir şekilde yaralanmaya sebep olacak işleri yaptırmadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca günlük işlerin mesai saatinden önce bitse dahi ek iş taleplerinin bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

“Türkler daha çok iş bekliyor mesela gittiğimiz zaman, her şeyi yaptırmak istiyor. Ama yabancılar öyle değil. Yabancılar mesela gittiğim zaman diyorlar onlar her şeye sokmuyorlar toz alma yer mesela silip süpürüyorsun tuvalet banyo balkon ama Türkler’de öyle değil. Elinden gelse bütün komple dip köşe şey yaptırıyorlar” (Katılımcı 6).

“Benim şimdiye kadar karşılaştığım yabancıların hepsi de çok iyi Türklere bakış. Daha anlayışlılar. Mesela yabancıların bir sistemi var bugün mesela bugün evin temizliğini yap. O kadar. Ayrıyeten cam sil onu yap bunu yap onu yaptırmıyorlar. Ama Türklerde şey var komple yapacaksın. Dip köşe. Mesela yapıyorsun işin erken bittiği zaman onların gözüne şey oluyor gözüne batıyor. İş erken bittiğinde az yaptı. Hâlbuki az değil koşa koşa hemen bitireyim diye yapıyorsun onu şey yapmıyorlar da az çalıştı gibi görüyorlar. Ek iş çıkarıyorlar. Mesela yabancılarda o yok. Yabancılarda yavaş yap çoğu yabancı öyle diyor. Yavaş yapacaksın kendine zarar gelmesin onlar sigortaya daha önem veriyorlar. Sigortasız çalıştığım için. Onu daha çok göz önünde bulunduruyorlar yavaş yapacaksın bugün şunu yapacaksın onlar önceden şey yapıyorlar. Ayarlıyor işleri şunu şunu işte liste yapıyorlar. Bugün iş bu kadar. Bir dahaki gittiğimde mesela sadece camları sileceksin, yerleri sileceksin. Ek iş çıkarma yok. O tip insanların da bıraktım ben” (Katılımcı 1).

Katılımcılar ev sahibi kadınların evde kaldığı zamanlarda ya da erken geldikleri zaman daha fazla detaya inerek temizlik yaptıkları ifade etmişlerdir. «Becerikli ve titiz görünme» stratejisi olarak adlandırdığımız bu durum birçok kadında işini ve konumunu korumada önemli bir strateji olarak benimsenmektedir.

“Detaya giriyorum ben arkamda ev sahibi gelip de onları görmesin kadının yaptığı temizlik bu kadar demesin diye onları ben elimde bir diş fırçası olur yani. 10 dakika da temizleyeceksem 15-20 dakika da temizlerim” (Katılımcı 4).

“Temiz yapmam, kendi evin gibi derler her zaman” (Katılımcı 15).

“Hanımları olmayınca benim için daha rahat oluyor. Bekar olunca anahtarı veriyorlar beni almaya geliyorlar sadece. Benim için daha iyi oluyor. Şey olduğundan değil, kendi kafana göre yapıyon. Temizliği iyi yapsan da bayanlı bir yere Ortaca 'ya, Dalaman'a gittiğimde eşyalı şey olan yerde bazı benim öyle yok zaten de sıkıntı olur illa bir beğenmez olurlar hani mesela orda detay çok isterler. Burda misal ufak bir şey kalsa sıkıntı yapmazlar. Ama öbürküler detaycı isterler. Veya bazıları çok mız mız olur iyi yapsan da beğenmezler. Bekar evi dağınık olur zaten. Toplandığına razı çocuklar zaten” (Katılımcı 5).

Bir katılımcı ev sahiplerinin uyguladığı baskı ve tahakkümden kurtulmak için sadece bekar erkeklerin evine temizliğe gitmeyi tercih ettiğini ifade etmiştir. İşsel hegemonyanın yarattığı tahakküm ilişkilerini bertaraf etmek ve kendilerine daha rahat çalışma ortamı yaratmak için başvurdukları stratejilerden bir olan bu durum aynı zamanda benliğini korumanın da stratejilerinden biri olarak okunabilir. «**Tercih**» stratejisi olarak da yorumlayabileceğimiz bu durum olası sorunları önlemek için bir «**koruma**» stratejisine dönüşmektedir. Dolayısıyla seçim yapma özgürlüğü üzerinden «ev» tercihleri değişmektedir.

3.5.5. Gündelik Hayatlarına İlişkin Anlatılar: “Temizlikçiyim, Utanmıyorum”

Ücretli ev hizmeti veren kadınların sadece çalışma alanları değil gündelik yaşamda sosyal ve kişisel deneyimlerini irdelemek içinde bulundukları bağlamı anlamak açısından önemlidir. Bu tema da kadınların gündelik rutin içindeki deneyimleri, yaptıkları işe yönelik sosyal tepkiler ve etkileşim süreçleri ele alınmaktadır.

Katılımcıların sosyal çevrelerini incelediğimiz de ise kendi ile aynı ekonomik ve sosyal statüde bulunan kadınlar ile arkadaşlık ilişkileri geliştiği görülmektedir. Araştırma verilerine göre katılımcıların yoğunlukla etkileşime girdikleri kişiler komşuları, akraba ve çalıştıkları evlerdeki işverenlerdir. Günlük hayatlarında da ev işleri ile iç içe olan kadınlar ücretli ev hizmetini gerçekleştirmedeki zamanlarda kendi evlerinde temizlik ve bakım işini yapmaktadır. Maddi zorluktan dolayı bazı katılımcıların boş günü yokken geri kalan kadınlar yine bakım ve temizlik işi yapmaktadırlar. Geçim sıkıntısı yaşayan kadınlar maddi zorlukları aşmak için haftanın yedi günü çalışmakta ve bu da gündelik rutini yerine getirmelerini zorlaştırmaktadır. Ev temizliği ve bakım işleri kadının rolü olarak algılanması cinsiyet eşitsizliğini pekiştirirken, gündelik etkileşim süreçleri içinde

aktif bir şekilde yer almasını engelleyebilmektedir. Katılımcılar boş vakitlerinde, sosyalleşmeden önce çocuklarıyla ilgilenmekte, ev işleri ve hayvanlarının bakımlarını yapmaktadır.

“Kendi evimi temizliyorum uyuyorum uyanıyorum odanın birini uyuyorum uyanıyorum odanın birini öyle öyle kendi işimi yapıyorum” (Katılımcı 9).

“Dediğim gibi bir sürü hayvanım var ineğim, keçim, kedim, köpeğim. Hiç olmadı, dalyan çok güzel bir yer, motora atlayıp gidiyorum” (Katılımcı 13).

“O gün geç kalkıyorum. Çocukların tatiline denk geldiyse çocuklarla birlikte sahile gidiyoruz veya çarşıya gidiyoruz. Çocuklarla vakit geçiriyorum yani” (Katılımcı 1).

“Sabah kalktığım da çocukla bir kahvaltı sonra evi toparla süpür ondan sonra zaten arkadaşlar arar durdurmazlar ya ben onlara giderim ya onlar bana gelir. Zaten akşamın ne zaman olduğunu anlamam bile yani” (Katılımcı 15).

“Valla hiç şöyle g. yere koyacak vaktim olmuyor izin günümde temizliğe gidiyorum eve geliyorum yemek yapıyorum bulaşık yıkıyorum çamaşır asıyorum çamaşır topluyorum iki tane çocuğum var biri ilk okul üçüncü sınıf bir lise son hiç şeyim olmuyor sıkılacak zamanım olmuyor” (Katılımcı 17).

Araştırmaya göre katılımcıların geneli **“ne iş yapıyorsunuz?”** Sorusuna cevaben **“temizlikçi”** olduklarını doğrudan söylediklerini ifade ederken, iki katılımcı çocuklarının arkadaşlarından utanmasından dolayı söylemlerini değiştirdiklerini belirtmişlerdir. Temizlikçi olduğunu doğrudan belirten katılımcılar toplumsal normlara karşı bir direniş sergilediğini ifade edebiliriz. Sarf ettikleri emeklerin görünür ve değerli olduğunu yaptıkları işi doğrudan söyleyerek ispat etmeye çalışmakta ve egemen yapının dayattığı dilsel ve geleneksel kodlara mücadele etmektedirler. K1 ve K15 yaptıkları işi açıkça söylememelerinin nedeni çocuklarının utanması ve toplum tarafından dışlanma korkusu olduğunu görmekteyiz. Bu yüzden kat görevlisiyim ya da yardımcıyım gibi ifadeleri ifadelerle kendilerini tanıttıkları görülmektedir.

“Herkesin bir mesleği var. Herkes bu şey olarak düşünüyor ben herkes bir çalışan benim mesleğim bu ben bunu seçtim. Bazıları aşçı bazıları bulaşıkçı bazıları çöpçü. O şekilde hiç şey yapmıyorum kendimi şey var X'i (kızı) biliyorsundur. O bu aralar çok rahatsız oluyor. Şey ben hani diyorum ya temizlikçiyim. Anne niye öyle diyorsun kendine. Çalışıyorum de geç. İşini söyleme. Bu benim işim dedim ben herkesin yaptığı bir iş ben sadece para kazanıyorum. Hani her kadının yaptığı bir iş her kadın bunu evinde yapıyor. Bende bun para kazanmak için yapıyorum bu şekilde. Temizlikçiyim diyorum ya ben diyorlar ki bazıları niye öyle diyorsun kat görevlisiyim de geç. Bende bazen diyorum artık kat görevlisiyim diye” (Katılımcı 1).

“Önceden söyleyemiyordum. Yani neden dersiniz çocuğum okula gidiyordu. Lise dönemi veya ortaokul dönemiydi. Hani arkadaşlar arasında kötü karşılanır diye aslında kötü bir şey yapılmıyor. Ama kötü karşılanır eder diye söyleyemiyordum. Ama şimdi rahatlıkla söyleyebiliyorum çocuğum büyüdü mesleğe sahip oldu” (Katılımcı 15).

Ücretli ev hizmeti veren kadınların genel olarak vasıfsız, göçmen ve yoksul kişilerdir. Bu kadınların dezavantajlı konumda olmaları formel iş piyasasına katılmalarına engel olmaktadır. Dolayısıyla enformel alanda buldukları işler ya tanıdıklar aracılığıyla ya da kayıt dışı piyasalarda hizmet sağlayan özel firmalar tarafından bulunmaktadır (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2012: 15). Altı aydır çalıştığını belirten katılımcı hem çalışılacak ev hem de ev içindeki konumunu tanıdık aracılığıyla sağladığını belirtmiştir. Çoğu ek işe gitmekte, formel dahil olduğu emek piyasasının dışında da evlere temizliğe gitmektedir. Bu durum çalışan kadın yoksulluğunu hatırlatarak emek piyasasının kırılğanlığını, dezavantajlılık biçimlerini ve ev içi emeğin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yönüne işaret etmektedir.

“Geçen akşam X’le (iş bulmasını sağlayan kişi) tanıştık. Sağ olsun ki diğer arkadaşlarına isteyenlere beni tavsiye etmiş. Hiçbir şekilde sorun yaşamadım” (Katılımcı 13).

“Değişiyor. Bazen yeri geliyor bir ay hiç gitmediğim oluyor çünkü çok çevrem yok etrafıma haber salıyorum bazen devamlı gittiğim bir ev yok” (Katılımcı 18).

Katılımcılardan birinin maddi yetersizlik nedeniyle çalışmak zorunda kaldığında evde sözü geçen erkek tarafından ‘kadın kısmı çalışmaz’ ve ‘akrabalar ne der’ gibi cinsiyetçi söylemlere maruz kaldığı ifade etmiştir. Ancak ekonomik koşulların yetersizliği yerleşik normlara göre daha baskın bir soruna dönüşerek kadınların çalışmasını mecbur kılmaktadır. Ayrıca kadınların cinsiyetçi normlara karşı hanenin geçimini sağlayarak mücadele etmektedir. James C. Scott’un (1989) madun kesimine uygulanan baskılarına karşı gerçekleştirilen direnişlerin sessiz ve kısa süreli olduğunu ifade eder. Buna göre araştırma kapsamında görülen katılımcılarından biri aile üyeleri tarafından çalışmasına karşı çıkılmasına rağmen yaptığı işi ‘gizli’ tutarak devam etmektedir. Hem toplumsal normlara rağmen ekonomik özgürlüğünü ele alarak hem de iktidarın söylemlerine karşı gelerek pasif bir direniş sergilemektedir.

“Eşim istemiyor annem istemiyor kimse istemiyor. Biraz ekonomik özgürlüğüm oldu özgüvenim oldu. Başka bir işte çalışabilirdim ama bu işi çabucak yapıp geldiğim için ondan buna yöneldim onun haberi olmuyor zaten o işte oluyor o eve gelene kadar yapıp gelmiş oluyorum zaten” (Katılımcı 16).

Kadınlar, aileleriyle beraber kentlere göç etmeden önce tarla işlerinde aktif bir şekilde çalışmasına rağmen ücretsiz aile işçisi olarak emeklerinin karşılıklarını alamamışlardır. Kentlere göç ile birlikte eğitimlerinin yetersiz olması evi geçindirenin erk olma düşüncesi kadınları eve kapatmıştır. Ancak erkeklerin iş sahibi olsalar dahi düşük gelir ve geçici işlerde çalışması haneyi geçindirmeyi zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ek bir gelir ihtiyaç duyulmasına rağmen kadınların çalışma hayatına katılması hoş karşılanmamaktadır. Erkeğin aile reisi olması ve kadının yerinin ev olduğu düşüncesi kadının istihdam alanına girmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden kadınlar hem eşlerinden hem de aile büyükleri ‘ikna etme’ yoluyla ve ‘gelir ihtiyacı söylemleri’ ile strateji sergileyerek iş hayatında yer edinmektedirler (Kalaycıoğlu ve Tılıç, 2012: 10-11). Araştırmada kadınların yarısını istihdam sürecinde eşlerinin karışmadıkları belirtirken, diğer yarısı hem eşi tarafından hem aile büyüklerinden izin almak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

“Evdeyken çalıştırmadılar burada da istemiyorlar evde dur hani. Ben kendim istedim. Ekstra kendi kazancım olsun istedim. Eşim istemedi ilk başta yapamazsın dedi. Bende denemek istediğimi söyledim. O şekilde bir başladım” (Katılımcı 1).

“İlk zamanda ben bu işe başladığımda eşim göndermem etmem dedi. Gitcem dedim gittim. Ben hiç utanmadım. Benim eşim Belediye Sendika Başkanıydı. Hiç utanmadım. Çünkü sevdiğim bir işti” (Katılımcı 3).

“Ailemin tepki gösterme gibi bir şansları yok tabi ki istemedikleri an olur. Ama ihtiyacımız var” (Katılımcı 5).

“Yok demedi. Eşimde aslında gitme dedi hani, çocuklarımda küçük olduğu için şey yaptı. Gitme dedi ama ben gittim” (Katılımcı 6).

“Buraya geldikten sonra benim çalışmam lazım baba dedim. Babam yaşlı ona mola ver dedim. Yazın çift işte çalışırım. Kışın dinlemeden buraya şey yaptım. Ben kendi ayaklarımın üstün duracağım dedim” (Katılımcı 7).

“Eşimin oldu başta, babamın da oldu. Babamdan habersiz gizlice çalıştım otele de başvurdum temizlik işine oradan emekli oldum. O arada eşim baskı yaptı nişanlıydık. Dedi ki sana işi bıraktırsam. Turizmde çalışmanı istemiyorum. Benim cevabım da seni bırakırım işi yine bırakmam” (Katılımcı 4).

Araştırmaya göre katılımcılarım eşleri tarafından maruz kaldığı kıskançlık ve baskıya karşı koymak içi gündelik direniş yolları bulmuşlardır. Örneğin görüşülen kadınlardan birisinin uyguladığı taktiğin sadece hemcinsleri ile iletişime geçmek olmuş.

“Ben kendim de istedim ona kalsa çalış demezdi maddiyattan dolayı. Aşırı kıskançtı, yersiz kıskançtı. (...) Misal ben insanlarla erkeklerle

konusamazdım. Mecburluktan. Belki ona kalsaydı, onun durumu iyi olsaydı çalıştırmazdı” (Katılımcı 5).

Araştırma kapsamında sadece işçi-işveren arasındaki ilişki dışında aynı sektör içinde çalışan kadınlar günlük deneyimlerini sorumlulukları paylaştıkları arka alanlar vardır. Scott’un “gizli senaryo” olarak adlandırdığı bu alanda kadınların kendi aralarında paylaşımları kendi lehine çevirecek şekilde kullanılmaktadır. Bu durum bazen gizli bazense açık bir şekilde rekabeti artırmaktadır.

“X’ in (arkadaşı) yerine birine temizliğe gittim ben dışardan geliyormuş gelecek olan evi bir güzel temizledim bana 600 lira para verdi. Aslında 600 lira hakkım değildi. Ev sahibine telefon etmiş. Bizzat temizlenmemiş diye. Bi daha temizlenmemiş diye bi daha para almış. Onu hiç unutmuyorum. Ve X benim için bitiktir, engellidir” (Katılımcı 9).

Katılımcıların birden fazla işvereni olması ile her biriyle farklı ilişki dinamikleri içinde olmalarına yola açmaktadır. Dolayısıyla katılımcıların bir kısmı ilişkilerinde duygusal bir yakınlık kurarken, bir kısmı ise mesafeli bir ilişki içinde olduklarını belirtmişlerdir.

“Resmi olduklarımda var samimi olduklarımda var. Onların bana karşı şeylerine göre...” (Katılımcı 1).

“Bazılarında buluyom bazılarında bulmuyom” (Katılımcı 3).

“Evet samimi. Onlar bana güvenir anahtarını teslim ediyor sonuçta.” (Katılımcı 5).

“Ama mecburen öyle olmak zorundayım benim işim olduğu için” (Katılımcı 8).

“Kendi sorunumuzu söylemiyoruz tabi de ama kadının yaptığı işi nasıl gidiyor, nerelere gidiyor, konu az çok çıkıyor onu söylüyoruz. Öyle oluyor sohbet ediyoruz” (Katılımcı 11).

“Mesafeli olmayı tercih ediyorum” (Katılımcı 12).

“Haşır neşir sevmem. Dertleşmem. Beni sadece işim çağırırsın muhabbetim için değil” (Katılımcı 18).

Bu durumun arkasından yatan neden ise katılımcıların bazıları çalıştıkları evleri kendi evi gibi görmekte, bazılarının profesyonel bir iş ortamı olarak görmektedirler. Bunun yanı sıra katılımcıların bu ilişki dinamiklerinin işverenlerin kendilerine olan davranışlarına göre şekillendiğini gözlenmektedir.

SONUÇ

Muğla'nın Ortaca ilçesinde yaşayan ve ev içi hizmette çalışan kadınların gündelik yaşam pratiklerini tesis etme, sürdürme ve koruma pratiklerinin neler olduğuna odaklanarak, “ev” mitinin yarattığı kırılmalığı sorunsallaştırmayı amaçlayan bu çalışmada gündelikçi olarak temizliğe giden kadınlar yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ücretli ev içi emeğı konu alan bu çalışma, kadınlık deneyimini merkeze koyarak, yapı, süreç ve gündelik ilişkiler temelinde meseleyi eleştirel bir yaklaşımla irdelemiştir. Çalışma kapsamında 20 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler yapılarak, sorunlar onların gözlerinden aktarılmaya çalışıldı. Böylece Türkiye'nin turizm bölgelerinden biri olan hizmet sektörünün yoğun olduğu Muğla'nın Ortaca İlçesinde araştırma yürütölerek, ev hizmeti üzerine yapılan diğer çalışmalara farklı bir perspektif sağlanmaya çalışıldı.

30-56 yaş aralığında olan katılımcılar, daha çok eğitim düzeyi ve hane geliri düşük evlerde yaşamaktadır. Bazı katılımcılar hasta olmalarına rağmen ekonomik koşulların yetersizliği ve çocukların eğitimi için çalıştığı da görölmektedir. Katılımcılar, ücretli ev hizmetinde çalışmaya başlamasının nedenleri arasında tanıdık ağı, kolay ulaşabilir olması ve daha az vasıf gerektirmesi olduğunu belirtmiştir. Kadınların eğitilmiş ve niteliksiz olmasından dolayı düşük ücret, esnek çalışma saati ve sosyal güvenceden yoksun olarak enformel sektörde yer almaktadırlar (Keskin, 2018). Katılımcılar güvencesiz çoğunlukla esnek ve iş güvenliğınden yoksun koşullarda çalışmaktadır. Sosyal güvencesi olan kadınların da kendi imkanları ile bunu sağladığı ayrıca belirtilmelidir. Bu durum kadınların işçi statüsüne sokmamakla birlikte kanuni haklardan yararlanmasını da engellemektedir (Can, 2019: 38). Bölgenin istihdam koşullarının turizm sektörü üzerinden kurulması temizlik işinin de ağırlıklı olarak yaz sezonlarında yapılmasına da neden olmaktadır. Bu durum kadınların sonbahar ve kış aylarında tarım sektöründe gündelikçi olarak çalışmasına yol açmakta ve güvencesiz çalışma koşullarını pekiştirmektedir. Kronik olan yoksulluklarını da yeniden üreten bu istihdam yapısı “çalışan kadın yoksulluğunu” da gündeme getirmektedir. Kart ve Öngör'ün (2023: 16) aktardığı gibi, çalıştığı hâlde temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde gelire/ücrete erişememe durumu ve aynı zamanda “çalışan bireylerin harcanabilir net gelirin yetersiz olması çalışan yoksulluğa işaret eder.

Kadınlar çalışma koşullarının kırılabilirliğine rağmen aile içi statülerinin ve hane gelirlerinin yükseldiğini, özgürce karar alma yetilerinin gittikleri işler sayesinde geliştirdiğini ifade etmiştir. Ağır iş yüklerine rağmen çalışmayı geleneksel kadınlık kimliğine ve toplumsal yargıya karşı bir meydan okuma bir direniş gösterme biçimi olarak görmektedirler. Toplumsal cinsiyetlendirilmiş alan ve mesleklerde çalışmasına rağmen “kadın çalışmaz” algısını yıkmaya çabalayan katılımcılar toplumda statüde elde etmenin araçlarından biri olarak yaptıkları işleri görmektedir. “Utanılacak bir şey yok”, “özgürüm”, “alnım ak”, “kim ne derse desin”, “helal para” gibi söylemlerle yaptıkları işe karşı toplumsal yargılara karşı bir direniş de sergilemektedir. Başlangıçta aile üyelerinin çalışmalarına karşı çıktığını söyleyen katılımcılar her türlü zorluğa rağmen bu işi sürdürdüklerini ifade etmiştir. Zaman zaman var olma ve gündelik yaşamını tesis etme adına yaptıkları işi kamusal ortamlarda gizleme veya aile üyelerinden gizlice işe gitme taktikleri de geliştirdikleri görülmüştür. Kadınların yaşadığı ekonomik zorlukla baş etme strateji olarak çalışma hayatında yer alan kadınlar, bir yandan toplumsal cinsiyet normlarına da bir direniş sergilemektedirler. Ataerkil yapıda kadınların bulunması gereken belli başlı alanlar vardır. Ev bu alanlar içinde en yaygın olanıdır. Ev üzerinden tanımlanan kadınların anne ve eş olması kadının çalışma hayatındaki yerini etkilemektedir (Demren, 2003). Erkekler, ailesinin yaşadığı maddi zorluklara rağmen eşlerinin çalışmasını istemezler. Kadınların içinde bulunduğu yoksulluk çalışmasına mecbur bırakırken eşlerinden gizli çalışarak örtük bir şekilde direniş sergilemektedirler. Scott’un (1989), belirttiği gibi kişinin maruz kaldığı baskı azaltmak veya yönünü değiştirmek için, sessiz ve kısa süreli direniş gerçekleşmelidir. Dolayısıyla kadınların istediklerini elde edebilmek için bu tür stratejileri kullanarak, toplumsal cinsiyet rollerine karşı mücadele edebilir.

Cinsiyet kimliğinin yarattığı toplumsal iş bölümü kadınların belli işler, meslekler ve alanlarla ilişkilendirilmesini sağlayarak gündelik yaşam pratiklerini ve kamusal yaşamda yer alma biçimi etkilemektedir. Nitekim söz konusu bu çalışma içinde de “ev” üzerinden tanımlanan kadınların kamusalılığı başka bir “evde” çalışarak deneyimlediği ve yaşamını yine ev üzerinden tesis ettiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet ideolojisinin yarattığı «ev miti», ev içi emeğin ister ücretli olsun ister ücretsiz olsun kadınların sorumluluğuna bırakılmasına neden olmaktadır. Nitekim bu çalışma içinde de kadınların karşılaştıkları en temel sorunlar arasında evlerin sorumluluğunu çoğunlukla tek başına

üstlenmeleri ve bütün söylemlerinin «ev» üzerinden kurulmasıdır. Evde bütün sorumlulukları üstlenen katılımcılar aynı zamanda işyeri olarak tanımladığı başka bir evin de sorumluluklarını üstlenmektedir. Kadınlar, iş gücüne katılsalar da hâlâ ev içindeki bakım ve temizlik gibi sorumlulukları büyük ölçüde üstlenmeye devam etmektedirler. Hochschild ve Machung (1989) bu durumu "ikinci iş" olarak tanımlar. Kadınlar, ücretli işlerinin yanı sıra ev işlerini ve çocuk bakımını yönetirken, genellikle erkeklerden daha fazla sorumluluk taşıdıklarını, kadınların sadece fiziksel değil, duygusal olarak da daha fazla yük taşımaya yol açtığını ifade ederler. "Çifte mesai" veya "çifte vardiya" olarak adlandırılan bu durum, onların hem ev içindeki fiziksel işleri hem de aile üyelerinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışması nedeniyle zorlayıcı ve baskılayıcıdır. Literatürde "duygusal emek" (Hochschild ve Machung, 1989) olarak tanımlanan bu süreç, kadının başkalarının ihtiyacını önceleyerek kendini ihmal etmesine yol açmaktadır. Erkeklerin ev içi işlere katılımının sınırlı olması, bu yükün daha çok kadının üzerinde kalmasına neden olur, bu da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirmektedir. Nitekim katılımcıların neredeyse tamamı kendi evindeki işleri de tek başlarına üstlendiklerini belirtirken, sadece dört katılımcı ev işleri ortak yaptıklarını ifade etmişlerdir. Ortak yaptıklarını ifade eden katılımcılara incelediğimizde yine kız çocukları veya anneleri ile yaptıkları görülmüştür. Aynı zamanda hem ev temizliğine giden hem de farklı bir işte çalışan katılımcıların olması 'üçüncü vardiya' kavramını da tartışmayı gerekli kılmaktadır. Bazen aynı gün içinde iki farklı işte çalışan katılımcılar buna ek olarak evdeki işlerini de aksatmadan sürdürmeye çalışmaktadır. Katılımcılar iki ev arasındaki işleri yönetebilmek için kısa vadeli taktikler geliştirmekte, evdeki işleri aksatmamak için sabah çok erken saatte ya da işten sonra akşamları yapmaktadır. Bu noktada en önemli stratejilerden biri *zaman yönetimini* sağlama girişimidir. Kendi sosyal yaşamlarından, dinlenme saatinden veya uykusundan feragat ederek evindeki işleri aksatmadan yürüttükleri gözlemlenmiştir. Ev içi düzeni ve yaşamını sürdürmek adına iş bölümü temelinde kendilerine ait ve "vazife" olarak gördükleri işleri yerine getirmek için ekstra çaba sarf etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum onların sosyal yaşama, etkileşim süreçlerine veya rutinin dışında herhangi bir aktiviteye katılmalarını engellemektedir. Yapılan çalışmalar aile yaşamında geleneksel iş bölümünün devam ettiği ve bu nedenle annelerin, çocukların ve diğer aile üyelerinin taleplerini yerine getirmekle yükümlü bireyler olduğunu ortaya koymaktadır (Lareau & Weininger, 2008). Kadınlar talepleri

karşılayabilmek ve çalışabilmek için kendi yaşamlarından, rutininden ve sosyalliklerinden vazgeçmektedir.

Hochschild ve Machung (1989), toplumsal cinsiyet ideolojisinin evlilik ilişkilerindeki iş bölümü ve sorumluluk paylaşımına etkisini ele alırken, üç farklı ideolojik ayrımlar yola çıkarak kategorik bir ayrıma gitmektedir. Geleneksel ideoloji, eşitlikçi ideoloji ve geçiş ideolojisi olarak da adlandırdığı üç farklı ideoloji kadınların ev içi görev ve sorumluluğa ilişkin deneyimleri belirlemektedir. **Geleneksel ideolojiyi** benimseyen ve ona göre davranan kadınlar, çalışmaları ve yoğun mesai yapmaları durumunda da aile içindeki tüm sorumlulukları üstlenirler. Kadının çalışma hayatı, aile sorumlulukları ile dengelenmeye çalışırken, kocasının sosyal statüsü daha fazla ön plana çıkar. Bu yaklaşımda, kadınların ev içi rolleri ve aile içindeki görevleri genellikle toplumsal cinsiyet normlar tarafından belirlenmiştir. **Eşitlikçi İdeolojide** ise kadınlar daha çok eşitlikçi bir yaklaşımı benimseyerek ev içi işleri organize ederler. Kendilerini eşleri ile aynı statüde gören kadınlar sorumluluk paylaşımı ve ev içi rollerin yerine getirilmesinde eşitlikçi bir modelin benimsenmesi gerektiğini savunurlar. **Geçiş İdeolojisi** geçiş sürecinde olan kadınlar hem iş gücü hem de ev sorumlulukları arasında denge kurmaya çalışırken, bu iki alan arasında net bir ayrım yapmazlar. Kadın, hem "birinci vardiya" (iş gücü) hem de "ikinci vardiya" (evdeki sorumluluklar) üzerinden kendini tanımlar. Bu yaklaşımda, roller daha belirsizdir ve kadının, erkeğin çalışma statüsüne dayalı bir beklentisi devam etmektedir. Kadınlar hem yerleşik toplumsal cinsiyet rollerini yerine getirmekte, hem de ücretli ev içi hizmette çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu durum kendi anlam dünyaları içinde yer edinen ve baş edilmesi gereken temel zorluklar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Evin toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir mekân olarak kurgulanması buna ilişkin tüm süreçlerin kadınların sorumluluğuna bırakılmasına da neden olmaktadır.

Ücretli ev hizmeti veren kadınlar evlerde çalışsa da farklı işveren ve patron ilişkisini deneyimlemektedir. Dolayısıyla bu alanlarda farklı tahakküm ve ilişki biçimi söz konusudur. Kadınların ekonomik zorluklardan dolayı birden fazla eve çalışmaya gitmesi birden fazla iktidarla karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla her iktidarın söylem ve eylemleri farklıdır. Kadınların çalıştıkları evlerde yaşadıkları zorluklara karşı **“terk etme”** ve **“suskunluk”** gibi stratejileri uygulamaktadırlar. Kadınların maruz kaldığı

psikolojik ve cinsel taciz karşısında, toplum tarafından yargılanmamak için sessiz kalmaktadırlar. Dolayısıyla içinde bulunduğu toplum tarafından dışlanmak istemeyen kadınlar bu gibi sorunları dile getirmekten çekinmektedir. Kadınlar, çalıştıkları evlerde işverenlerin beklentileri ve taleplerini yerine getirmektedirler. İşverenler tarafından fazladan iş yükü istemi karşısında kadınlar ek ücret stratejisi geliştirmişlerdir.

Kadınların ev miti üzerinden değerlendirilmesi harcadıkları emeklerin yıllarca görünmez olmasına neden olmuştur. Ancak yaşanan maddi yetersizlikten kaynaklı bu özel alandan çıkabilen kadınlar çalışma hayatında yer almaya başladıkça görünür olmaya başlamışlardır. Genellikle enformel alanda gördüğümüz kadınların birden fazla iktidar ilişkilerine maruz kaldığı ve geliştirdikleri direniş stratejileri ile kısa süreli de olsa kurtulmaya bunlardan çalışmaktadırlar. Fakat tahakküme karşı geliştirdikleri direniş biçimleri ile kısa süreli de olsa kurtulmaya çalışmaktadır. «Ev tercihi», «titiz olma», «sessizlik», «koruma», «ek ücret talep etme», «gizli çalışma», «zaman yönetimi», «terk etme» gibi temel stratejiler ile tahakküm ilişkilerine gizli direniş stratejileri geliştirmişlerdir. Ücretli ev hizmeti veren kadınların çalıştıkları özel alanda maruz kaldıkları tahakküme karşı kendi öznelliklerinde geliştirdikleri taktiklerle hem bu sektörde yer almaya devam etmekte hem de üzerlerindeki tahakkümü azaltmaktadırlar. Kadınlar işverenlerinin yanında kullandıkları dil ve sergiledikleri davranışlar, her zaman doğal olmayıp gerçeği yansıtmamaktadır. Bu noktada Scott' ın (1995) “kamusal senaryo” ve “gizli senaryo” kavramları önemli açılım sunmaktadır. Kamusal senaryo, egemen (ev sahibi) ile tabi (çalışan) arasındaki iktidar ilişkisindeki söylemleri, taktiksel bir biçimde hürmet ve rıza üzerinden tanımlamaktadır.

Bu çerçevede kadınların sergiledikleri stratejiler sadece bireysel yarar değil kolektif bir yarar da gütmektedir. Kadınların çalıştıkları evdeki küçük çaplı direnişler büyük ölçekli değişimlerin sağlanmasına da neden olmaktadır. Ücretli ev hizmetinde çalışan kadınlar maruz kaldıkları tahakküm karşısında geliştirdikleri strateji birbirleri ile paylaşarak dayanışma mevcut sömürü ve baskının sorgulanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla gizli ve örtük şekilde gerçekleşen gündelik direnişler büyük bir mücadeleye dönüşmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (2004). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat.
- Acar Savran, G., & Nesrin, T. D., (2008); *Kadının Görünmeyen Emegi*. İstanbul: Yordam.
- Adak, F. (2020). *Göç ve Gündelik Yaşam: Suriyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Üzerine Bir Analiz*. (Yayın No.628397), [Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı], YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Akgeyik T. (2017). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını Etkileyen Faktörler: Tük Verileri Üzerine Bir Analiz, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (70), 31-53.
- Aksu, S. K. (2022). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Eğitim ve Kadın İstihdamına Yansımaları. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 159-177.
- Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 53-72.
- Altan, Ö.Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Altınbaş, D. (2010). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 21-52.
- Altınova, H. H. & Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlilik Güvenirlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 9-22.
- Arıkan, E. (2019). Feminist Düşünce ve Feminist Hukuk İçin Radikal Bir Kılavuz: Catharine A. Mackinnon. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(2), 661-684.
- Arslan, M. (2020). *Türkiye’ De Kadın İstihdamı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki*. (Yayın No. 643103), [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü], YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Aslan, O.E. (2006). Cumhuriyet ve Kadın Memur. *Amme İdaresi Dergisi*. 39(4). 117-149
- Avcil, C. (2020). Kesişimsellik: Feminizmde Kapsam Genişlemesine Doğru. *Şarkiyat*, 12(4), 1290-1312.

- Ayata, A. & Gölgelioğlu, Ö. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi, İçinde Siyaset ve Katılım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları Aöf.
- Aytuğ, E. (2023). Michel De Certeau'nun "Taktikler ve Stratejiler" Kavramsallaştırması Bağlamında Sabiha Çimen'in "Hafız: Kuran'ın Muhafızları" Adlı Belgesel Fotoğraf Çalışmasının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(3), 78-95.
- Baehr, A. R. (20.09.2024). *Liberal Feminizm*. Stanford Encyclopedia Of Philosophy. <https://Onculanalitikfelsefe.Com/Liberal-Feminizm-Amy-R-Baehr-Stanford-Encyclopedia-Of-Philosophy/> Adresinden Alınmıştır.
- Bağış, R. C. (2018). Gündelikçi Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Beklentileri: Denizli Kent Örneği. *Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 191-210.
- Berber, M., & Eser, B. Y. (2008). Türkiye'de kadın istihdamı: ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 10(2), 1-16.
- Bhasin, K. (2003). *Toplumsal Cinsiyet-Bize Yüklenen Roller*, (K. Ay, Çev.) İstanbul: Kadav Yayınları.
- Bolat, D. (20.09.2024). *Cinsiyet – Toplumsal Cinsiyet*. Feminist Bellek. <https://Feministbellek.Org/Cinsiyet-Toplumsal-Cinsiyet/> Adresinden Alınmıştır.
- Bora, A. (2012), Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, 175(188), 50-70.
- Bora, A. (2021). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*. (B. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Büyükgaga, P. & Hacer. T. (2023). Kaynaştırma Mekânı Olarak Ev ve Evin Sosyo-Mekansal Dönüşü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(62). 612-632.
- Can, P. (2019). *Enformel Sektörde Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ile Formel Sektörde Fabrikada Çalışan Kadınların Yaşam Deneyimlerine İlişkin Bir Karşılaştırma: Tekirdağ İli Çerkezköy Örneği*. (Yayın No. 546549), [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul

- Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Bilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- CANLI, H. (2013). Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası. *Eğitim Dergisi*. <https://www.egitim.gen.tr/kadinlarin-sinifi-ucretli-ev-emeği/>.
- Cevher, E., & Öztürk, U. C. (2015). İş Yaşamında Kadınların Kadınlara Yaptığı Mobbing Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 860-876.
- Chen, M., Vanek, J., Lund, F., Heintz, J., Jhabvala, R. ve Bonner, C. (2005). *Kadınlar, çalışma ve yoksulluk*. New York, NY: Unifem.
- Creswell, J.W. (2020). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. (M. Bütün, & S.B. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, D. (2020). Feminist Örgüt Kuramları. *Journal Of Academic Value Studies*, 6(3), 231-243.
- Çetinel, E. & Ersoy Yılmaz, S. (2016). Feminist Teori: Yönetim ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 119-148.
- Çevlik, T. (2017). *Türkiye’de 2001-2015 Döneminde Kadın İşgücünün İstihdamı*. (Yayın No. 464497) [Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Çınar, T. (2022) Mücadele Yollarında Kadınlar: Osmanlı Çalışma Hayatında Kadın Hareketi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 10(33). 130-152.
- Dedeoğlu, Saniye. (2002). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği”. *Toplum ve Bilim*. 86: 139-170.
- Demren, Ç. (2003). “Erkeklik, ataerkillik ve iktidar ilişkileri.” *Toplumsal cinsiyet, sağlık ve kadın*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 33-44.
- Deniz, A. Ç., Hülür, A. B., Ekinci, Y. (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Journal Of International Social Research*, 9(42), 1077-1087.

- Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Markxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. 2(31), 523-532.
- Dinçer, Y. (11.11.2024). Görünmeyen emek. <https://Feministbellek.Org/Gorunmeyen-Emek/AdresindenAlinmistir>.
- Dingeç, E. (2010). Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları. *International Journal Of History, Historystudies*. 2(1), 10-30.
- Doğruluk Payı, Kadınların İşgücüne Katılımında Oecd Sonuncusuyuz,09.01.2025 <https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrolu/veli-agbaba/turkiye-oecd-ulkeleri-arasinda-kadinlarin-is-gucune-katilim-oraninin-en-dusuk-oldugu-ulke>
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (A. Bora, F. Sayılan, M. Ağduk Gevrek, Çev). İstanbul: İletişim.
- Dökmen, Z.Y. (2009). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ecevit, Y. (1998). *Küreselleşme, Yapısal Uyum ve Kadın Emeginin Kullanımında Değişmeler*”, *Küresel Pazar Açısından Kadın Emegi ve İstihdamdaki Değişimler Türkiye Örneği*. (Der. F. Özbay). İstanbul, Kssgm ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal cinsiyetle yoksulluk ilişkisi nasıl kurulabilir? Bu ilişki nasıl çalışılabilir? 25, 83-88.
- Egemen, E. E. (2023). Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 117-133.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu. *Çalışma ve Toplum: Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, (55), 1967-1999.
- Entwistle, J. (1998). *Sex/Gender*. (In C. Jenks Ed.), *Core Sociological Dichotomies*, 151-165.

- Erdem, Z., & Şahin, L. (2009). Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu İşgücünün Çalışma Koşulları: İstanbul İli Üzerine Bir Alan Araştırması. In Journal of Social Policy Conferences (No. 57, pp. 281-325). Istanbul University.
- Erdoğan, S., & Toksöz, G. (2013). Kadınların görünmeyen emeğinin görünen yüzü, Türkiye’de ev işçileri, çalışma koşulları ve istihdam serisi. No. 42. ILO Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara.
- Ertan, C. (2020). “Bedenin Estetik Direnişi: Modanın Muhalif Gündemleri,” *Muhakeme Dergisi*, 3(2), 67-76.
- Euronews,(09.01.2025).*Türkiye’de Kadınlar, Erkeklerle Göre Yüzde 11 Daha Fazla Kayıtdışı Çalışıyor*,<https://tr.euronews.com/business/2024/08/12/turkiyedekadınlar-erkeklerle-gore-yuzde-11-daha-fazla-kayıtdışı-calışıyor#:~:Text=Business%20ekonomi,T%C3%Bcrkiye'de%20kad%C4%B1nlar%2c%20erkeklerle%20g%C3%B6re%20y%C3%Bczde%2011,Daha%20fazla%20kay%C4%B1t%20d%C4%B1%C5%9f%C4%B1%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9f%C4%B1yor&Text=Kad%C4%B1nlar%C4%B1n%20kay%C4%B1t%20d%C4%B1%C5%9f%C4%B1%20tar%C4%B1m%20istihdam%C4%B1ndaki,Alandaki%20oran%C4%B1%20y%C3%Bczde%2076%20oldu>.
- Farımaç, P. (2017). Türk Kamu Yönetiminde Kadın Hakları İhlallerini Önlemeye Yönelik Mekanizmalar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji Nedir*. (N. Çelebi, Çev.). Ankara: Attila Kitapevi.
- Firestone, S. (1970). *The Dialectic Of Sex*. Canada. Bantambooks
- Gökhan, İ. (2010). *Türkiye’deki Feminist Akımların Modernite ve Postmodernite İlişkilerine Eleştirel Bir Bakış*. (Yayın No. 257948). [Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Gönenç, İ. M., Şenay T., Neslihan, Y. S., Serkan, Y. Ve Nuriye, B. D. (2018). Toplumsal Cinsiyet Dersinin Toplumsal Cinsiyet Algısına Etkisi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(1), 22-29.

- Güder, F. & Elif, Y. O. (2020). “Dünyada ve Türkiye’de Kadın İşgücünün Tarihîsel Gelişimi ve Sorunları”, Farklı Boyutlarıyla Kadın Çalışmaları, (E. Y. Oktay & R. A. Wolff, Edt.). Ankara: Ekin Yayınevi.
- Gülseven, S. A. (2017). Türk Aile Hukukunda Toplumsal Cinsiyet Roller. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (132), 183-230.
- Gülsüm Çamur Duyan Vd., (2013). *Tarihi Bir Bakışla Çalışma Hayatında Kadın. Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Yayınları.
- Güneş, F. (2015). Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılığı Ödenmeyen Emek. *Ttb Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 15(57), 2-9.
- Güneş, F. (2017). Feminist Kuramda Ataerki Tartışmaları Üzerine Eleştirel Bir İnceleme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2). 245-256.
- Günindi Ersöz, A. (2015). Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın “Doğası” Ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-102.
- Gürhan, N. (2020). Ten ve Taş -Batı Uygarlığında Beden ve Şehir. *Sefad*. (43):519-524.
- Güvendi, N. E. (2023) Toplumsal Cinsiyet Rollerı Bağlamında Türk Kültüründe Kadın: Kuramsal Bir Tartışma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(3), 551-564.
- Hartmann, H. (2006). *Marksizm’le Feminizmi’in Mutsuz Evliliği*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Heywood, A. (2010). *Küresel Siyaset*. (N. Uslu ve H. Özdemir, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hochschild, A. R., & Machung, A. (1989). *The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home*. New York: Penguin Books.
- Hollander, J. A. Rachel L. E. (2004). Conceptualizing Resistance. *Sociological Forum*, 19(4).
- Johansson, A., Vinthagen, S. (2014). Gündelik Direnişin Boyutları: Analitik Bir Çerçeve. *Critical Sociology*, 1-19.

- Kaçar, Ö. (2007). *Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Konumu: Türkiye'de Yakın Zamanlardaki Değişimi Anlamak*. (Yayın No. 209028).[Yüksek Lisans Tezi , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Kalaycıoğlu S., Tılıç R.H. (2012). Enformel Sektörde Yapılanan Bir İş Biçimi Olan Ev İşçiliğinde Değişen Dinamikler. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 12(44), 10-15.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç, F. Özbay, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Karabıyık, İ. (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*. 32(1): 231-260.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınları. *Fırat Üniversitesi İibf Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*.2(1), 73.
- Kart, E., & Öngör, H. (2023). Çalışan Kadın Yoksullar ve Yoksulluğuna Dair. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 12-29. <https://doi.org/10.21547/jss.1197465>
- Kaypak, Ş. (2014). Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısından Kente Bakmak. *Niğde Üniversitesi İibf Dergisi*, 7(1), 344-357.
- Keskin, S. (2018). Türkiye’de eğitim düzeyine göre kadınların iş hayatındaki yeri. *Kadın araştırmaları dergisi*. (17), 1-30.
- Kılıç, D. & Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İş Gücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*. 47(1): 107-130.
- Kıral, G. & Karlılar, S. (2017). Türkiye’de Kadın İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörler: Adana İli Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26 (3), 272-286.
- Kırış, E. (2019). Fransız Sosyoloji’sinde Gündelik Hayat Çalışmaları (Everyday Life Studies in French Sociology). *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 5(9), 131-145.

- Kocacık, F. & Veda B. G. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınların Sorunları. Cumhuriyet Üniversitesi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219
- Koçak Turhanoglu, F. A., (2019). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi İçinde Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kolade, O.& Obasan, J. K., (2013). Glass Ceiling And Women Career Advancement: Evidence From Nigerian Construction Industry. *Iranian Journal Of Management Studies (Ijms)*. 6(1): 77-97.
- Korkmaz, A. & Başer, M. (2018). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Ataerkillik ve İktidar İlişkileri. *Review Article*, 28(1), 71-75.
- Kulak, H. (2023). Kamusal Alan- Özel Alan Ayrımı ve Habermas’ın Kamusal Alan Düşüncesi. *Habitus Toplumbilim Dergisi*, 4(4), 115-144.
- Küçük Aksu, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkiye’de Eğitim ve Kadın İstihdamına Yansımaları. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 159-177.
- Künüroğlu, F., Acar, B., & Dönmez, U. B. (2021). Kesişimsel Ayrımcılık: Tanım, Kapsam ve Kesişimsellik Perspektifinden Göç Araştırmaları. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 22(9), 1013-1026.
- Lareau, A. & Weininger, E. B. (2008). “Time, Work, and Family life: Reconceptualizing Gendered Time Patterns Through the Case of Children’s Organized Activities”. *Sociological Forum*, 23 (3), DOI: 10.1111/j.1573-7861.2008.00085.x.
- Makal, A. (2010). Türkiye’de Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Emeli. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(25), 13-41.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akıncı, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mies, M. (2012). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası İş bölümünde Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Neuman, L., (2014) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.) Ankara: Yayın odası.
- Neuman, W. L., Robson, K. (2014). *Basics Of Social Research*. Pearson Canada Toronto.
- Notz, G. (2018). *Feminizm*. (S. D. Çetinkaya, Çev.). Ankara: Phoenix.

- Oakley, A. (1972). *Sex, Gender And Society*. London: Temple Smith.
- Ortaca Kaymakamlığı. (08.02.2025). *Tarım, Hayvancılık, Su ürünleri*.
<http://www.ortaca.gov.tr/tarim-hayvancilik-su-urunleri>.
- Önder N. (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*. 1(1). 35-61.
- Özdemir, E. A., & Altay, A. (2018). Kalkınma Planları Bağlamında Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Kadınların Yeri. *Fiscaoconomia*, 2(3), 115-142.
- Özer, M.& Biçerli K. (2003). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.3(1), 55-86.
- Özgül, İ. & Pemila, V. (2020). Erken Dönemden Klasik Döneme Osmanlı Devleti'nde Kadın-Ekonomi İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 263-290.
- Özkan, D. (2021). *Şimdiyi Sürüklememek: Ücretsiz Ev İçi Emeğin Feminist Perspektiften Değerlendirilmesi Ankara Örneği*. (Yayın No. 661960). [Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halkbilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Özmkas, U. (2019). Gündelik Direniş ve Direnişin Koordinatları. *Alternatif Politika*, 11(3), 651-674.
- Özmen, S. (2024). Kadının Kamusal Alan Olan Medyada Temsili. Türkiye'de Cumhuriyetten Günümüze Kamusal Alanın Değişimi. (Ş. Çağlar & M. Gülgör, Edt.) Cumhuriyetin 100 Yıl Kitaplığı. İstanbul.
- Özyeğin, G., (2005). *Başkalarının Kiri: Kapıcılar Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*. (S. Öncü, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Punch, K. F. (2020). *Sosyal Araştırmalara Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Sancar, S. (2013). *Erkeklik. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. (Y. Ecevit, Edt.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

- Sandıkçı, Y. T. & S. Soy. (2024). Feminizm ve Kamusal Alan: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Kavramsal Bir Derleme ve Halkla İlişkiler Bağlamı. *İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sanat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 51-66.
- Sarı, G. Ve Yılmaz Bilecen, M. (2022). Ücretli Ev İşlerinde Çalışan Kadınların Gündelik Yaşamı ve Tüketim Alışkanlıkları Üzerine Bir İnceleme. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 450-462.
- Sarıgöl, P. (2013). *Kesişimsellik Teorisi Bağlamında Kadın Deneyimleri: Almanya'daki Türkiyeli Göçmen Kadınlar*. (Yayın No. 348219). [Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Scott, J.S. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları Gizli Senaryolar*. İstanbul: Ayrıntı.
- Scott, James C. (1985). *Weapons Of The Weak. Everyday Forms Of Peasant Resistance*. Londra: (New Haven Yale Universitypress).
- Scott, James C. (1989), *Everyday Forms Of Resistance*. Copenhagen Papers, 4, 33-6.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Sıdal, S. (2023). *Michel De Certeau'nun Strateji ve Taktik Kavramları Işığında Türkiye Cumhuriyeti'nin Tek Parti Dönemi'nde Devlet ve Kürt Aşiretleri Arasındaki İlişkiler*. Tarih Alanında Seçme Yazılar-V. (Y. E. Tansü, F. Kara, Edt.). Gaziantep: Özgür Yayıncıları.
- Sırım, V., Servet, K., & Demet, D., (2021). Geçmişten Günümüze Türk Kadın Emeğinin Değişim ve Gelişim Süreci. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi (Turksosbilder)*. 6(1), 12-35.
- Slattey, M. (2018). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, G. Demiriz, Çev.). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Sosyo Politika Saha Araştırma Merkezi. (2025). Türkiye'de yoksulluk ve gelir dağılımı hallerine ilişkin inceleme raporu. [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcjpcglclefindmkaj/https://sahamerkezi.org/wp-content/uploads/2025/01/yoksulluk_inceleme.pdf](https://efaidnbmnnnibpcjpcglclefindmkaj/https://sahamerkezi.org/wp-content/uploads/2025/01/yoksulluk_inceleme.pdf)

- Şahin, H. (2016). Türkiye’deki Sınıf Hareketi Sınırlılığı İçinde, İşçilerin Direniş Stratejiler: Denizli Tekstil İşçilerine Ait Bir Alan Çalışması. *Çalışma ve Toplum*, 3(50), 1359-1386.
- Şemşek, V. (2020). Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine. *International Journal Of Social And Humanities Sciences (Ijshs)*.4(3). 191-200
- Şen, M. (2018). Cinsiyete Dayalı Ücret Eşitsizliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye Kapsamında Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*. 18(41). 295-324.
- Tasouji, C. D. (2013). Gündelik Hayat İncelemelerinden Kadınlık Halleri. *Mülkiye Dergisi*. 37(4).62-78.
- Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*. 3(5).163-175.
- Tayanç F., Tayanç T., Dünya’da ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayıncılık, Ankara, 1981.
- Tekeli, İ. (2000). *Gündelik yaşam üzerine düşünceler. Mübeccel Kıray İçin Yazılar*. Bağlam. İstanbul.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). *Çalışma ve Toplum*. 13-28
- Tire, O. (2017). Türkiye’de Ev İşçilerinin Dünü ve Bugünü. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9). 34-43.
- Topoğlu, S. (2007). *Kadın İstihdamında Fırsat Eşitliği Toplumsal Dışlanmışlık; Türkiye-AB Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Toptancı, H. C. (2008). *Küreselleşme Sürecinde Postfeminizm*. (Yayın No. 221691). [Yüksek Lisans Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı]. YÖK Ulusal Tez Merkezi
- Tüik, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?P=Isgucu-Istatistikleri-2023-53521>
- Tüik, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2023-53675>
- Tüik, İşgücü İstatistikleri Veri Tabanı, <http://Www.Tuik.Gov.Tr/01.09.2025>

- Tüik, İşgücüne Katılım Oranı,
<https://Data.Tuik.Gov.Tr/Kategori/Getkategori?P=Istihdam,-Issizlik-Ve-Ucret-108>. 09.01.2025.
- TÜİK, Medeni Duruma Göre İşgücüne Dahil Olmayanlar.
<https://Data.Tuik.Gov.Tr/Kategori/Getkategori?P=Istihdam,-Issizlik-Ve-Ucret-108>. 09.01.2025.
- Umutlu, S. & Öztürk, M. (2020). İş Yaşamında Kadın ve Karşılaştığı Sorunlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 25(3). 297-306.
- Ünal, F., S. Tarhan & E. Çürükvelioğlu Köksal. (2017). Toplumsal Cinsiyet Algısını Yordamda Cinsiyet, Sınıf, Bölüm ve Toplumsal Cinsiyet Oluşumunun Rolü. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 227-236.
- Vatandaş, D. D. C. (2011). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Journal Of Sociological Studies*. (35).29-56.
- Vatandaş, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kalıp Yargıları Bağlamında Kadının Medyada Metalaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 13(36), 748-784.
- Yaman Öztürk, M. (20.11.2014) Ücretli İş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadıneği:1980'lerden2000'lere.<http://Www.Sosyalistfeministkolektif.Org/Web-Yazilari/Emegimiz/Ucretli-Is-Ve-Ucretsiz-Bakim-Hizmeti-Ekseninde-Kadin-Emegi-1980lerden-2000lere/> Adresinden Alınmıştır.
- Yatar, B. (2015). Çalışma Hayatında Kadın: Uluslararası ve Ulusal Mevzuat. *Ttb Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*.15(57). 29-36.
- Yavuz, Ö. (2015). *Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Yerel Yönetimlerin Rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi.
- Yeter, Elife (2015). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadının Özneliği ve Din. *ÇÜİFD*. 15(2). 189-210
- Yıldırım, S. (2014). Türkiye'de Ev Hizmetinde Çalışanların Sorunları. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.4(1). 45-59.

- Yıldız, U.& Sert, D. (2017). Göçün Jeopolitiği ve Türkiye'nin Coğrafi Kısıtlaması Üzerine Farklı Bir Yorum. *Toplum ve Bilim*. (140) 93-105.
- Yıldızhan, S. (2022). Feminist Perspektiften Ev Emeği: Avrupa Birliği Ülkelerinde Çalışan Göçmen Kadınlar. [Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi].
- Yılmaz, G. G. (2017). *Sosyal Bilimlerde Kültür Tartışmaları: Gündelik Hayat Sosyolojisinden Kente ve Kültüre Bakmak: De Certeau'cu Bir Taktik Alanı Olarak Kent*. (C. Ergun & S. Öğrekçi, Edt.), Gece Kitaplığı.
- Yılmaz, H. & Abubekir, K. (2014). Kurumsal Bir Risk Unsuru: Mobbing (İş Yerinde Psikolojik Taciz). *Denetim*. (14). 73-81.
- Yılmaz, M. & Zoğal, Y. (2015). *Kadının İşgücüne Katılımının Tarihsel Gelişimi ve Kadın İstihdamını Etkileyen Faktörler: Türkiye ve Avrupa Örneği*, Econworld2015@Torino, Italy.
- Yörük, Altan. (2009). *Feminizmler*. Sosyoloji Notları. (7). 63-85.
- Zengin, B. & Koçoğlu, Ş. (2018). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve İstihdam Artışına Yönelik Politika Önerileri. *İş ve Hayat*, 4(8), 166-188.

EKLER

EK 1. Yarı Yapılandırılmış Örnek Soru Formu

Kişisel Bilgilere İlişkin Veriler:

1. Adınız Soyadınız?
2. Yaşınız?
3. Medeni durumunuz?
4. Çocuk Sayısı?
5. Eğitim durumunuz?
6. Mesleğiniz?
7. Kaç yıldır bu işte çalışmaktasınız?
8. Kiminle yaşıyorsunuz?
9. Ortaca'da mı doğdunuz yoksa başka bir yerden geldiniz?
10. Sigortalı çalışan mısınız?
11. Aylık ortalama geliriniz nedir?
12. Ayda kaç gün çalışıyorsunuz?
13. Evde başka gelir getiren var mı?

Kendi Ev İçi Emek ve Sürecine İlişkin Sorular

1. Evinizdeki işlerinizi kim yapıyor?
2. Aile üyeleri (eş, çocuk veya diğer üyeler) yükünüzü paylaşıyor mu?
3. İki ev arasında (kendi ve gittiği ev) işleri, sorunları nasıl yönetiyorsunuz?
4. Bu konuda yardım talep ediyor veya alıyor musunuz?
5. En çok ne gibi konularda sorun yaşadığınızı düşünüyorsunuz?

Gündeliğe gittiği Eve ilişkin Sorular

1. Ayda kaç farklı eve gidiyorsunuz?
2. Gittiğiniz yerlerde ev sahibi ile ilişkiniz nasıldır?

3. En çok hangi konularda sorun yaşıyorsunuz?
4. Daha çok sizden beklentileri nelerdir?
5. Ev içi ilişkilerde en çok özlemini duyduğunuz şey nedir?
6. Hangi işleri sizden yapmanızı daha çok istiyorlar? Sizin rahatsız olduğunuz talepler var mı?
7. Ev içi ilişkileri (ev sahibi ile kurulan) samimi buluyor musunuz? Ev sahibi ile sohbet edip dertleştiğiniz oluyor mu?
8. Bu işe ilişkin arkadaşlarınızdan diğer yerlerde (evlerde) çalışanlardan daha çok ne gibi şikayetler duyuyorsunuz?
9. Kendi konumunuzu korumak için daha çok ne gibi bir çaba sarf ediyorsunuz (işini, evini veya ev sahibi olan ilişkisini sürdürme konusunda)
10. Ev sahibinin size zaman zaman (maddi veya manevi) destek oluyor mu?
11. Sorunlarınızı nasıl çözüyorsunuz?
12. Sorun yaşarken en çok hangi strateji (çözümü kullanıyorsunuz).

GÜNDELİK YAŞAM VE İŞ İLİŞKİSİ

1. Genelde arkadaş ve sosyal çevreniz kimlerden oluşur biraz bahseder misiniz?
2. Temizliğe gitmediğiniz günlerde nasıl vakit geçirirsiniz?
3. Arkadaşınızla veya diğer bireylerle işinize ilgili konuşuyormuşsunuz?
4. Ne iş yapıyorsunuz diye sorduklarında daha çok nasıl cevap vermeyi tercih ediyorsunuz? (Özellikle kamusal alanlarda)
5. Bazen yaptığınız işten dolayı kendinizi zaman zaman kötü hissediyor musunuz? Veya söylediğinizde yargılamalara maruz kalıyor musunuz?
6. Arkadaşlarınızla bira araya geldiğinizde en çok temizliğe gittiğiniz evlere ilişkin ne gibi sorunları paylaşıyorsunuz?
7. Aile üyeleri işinize ilişkin tutumları nelerdir?
8. Keşke şu işi yapsaydım dediğiniz oluyor mu?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı : Kübra GÜMÜŞ

Eğitim Durumu :

Lisans Öğrenimi :

Lisans Öğrenimi : BURDUR MEHMET AKİF ERSOY /
SOSYOLOJİ

Yabancı Dil ve Düzeyi : İNGİLİZCE

İş Denevimi : Yok

Bilimsel Yayınlar ve Çalışmalar :

Gümüş, K. & Meral, T. (2024). Ücretli ev içi hizmette çalışan kadınların deneyimlerine ve Gündelik direniş biçimlerine yönelik bir alan çalışması. *7 Intenational Health Sciences and Life Congress*. Edt. Mümin Polat. (Burdur: Abstract Book) 553-554.